

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мірошник З.М.

«__» _____ 2019 р.

Реєстраційний № _____

«__» _____ 2019 р.

**ВІЗУАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИХ
ХАРАКТЕРИСТИК ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ВИЯВЛЕННЯ
НЕПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ**

Кваліфікаційна робота
студентки групи ПІм14
денного відділення
психолого – педагогічного факультету
ступеня вищої освіти магістр
спеціальності 053 Психологія
Гончарової Тетяни Юріївни

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук, доцент
Шестопалова Олена Петрівна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	8
1.1. Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних психологів поняття «професійної спостережливості» у виявленні криміногенно-значущих показників задля психологічної оцінки ситуації чи особи.....	8
1.2. Прийоми візуальної діагностики та побудова індивідуально- особистісних характеристик профілю особи (профайлінг) як засіб розвитку професійної спостережливості в системі професійної підготовки ліцеїстів.....	18
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	26
2.1. Методичне обґрунтування діагностичного комплексу з вивчення особливостей професійної спостережливості ліцеїстів	26
2.2. Кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.....	30
Висновки до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	48
3.1. Теоретичне обґрунтування професійно-орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів.....	48
3.2. Контрольне дослідження результатів апробації професійно- орієнтованої тренінгової програми.....	65
Висновки до розділу 3.....	72

ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	78
ДОДАТКИ.....	86
ДОДАТОК А.....	86
ДОДАТОК Б.....	89

ВСТУП

Актуальність: Сьогоднішні реалії, що виявляються в посиленні соціальної напруженості і як наслідок – загострення криміногенної обстановки в країні, розкрили помітну невідповідність рівня професіоналізму, і зокрема психологічної підготовки кадрів силових структур, а саме працівників правоохоронних органів, вимогам сучасної практики. У даний час спостерігаються недостатня компетентність, повільне впровадження наукових, в тому числі психологічних, знань в процес навчання особового складу органів внутрішніх справ України.

Як відомо, службова діяльність представників правоохоронних органів традиційно відноситься до складних видів професійної діяльності, вона супроводжується значними психофізіологічними і фізичними навантаженнями, ситуаціями ризику для життя і здоров'я які спричиняють стресові стани. Необхідність вирішення оперативно-службових завдань у складних умовах, постійне спілкування з різними категоріями громадян, безумовно, пред'являє до особистості поліцейського підвищені вимоги. Тому, підготовка майбутнього працівника як професіонала правоохоронних органів повинна включати не тільки формування міцної бази знань, умінь та навиків, але і розвиток психологічних властивостей і якостей, необхідних для успішного виконання поставлених завдань. Одним з таких властивостей є спостережливість.

До теперішнього часу, у загальній, соціальній та юридичній психології різні аспекти проблеми професійної спостережливості знайшли відображення в працях І. І. Амінова, А. А. Бодальова, А. А. Жванова, Л. Н. Костіна, М. М. Обозова, О. А. Перкова, Л. А. Регуш та інших дослідників. Однак, не дивлячись на велику кількість робіт, становлення професійної спостережливості, досі залишається однією з мало досліджених тем. У більшості випадків, науковці розглядають лише різні компоненти цієї характеристики у структурі професійних здібностей. Наразі недостатньо публікацій щодо способів і форм

розвитку професійної спостережливості у працівників правоохоронних органів, та вміння ними проводити оцінку ситуації, через засоби візуальної діагностики.

У службовій діяльності поліцейському необхідно здійснювати ототожнення особистості, а також виявляти осіб, схильних до вчинення злочинів та адміністративних правопорушень, та інших людей, що представляють інтерес у службовій діяльності. Візуальна діагностика здійснюється за зовнішніми анатомічними і функціональними ознаками, шляхом безпосереднього зорового сприйняття особи, або її фотографії, відеозапису, словесного портрету. Ефективність цього оперативного заходу, вкрай необхідного у професійній діяльності, безпосередньо залежить від розвиненості психічних процесів.

Проте, такі важливі аспекти, як визначення і розвиток спостережливості та навичок візуальної діагностики в процесі підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ, практично не мають відображення, або відображені вкрай слабо в освітніх програмах. Тому, висока значимість професійної спостережливості, як необхідної професійної якості, недостатня теоретична і методологічна розробленість зазначеної проблеми, актуальність і наявні суперечності, обумовили вибір теми дослідження «Візуальна діагностика індивідуально – особистісних характеристик та психологічні прийоми виявлення неправдивих показань в системі професійної підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів».

Мета: виявити особливості становлення професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів, та на основі отриманих результатів, розробити ефективний комплекс заходів, що сприятиме розвитку та удосконаленню способів візуальної діагностики криміногенно-значущих характеристик осіб.

Завдання:

1) Здійснити теоретичний аналіз психологічної літератури з вивчення професійної спостережливості у майбутніх працівників правоохоронних органів.

2) Розробити психодіагностичний комплекс адекватний вивченню професійної спостережливості для освітніх закладів, що орієнтують випускників на ЗВО системи МВД.

3) Емпірично дослідити актуальний стан характеристик професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів.

4) Розробити та експериментально перевірити ефективність корекційно-розвиткової програми у складі елективного курсу, що сприятиме розвитку та удосконаленню способів візуальної діагностики криміногенно-значущих характеристик осіб та психологічних прийомів виявлення неправдивих показань.

Об'єкт дослідження: спостережливість як властивість особистості.

Предмет дослідження: професійна спостережливість та специфіка її становлення у професійно-орієнтованому навчанні.

Гіпотеза дослідження: існує зв'язок між рівнем розвитку професійної спостережливості в організованому тренінгу спостережливості і вмінням давати оцінку особі в аспекті криміногенно-значущих характеристик та правдивості показань, виявляти та прогнозувати вчинки, мотиви (профайлінг).

Методи дослідження. Для досягнення мети й розв'язання поставлених завдань дослідження був застосований комплекс методів, до якого увійшли:

1) теоретичні (аналіз, синтез, систематизація, класифікація, моделювання, індукція, дедукція узагальнення та зіставлення психологічних даних за темою дослідження);

2) емпіричні: тестовий метод та метод спостереження, методи практичної психології у вигляді професійно-орієнтованого тренінгу; методика діагностики домінуючої перцептивної модальності С. Єфремцева, методика «Переплутані лінії», тест Г. Мюнстерберга, тест «Емоційного інтелекту» (Н. Холл) та тест «Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда;

3) математико – статистичної методи обробки даних (визначення відсоткового співвідношення, середніх показників, значень моди, медіани за допомогою комп'ютерних програм Excel; кореляційний аналіз даних за критерієм Ч. Спірмена).

Практична значущість. Розроблено програму розвитку професійної спостережливості для майбутніх працівників силових структур, яка може використовуватися в системі професійної підготовки та для профільної підготовки у закладах освіти III ступеня (профільні ліцеї) як елективний курс.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження були представлені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів» (м. Кривий Ріг, 07 лютого 2019 р.), збірнику наукових робіт студентів, молодих учених і фахівців практиків «Актуальні проблеми психології в дискусії глобалізації» (Кривий Ріг, 2019).

Дослідницько – експериментальна база. Емпіричне дослідження здійснювалось на базі Криворізького ліцею – інтернату з посиленою військово – фізичною підготовкою.

Дослідження проводилось з січня по вересень 2019 року. Загальна вибірка склала 46 осіб, чоловічої статі, віком від 15 до 17 років.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Список використаних літературних джерел налічує 79 найменувань. Загальний обсяг становить 150 сторінок, із них 77 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

1.1. Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних психологів поняття «професійної спостережливості» у виявленні криміногенно-значущих показників задля психологічної оцінки ситуації чи особи

Проблема визначення поняття «спостережливості» привертала увагу науковців – дослідників із самого початку становлення психології, як науки. Тому, у сучасній психології існує велика кількість шкіл, течій і напрямів. У кожному з них є своя позиція стосовно даного питання.

Цікавою, на наш погляд є думка, С.Л. Рубінштейна, який вважав процес спостереження безглуздим без контексту тієї діяльності, яку людина здійснює. Особливою властивістю спостережливості він вважав здатність побачити за зовнішніми проявами, внутрішній зміст, індивідуальні психічні стани і властивості іншої людини [52].

В. С. Безрукава, представниця педагогічної психології, під спостережливістю розуміє якість особистості, що виражається в умінні концентрувати увагу на суб'єкті (або об'єкті) і виділяти малопомітні, але значимі властивості [10].

Біолог, Н. В. Тимофєєв-Ресовський, зазначає, що при спостереженні можна що–небудь побачити тільки в тому випадку, якщо ти знаєш, що потрібно шукати, що потрібно бачити [57].

Як вказує Л. О. Регуш, спостережливість є елементом складної системи, і має багаторівневі зв'язки з різними аспектами психічного життя людини. З одного боку, вона обумовлена будовою і чутливістю зорового аналізатора, з

іншого – особливостями пам'яті і мислення, і в той же час включена в цілісну структуру психіки людини через його минулий досвід [51].

Також, дослідниця виокремлює специфічні особливості спостережливості у професіях типу «людина – людина»: уміння в поведінці або в зовнішності людини побачити її внутрішні, психічні стани або властивості; здатність диференціювати ознаки, через які людина виражає себе зовні; інтерес до людини як об'єкту сприйняття і спостереження, на основі цього формується вибірковість сприйняття, швидко створюється досвід спостереження за людиною і бачення її психічних станів; установку спостерігати не ізольовану людину, а людей, що знаходяться в спілкуванні, у взаєминах один з одним [51].

Процес спостереження може набувати особливого забарвлення, за рахунок виявлення індивідуальних особливостей спостерігача. Експериментальні дослідження вказують, що до чинників, що визначають індивідуальність процесу спостереження відносяться: відмінності у будові і функціонуванні зорового аналізатора (гострота зору) та специфіка сенсорної організації [12, 33].

Також, важливо пам'ятати про зв'язок спостереження з мисленням та іншими особистісними якостями, який може мати не тільки позитивне, але й негативне значення. Як зазначає І. В. Жданова, ригідність мислення, поспішність висновків, упередження, малообґрунтовані припущення, надмірна самовпевненість, нерідко стають причиною грубих помилок у спостереженні й наступних рішеннях [25].

Спостережливість, як загальну пізнавальну здатність, властивість сенсорної організації особистості в структурі спеціальних здібностей, у своїх дослідженнях трактує Д. М. Грицьков, та вважає її частиною соціальної компетентності, властивістю соціальної перцепції [19].

Варто відзначити, що професійна спостережливість є важливою якістю для представників усіх професій типу «людина – людина», тому вона розглядається в педагогіці, медицині, психології. Відповідно, дане поняття у різних контекстах буде розумітися по – різному [2, 5, 8, 27, 39, 76].

Розглядається дане поняття й в юридичній психології. Вчені, які досліджують різні аспекти професіоналізму працівників правоохоронних органів, виокремлюють професійну спостережливість, як одну з важливих якостей компетентного поліцейського [20, 25, 53, 67].

Так, наприклад, В. Л. Васильєв вважав її здатністю помічати малопомітні деталі [14], Ю. В. Чуфаровський приділяв велике значення плану спостереження [65], О. О. Волков розкривав зв'язок між спостережливістю й успішністю у вирішенні оперативно – службових завдань [16].

Цікавою є думка С. В. Асямова, Ю. С. Пулатова, які вказують, що спостереження, як психічний процес і певна форма професійної діяльності працівника поліції, виробляє у нього таку важливу рису особистості, як професійна спостережливість – комплексну властивість особистості, що виражається у можливості помічати професійно-значущі, але малопомітні особливості навколишньої дійсності, людей, предметів, явищ і їх змін. Основа професійної спостережливості поліцейського – стійкий інтерес до людей, їх внутрішнього світу, вміння бачити їх під кутом зору професійних завдань [7].

О. М. Столяренко трактує психологічне спостереження, як особливу психологічну дію, яка обслуговує рішення правоохоронних завдань і призначене для вивчення психологічних особливостей людей, з якими поліцейському доводиться контактувати [56].

В. В. Бедь визначив структуру професійної спостережливості працівників правоохоронних органів, до якої включені наступні компоненти:

1. Функціональний (вплив психічних пізнавальних процесів у професійній діяльності поліцейського),
2. Операційний (знання, уміння та навички, важливі для професійної діяльності: уміння спостерігати, виділяти суттєві та характерні ознаки тощо).
3. Мотиваційний (мотиви, потреби та інтереси) [9].

Варто звернути увагу й на особливості професійної спостережливості представників правоохоронних органів, виокремлені Л. Орбан-Лембрик, що включають в себе володіння наступними навичками: периферичного зору;

тривалої фіксації уваги на об'єкті; розвиненої слухової, нюхової, дотикової та зорової пам'яті; абстрагування від зовнішніх та внутрішніх подразників при виконанні оперативних – службових завдань; вміння уникати впливу чинників, що заважають професійній увазі; розслаблення психіки й м'язів тіла; опису професійно – значимих зорових об'єктів, шумів, рухів, предметів, що сприймаються на дотик; застосовувати асоціації; самовладання тощо [38].

В. В. Бондаренко, проаналізувавши нормативно-правові акти з професійної підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів, визначив перелік фахових умінь, які безпосередньо пов'язані з професійною спостережливістю: вміння виявляти суттєве, довготривале збереження інформації; тривала концентрація уваги; виявлення та розпізнавання просторового розміщення предметів; правильне оцінювання розмірів та відмінностей фігур; витривалість зорового аналізатора та ін. [13].

Психологічне спостереження, на думку О. М. Столяренко, реалізується за допомогою спеціальних психологічних прийомів та правил, що їх конкретизують, які детально представлені у таблиці 1.1.1. [56].

Таблиця 1.1.1.

**Психологічні прийоми та правила,
за допомогою яких реалізується процес спостереження**

Прийом	Правила
Прийом вибіркової та надійності психологічного спостереження	<i>Правило вибіркової і цілеспрямованості</i> , акцентує увагу на тому, що потрібно уважно ставитися до визначення завдань спостереження в кожному конкретному випадку.
	<i>Правило комплексності</i> попереджає про неприпустимість категоричних психологічних оцінок на основі одиничної фіксації ознак.
	<i>Правило стійкості до соціально-психологічних ефектів</i> , що знижують достовірність психологічного спостереження. <i>Правило</i> вимагає завжди бути об'єктивним, не піддаватися першому враженню, судити про людину тільки по безпосередньо спостережуваним і перевіреному фактам.

Продовження табл. 1.1.1.

Приєм виявлення у спостереженні якостей особистості	<i>За змістом висловлювань судити про погляди, переконання, цілі, плани, мотиви, потреби, ціннісні орієнтації та ін.</i>
	<i>По словниковому запасу, побудові мови, викладу думок, судити про розумовий розвиток, освіченість, культуру, професійну приналежність та ін.</i>
	<i>За особливостями мовлення оцінювати національну та регіональну приналежність, місце народження та проживання.</i>
	<i>По темпу мови, інтонації, жестикуляції, виразності міміки і експресивності мови оцінювати тип темпераменту, емоційну врівноваженість, вміння володіти собою, силу волі, систему ціннісних пріоритетів.</i>
Приєм виявлення у спостереженні кримінально значущих ознак.	<i>Правило оцінки ознак криміналізації мови (жаргон, не типові фрази та слова для сучасного суспільства).</i>
	<i>Правило звернення уваги на татуювання, особливо якщо вони розташовані на не типових ділянках тіла.</i>
	<i>Правило спостереження за жестами, рухами, деталями одягу, звичками поведінки (старий одяг, специфічні жестикуляція та рухи тіла, не типові форми використання предметів побуту, засобів особистої гігієни).</i>
Приєм виявлення у спостереженні ознак особи, що займається злочинною діяльністю.	<i>Правило стеження за ознаками суперечливості особистості: невідповідність виявлених якостей тому вигляду, який намагається створити собі людина; демонстративне виявлення чесності, порядності, доброчинності та ін.; підвищена готовність до самозахисту, гостра настороженість, загострена реакція на підозри і підозрілість до інших та ін.</i>
	<i>Правило стеження за ознаками поведінки осіб, що збираються зробити або вчинили злочин: настороженість, підвищена напруженість, нервозність, неприродна веселість або розв'язність людини; кваплива або надмірно напружена хода; тривожне, поривчасте озирання назад і по сторонам; наявність предметів, валіз в руках в нічний час або в не типових місцях;</i>
	<i>Приєм «гойдання», коли допит, розмова, наближаються до небезпечних моментів для людини, яка знає свою провину, його внутрішнє напруження зростає, коли видаляються – знижується.</i>

За визначенням І. В. Жданової, професійна спостережливність – це особистісне явище, відповідальне спостереження зі знанням справи, що вимагає спеціальних прийомів ефективної організації, представлених у табл. 1.1.2. [25].

Прийоми ефективної організації процесу спостереження

Прийом	Зміст
Прийом забезпечення інтенсивності спостереження.	Даний прийом вказує на те, що працівнику юридичної сфери потрібно вольовими зусиллями здійснювати самоконтроль та самокерування увагою, відповідальна ставитися до службових обов'язків, бути готовим до раптових ускладнень ситуації, чітко усвідомлювати мету спостереження.
Прийом організації спостереження	Даний прийом передбачає здатність зорієнтуватися в обстановці, організувати процес спостереження, вивчити його поле, виділити критичні орієнтири, уточнити завдання, визначити порядок дій у ході спостереження. Також, потрібно мати розвинену рефлексію, яка допоможе зрозуміти мотиви поведінки іншої людини.
Прийом забезпечення високої чутливості органів почуттів	Тобто, чим вища чутливість, тим дрібніші й тонші деталі, ознаки, відтінки, зміни предметів і явищ людина виявляє й тим швидше їй це вдається, і навпаки. Також, важливо враховувати адаптаційні залежності сприйняття, взаємодію відчуттів.
Прийом підвищення осмисленості у процесі спостереження	Даний прийом вказує на те, що спостерігає краще той, хто краще розуміє мету всього процесу. Також, здійснюючи процес спостереження, потрібно спиратися на знання, намагатися вербалізувати виявлене, активізувати мислення, критично ставитися до виявлених фактів.
Прийом підвищення стійкості спостереження	Даний прийом вказує на важливість збереження психологічної врівноваженості (не намагатися емоційно реагувати на перешкоди), використання мікроперерв, врахування добової й тижневої динаміки спостережливості.

У свою чергу, С.В. Асямова, Ю.С. Пулатова вказують, що для забезпечення високого рівня спостережливості поліцейським необхідні: установка на сприйняття інформації; концентрація уваги на об'єктах, їх властивостях, які можуть дати необхідну інформацію для вирішення службових завдань; стійкість уваги, що забезпечує готовність до сприйняття в потрібний момент необхідної інформації [7].

О. Г. Трембовецьким були виокремлені рівні сформованості професійної спостережливості:

1. Низький рівень проявляється тоді, коли якість ще не стала рисою характеру, обмежено й неефективно виявляється в діях і вчинках.

2. Середній рівень – якість є рисою характеру, в професійній діяльності виявляється не завжди, помітні відхилення, які викликані недостатнім розвитком самої якості або незнанням вимог до поведінки в професійно-типових умовах.

3. Високий рівень – професійна спостережливість є яскраво вираженою рисою характеру, постійно виявляється в професійній діяльності [58].

Також, дослідник виділив три етапи розвитку спостережливості:

1. Перший етап – це власне процес спостереження, який включає: цілісне сприймання предмета; аналіз виділених частин і особливостей спостережуваного об'єкта; встановлення причинно-наслідкових зв'язків і відношень між предметом розгляду, його частинами і дійсністю.

2. Другим етапом спостережень є підбиття підсумків, зосередження уваги на нових відомостях, фактах, ознаках об'єкта, раніше невідомих.

3. Третій етап – фіксація отриманих результатів спостереження у вигляді словесного оформлення [58].

Однак, як бачимо, незважаючи на значимість поняття «професійної спостережливості» для представників правоохоронних органів, єдиного визначення його досі не має. Також, однією з особливостей професійної діяльності поліцейського є взаємодія з різними категоріями громадян та виявлення у них брехні, фактів приховування правдивої інформації. Від професіоналізму працівника правоохоронних органів, від рівня володіння ним технологіями виявлення неправдивих показань, багато в чому залежить успішність вирішення службових завдань. Тому, на нашу думку, варто звернути увагу на саме поняття «брехні».

За трактовкою В. О. Образцова, брехня – це навмисне спотворення реальних фактів. Виокремлюють два види брехні: пасивна брехня, що виражається в приховуванні інформації, яка є відомою; активна брехня, тобто повідомлення завідомо неправдивих даних [35].

О. Р. Ратінов зазначає, що викривлення обставин слідства в показаннях підозрюваних, свідків, досягається за допомогою наступних прийомів: замовчування, приховування, виключення з показань окремих елементів описуваної події, власних дій і дій інших осіб; доповнення показів вигаданими деталями; заміна в показаннях фактів події вигаданими обставинами та деталями [49].

Вчений зазначає, що за спрямованістю неправдиві показання можуть бути: виправдувальними; звинуваченими; одночасно обвинуваченими щодо одних, та виправдувальними відносно інших осіб; нейтральними [50].

Важливо зазначити й причини, що можуть спровокувати дачу неправдивих свідчень. На думку В. О. Образцова, Н. М. Богомолової, до них відносяться: шантаж, підкуп особи, що дає показання, зацікавленими особами; розлади психіки; зацікавленість особи у результаті справи; прагнення уникнути покарання; недовіра, негативне ставлення до структури ОВС, що викликає небажання допомагати правоохоронним органам у встановленні істини [34].

Е. С. Федоров та В. О. Перцева вказують, що процес формування свідомо неправдивих показань містить наступні стадії: сприйняття істинної події; запам'ятовування і осмислення цієї події; усвідомлення мети повідомлення неправдивих відомостей і наслідків даного акту; переробка наявної інформації та створення уявної моделі неправдивих показань; утримання в пам'яті моделі неправдивих показань, побудова моделі процесу їх повідомлення на допиті; відтворення неправдивих показань на допиті [60].

На формування неправдивих свідчень, як зазначає О. О. Перков, істотно впливають два чинники: особливості особистості допитуваного та зовнішні об'єктивні чинники, до яких відносяться умови формування особистості допитуваного, навколишнє соціальне середовище та слідча ситуація [40].

Для застосування тактичних прийомів і комбінацій, спрямованих на викриття брехні в показаннях, необхідно попередньо її виявити та оцінити, в процесі допиту шляхом аналізу отриманої інформації. Тому, О. Р. Ратіновим та Н. І. Гаврілова виокремлюються критерії, за якими можна визначити

відповідність показань дійсності: індивідуальні особливості особистості, що дає показання, які можуть свідчити про брехню; знання обставин і деталей кримінальної ситуації, які повинні бути відомі і не могли бути забуті; відповідність комунікативних особливостей показань мовленнєвій підготовці; унікальність показань; емоційна насиченість показань [50].

На думку О. О. Закатова, неправдиві показання можна виявити за наступними ознаками, представленими у табл. 1.1.3. [22].

Таблиця 1.1.3.

Ознаки неправдивих показань за О.О. Закатовою

№ з/п	Ознака
1	невизначеність відомостей, що містяться в показаннях; протиріччя висловлювань іншим відомим фактам справи
2	протиріччя всередині самих показань; обмовки; надмірна точність опису подій, фактів, що може вказувати на заучування заздалегідь підготовлених показань
3	приховування фактів або забудькуватість щодо подій, значення яких вкрай важливі для допитуваного; варіативність пояснення одних і тих же подій на різних допитах;
4	блідість емоційного фону показань; наявність в показаннях словесних конструкцій, фраз, які не відповідають рівню інтелектуального розвитку допитуваного;
5	збіг в найдрібніших деталях показань декількох допитуваних; наполегливе, неодноразове повторення допитуваним за власною ініціативою будь-яких тверджень;
6	підкреслення допитуваним своєї доброчесності і незацікавленості в справі; ухилення від відповідей на прямі запитання;
7	явні психофізіологічні реакції, що свідчать про прояв значного хвилювання.

Доповнюючи останній пункт, звернімося до робіт А. Піза, який виділяє наступні жести, які можуть свідчити про брехню у мові людини: захист рота рукою (рука прикриває рот, а великий палець притиснутий до щоки); дотик до носа (легкі дотики до ямочки під носом, або одне швидке, майже непомітне дотиком); потирання повік; розмова крізь зуби; відведення погляду; чухання шиї, тобто людина чухає вказівним пальцем правої руки місце під мочкою вуха або ж

бічну частину шиї; відтягування комірця; чухання і потирання вуха, іноді і вушної раковини, потягування мочки вуха або згинання вуха [44].

У табл. 1.1.4. представлені тактичні прийоми викриття брехні, різних вчених, що найбільш часто використовуються працівниками правоохоронних органів.

Таблиця 1.1.4.

Прийоми викриття брехні

Автор	Прийоми
Р. С. Белкін	1) прийоми емоційного впливу (роз'яснення наслідків дачі неправдивих свідчень; переконання в неправильності зайнятої позиції; вплив на позитивні сторони особистості допитуваного; використання чинника раптовості шляхом постановки «лобового» питання в той момент, коли допитуваний такого питання не очікував); 2) прийоми логічного впливу, тобто демонстрації невідповідності показань дійсності (пред'явлення доказів, які спровокують отримання нових свідчень допитуваного; логічний аналіз протиріч між показаннями допитуваного і наявними в справі показаннями інших осіб; раптове пред'явлення доказів, що повністю спростовують попередні показання); 3) тактичні комбінації, тобто створення поліцейським ситуації на основі дійсних фактів, які будуть неправильно трактовані допитуваним, що призведе до його викриття у брехні [11].
О. О. Закатова	спонукання допитуваного до каяття шляхом формування у нього внутрішнього протесту проти скоєних дій; акцентування уваги вже на перших неправдивих показаннях; переконання в необхідності оприлюднення правдивих відомостей; використання звукозапису в тактичних цілях; залишення допитуваного в невіданні щодо обсягу доказів, якими володіє слідчий; деталізація показань з метою виявлення суперечностей; з'ясування контрольних відомостей; використання з'ясованих протиріч; роз'яснення значення доказів; пред'явлення доказів у певній послідовності; непрямий допит [22].
Ф. В. Глазирін	використання раптовості; логічна послідовність пред'явлення доказів по їх наростаючою силі; допущення легенди; припинення брехні; поєднання форсованого та уповільненого темпу допиту [17].
Г. Г. Доспулов	виклик; відволікання уваги; форсований темп; уповільнений темп; інерція; використання «слабких місць» особистості; створення напруги; створення певного уявлення про поінформованість слідчого; повторюваність [21].

Як бачимо, однією з важливих проблем в підготовці майбутнього поліцейського є розпізнання брехні у неправдивих показаннях підозрюваних

осіб, свідків та потерпілих. Погоджуємося з думкою О. В. Чернишова та К. В. Злоказової, які зазначають, що універсальних методів діагностики брехні не існує. Брехня, на думку вчених, не «явище в собі», вона може бути виявлена, оскільки в свідомості особистості, що бреше, «конкурують» дві сфери збудження: вогнище чуттєво бідних помилкових конструкцій, що гальмується суб'єктом, і мимоволі функціонуюче вогнище живих образних уявлень справжньої події [65].

Тому, поліцейському вкрай важливо опанувати прийомами візуальної діагностики та побудови індивідуально-особистісних характеристик профілю особи, задля своєчасного виявлення неправдивих показань.

1.2. Прийоми візуальної діагностики та побудова індивідуально-особистісних характеристик профілю особи (профайлінг) як засіб розвитку професійної спостережливості в системі професійної підготовки ліцеїстів

Відомо, що з давніх часів люди прагнули визначити характер, почуття, здібності людини за її зовнішнім виглядом та поведінкою. Як зазначає М. М. Філоненко, найбільш відомими галузями знань, що займаються цим питанням є фізіогноміка, френологія, хіромантія, астрологія, графологія [63].

У сучасних умовах особливого значення набуває вміння розуміти людську психологію в правоохоронній діяльності. Для працівників силових структур володіння навичками здійснення візуальної психодіагностики стійких особистісних особливостей, психічних станів, криміногенно – значущих ознак відноситься до розряду необхідних. Це обумовлюється, насамперед, специфікою виконання службових обов'язків, що передбачає тісну взаємодію з різними категоріями громадян.

Візуальна психодіагностика, за визначенням І. В. Жданової, це визначення на вербальному рівні істинного психічного стану особи, котра становить

оперативний інтерес. Під час здійснення професійної візуальної психодіагностики, як зазначає вчена, необхідно спиратися на об'єктивно існуючі, науково обґрунтовані закономірності функціонування людського організму, психіки та психології особистості [25].

Візуальна психодіагностика, за визначенням Л. М Костіної, діагностичний метод вивчення та інтерпретації індивідуальних особливостей, психологічних станів, властивостей і процесів людини на основі спостереження за зовнішнім проявами поведінки [28].

Г. В. Щекін основним завданням візуальної психодіагностики визначає розробку конкретних методів розпізнання індивідуально – психологічних особливостей особистості шляхом безпосереднього візуального сприйняття [68].

За допомогою методів візуальної психодіагностики, як зазначає Н. М. Анісімова, можливо вивчення таких особистісних особливостей людини, як тип характеру, темпераменту, конституцію тіла, здібності, тип особистості, емоційні стани, інтелектуальну сферу і комунікативні здібності, наявність психопатичних проявів, тілесних блоків і м'язових затискачів [4]. Також, дослідниця вказує, що прийоми візуальної діагностики мають низку особливостей, які представлені у табл. 1.2.1.

Таблиця 1.2.1.

Особливості візуальної діагностики за Н. М. Анісімовою

№ з/п	Ознака
1	зчитування невербальних компонентів відбувається одночасно через міміку, пантоміміку, контакт очей організацію простору спілкування, жестикуляцію, тощо;
2	значення візуального контакту людина розуміє інтуїтивно, ця навичка удосконалюється у процесі набуття досвіду візуальної діагностики;
3	специфічність візуальної діагностики полягає в тому, що вона відбувається у режимі реального часу, що зумовлює потребу швидкісної інтерпретації того, що сприймається;
4	Співвідношення значення мовлення та невербальних компонентів є рівноправним та паритетним

У табл. 1.2.2. представлені, три групи індивідуальних ознак особистості, за якими, на думку О. М. Столяренко здійснюється візуальна діагностика [55].

Таблиця 1.2.2.

Індивідуальні ознаки, за якими здійснюється візуальна діагностика

Ознака	Зміст
Морфологічні ознаки	Використання, при оцінці кримінальної приналежності особистості, її фізіологічних особливостей.
Функціональні ознаки	Особливості комунікації: переважання одноманітних фраз – паразитів; надмірна виразність рухів; використання жаргону; надмірне самовиправдання; підвищений самоконтроль; неадекватні емоційні реакції; прояв настороженості, підозрливості, нервозності; неприродна веселість або розв'язність, примітивна безцеремонність.
Супутні ознаки	Особливості одягу, взуття, татуювання, шрами

На думку Т. І. Єроміної, процес візуальної діагностики відбувається у наступній послідовності: сприйняття іншої людини, під час якого формується його образ; формування ставлення до неї; вербалізація отриманого образу [23].

На жаль, існуючі засоби захисту, у представників правоохоронної діяльності, в основному орієнтовані на виявлення небезпечних предметів і речовин, фальшивих документів; при цьому дані технології не дозволяють виявити протиправні наміри та осіб, що прагнуть вчинити злочин.

Цієї думки дотримується й В. М. Статний, який акцентує увагу на тому, що традиційний акцент у діяльності правоохоронних органів тільки на формальні контрольні заходи і застосування оглядової техніки є необхідною, але недостатньою умовою для запобігання протиправних вчинків [54].

Профайлінг є одним із найефективніших способів забезпечення безпеки, так як може застосовуватися на всіх етапах роботи поліцейських. Як зазначає Є. В. Васке, даний метод змушує більш вдумливо спостерігати та аналізувати навколишнє оточення, поведінку людей, шукати підозрілі ознаки і встановлювати причинно – наслідкові зв'язки, нестандартно підходити до вирішення проблем [15].

Методологічними засадами профайлінгу є результати дослідження П. Екмана, В. А. Лабунської, Б. де Пауло, О. Фрая, В. Фрізена, М. Цукермана, К. Шерера та ін [64, 69, 70, 74, 77, 78].

У спеціальній літературі немає єдиного формулювання, що розкриває поняття «профайлінг». С. Ю. Головін вказує, що дане слово походить від англійського слова profile (профіль) і відноситься до професійної термінології [18]. Зазначмо найбільш поширеніші визначення терміну.

М. Р. Арпентьева трактує профайлінг, як комплекс соціально-психологічних методик: 1) діагностики особистісних особливостей, приховуваних мотивів, заснованих на оцінці невербальної, вербальної та субвербальної поведінки суб'єкта, 2) прогнозування сценаріїв розвитку подій, вчинків, моделей поведінки і спілкування [6].

Цікавою є думка П. Екмана, який вказує на те, що профайлінг включає технології спостереження і опитування людей з метою виявлення потенційно небезпечних осіб, або тих, що говорять неправду, а також людей з певними талантами і цінностями [70].

Д. В. Олшанський основною метою профайлінгу визначає виявлення потенційно небезпечних осіб, а його основою – візуальну діагностику психоемоційного стану людини (спостереження і спеціальне опитування, фіксація психологічних поведінкових реакцій) [37].

В. Л. Цветков вказує, що основним елементом профайлінгу є «ознака», тобто специфічна риса, властивість предмета або явища, що дозволяє виділити і розпізнати його серед інших об'єктів. Автор виокремлює три види ознак: 1) позитивні ознаки, які вказують на високу відповідність нормі; 2) негативні ознаки, найбільш інформативні показники зв'язку людини з можливими протиправними діями; 3) підозрілі ознаки, ймовірні показники зв'язку людини з протизаконною діяльністю, є привидом для здійснення більш ретельної перевірки [46].

Відповідно, концепція профайлінгу базується на тому, що протиправна дія і його підготовка можуть бути виявлені шляхом аналізу певного набору

фізичних, психологічних, поведінкових ознак, що становлять характеристику підозрюваних осіб, з позицій їх потенційної небезпеки [47].

А. Ю. Лаговський, О. І. Скритніков., В. Н. Тележникова поділяють профайлінг на кілька видів, які детально представлені у табл. 1.2.3. [29]:

Таблиця 1.2.3.

Види профайлінгу

Вид профайлінгу	Зміст
Криміналістичний	основним завданням даного профайлінгу є підготовка психологічного портрета (опису базових рис характеру, типу особистості, психічних відхилень) людини, підозрюваної в скоєнні серії злочинів.
Антитерористичний	використовується для запобігання терористичних загроз, захоплення заручників, особливо в місцях масового скупчення людей.
Авіаційний	дозволяє забезпечити безпеку авіаперельотів для громадян, шляхом розробленого алгоритму спостереження, огляду і опитування осіб, які проходять огляд перед вильотом.
Профайлінг в сфері інформаційної безпеки	аналізує кадрові ризики і загрози виходу комерційно важливої інформації за межі компанії, а також вивчає особистісні особливості співробітників компанії.
Типологічний	даний профайлінг спрямований на створення практичних психотипологій, необхідних для швидкого визначення типажу людини і його основних особистісних якостей і, ґрунтуючись на цьому, створити найбільш ймовірні поведінкові моделі його дій у відповідних ситуаціях.
Бізнес – профайлінг	спрямований на оперативну психодіагностику партнера по переговорах; більш швидкий і якісний пошук спільного інтересу; визначення щирості декларованих намірів партнерів.
Кадровий	застосовується в ході підбору та роботи з персоналом, HR – менеджерами.

Як ми бачимо з табл. 1.2.1., метод профайлінгу є універсальним й може застосовуватися у різних професійних сферах.

У межах профайлінгу, як зазначає Д. В. Швець, застосовується весь спектр методів прикладної психології, при цьому особливий акцент ставиться на процеси міжособистісної взаємодії, на можливості людського сприйняття до

зчитування зовнішньої і внутрішньої інформації, на формування таких якостей, як спостережливість, проникливість, комунікабельність [67].

Однак, треба звернути увагу, що профайлінг має за мету визначення не тільки особливостей обличчя і фізичних характеристик особистості, а саме їх експресивних виразів, що відображають особливості переживань і емоційних станів потенційних злочинців [36, 73].

У виконанні цієї мети особливу роль відіграє й професійна спостережливість. С. В. Асямов, Ю. С. Пулатов трактують дане поняття, як цілеспрямоване і спеціально організоване сприйняття працівником правоохоронних органів значущих для вирішення оперативно-службових завдань явищ і процесів [7].

О. М. Столяренко у структурі професійної спостережливості поліцейського виокремлює три компоненти: професійну пильність (здатність звертати увагу на незначні деталі); професійну чутливість (розвиненість органів відчуттів); професійну сприйнятливість (здатність до цілісного предметного сприйняття професійно – значущих об'єктів, явищ і їх ознак). [55].

Розвинена професійна спостережливість, як зазначає О. О. Волков, дозволяє представникам правоохоронних органів більш успішно сприймати звукові сигнали, часові відрізки, відмінні ознаки людини, обстановку місця події; успішно пізнавати злочинців і автомашини, що знаходяться в розшуку, бути спостережливими при перевірці документів у підозрілих осіб [16].

Як ми бачимо, професійна спостережливість, є невід'ємною частиною профайлінгу. Тому, вплинувши на даний психічний процес, ми зможемо удосконалити володіння профайлінгом, і відповідно, підвищити й рівень компетентності працівників правоохоронних органів.

Незважаючи на широкі можливості використання профайлінгу в правоохоронній діяльності, в системі Міністерства внутрішніх справ України відсутнє цілеспрямоване навчання співробітників даним методикам. Робота з розвитку професійної спостережливості, у більшості випадків, проводиться не цілеспрямовано і не досягає необхідних результатів. Це, на нашу думку,

пов'язано в першу чергу з відсутністю ефективної педагогічної системи формування цієї важливої професійно-психологічної якості в навчально - виховному процесі. У зв'язку з цим необхідним є навчання методам профайлінгу та розвиток професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів.

Висновки до розділу 1

За результатами аналізу наукової літератури можемо зробити висновок, що спостережливість – це складна якість особистості, яка передбачає уміння бачити предмети в усьому багатстві їхніх ознак та виділяти суттєві ознаки і зв'язки, правильно розпізнавати типові риси в явищах, швидко орієнтуватись в ситуації.

Незважаючи на значимість поняття «спостережливості», єдиного визначення його досі не має. Виділяється кілька підходів до спостережливості. Серед основних підходів – розгляд спостережливості як загальної пізнавальної здібності, які забезпечують ефективність в розумінні і осмисленні світу. Спостережливість співробітника правоохоронних органів, як властивість особистості в структурі спеціальних здібностей, дозволяє ефективно вирішувати службові завдання.

До особливостей професійної спостережливості працівників правоохоронних органів відносяться: володіння навичками периферичного зору; тривалої фіксації уваги на об'єкті; слухової, нюхової, дотикової та зорової пам'яті; абстрагування від зовнішніх та внутрішніх подразників при виконанні службових завдань; вміння уникати впливу чинників, що заважають професійній увазі; розслаблення психіки й м'язів тіла; опису професійно – значимих зорових об'єктів, шумів, рухів, сприйняття на дотик; застосовувати асоціації; самовладання тощо.

Професійна спостережливість працівників правоохоронних органів тісно пов'язана із психологічною підготовленістю, з певним рівнем розумових здібностей, вольовими якостями, пам'яттю, сумлінністю та відповідальністю, рівнем професійних знань про об'єкт спостереження.

Було проаналізовано, що візуальна психодіагностика має своїм завданням вивчення зовнішніх характеристик поведінки та образу людини (таких, як; стать, вік, особливості статури, міміки, жестикуляції і ін.) з метою проникнення у внутрішній психологічний зміст особистості та оптимізації використання індивідуальних можливостей. До основних методів візуальної психодіагностики відносяться спостереження, бесіда, біографічний метод, морфологічний і графологічний аналіз, «тілесні» тести та ін.

Встановлено, що поняття «профайлінг», який являє собою систему запобігання протиправним діям шляхом профілювання, тобто виявлення потенційно небезпечних осіб на основі невербальної та оперативної діагностики; технологія оцінки та прогнозування поведінки людини на основі таких характеристик, як прояви вегетативної нервової системи, емоційні стани, особливості мовлення, невербальні прояви, особливості зовнішності й інші інформативні ознаки.

Навчання профайлінгу дозволяє сформувати когнітивну базу (яка враховує ознаки брехні, емоційні прояви, психотипи) й уміння отримувати необхідну інформацію. Таким чином, навчання майбутніх працівників правоохоронних органів профайлінгу сприятиме формуванню в них навичок цілеспрямованої спостережливості. Це дозволить працівникам правоохоронних органів та збройних сил України ефективно виконувати свої професійні обов'язки із забезпечення безпеки на дорогах і вулицях міст, а також забезпечити особисту безпеку на підставі прогнозування поведінки партнерів по комунікації.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

2.1. Методичне обґрунтування діагностичного комплексу з вивчення особливостей професійної спостережливості ліцеїстів

Емпіричне дослідження здійснювалось на базі Криворізького ліцею – інтернату з посиленою військово – фізичною підготовкою. Ми обрали даний заклад, посилаючись на те, що 60% випускників даного ліцею поступають до вищих учбових закладів при міністерстві внутрішніх справ України та обирають професію поліцейського.

Дослідження проводилось з січня по вересень 2019 року. Загальна вибірка склала 46 осіб, чоловічої статі, віком від 15 до 17 років.

Першим етапом нашого дослідження було виявлення осіб, що в майбутньому планують працювати у правоохоронних органах, та поступати до учбових закладів при МВС України. Задля цього ми склали анкету, яка містила три запитання:

- 1) Яку професію в майбутньому плануєш обрати?
- 2) Чому ти обрав саме цю професію?
- 3) До якого учбового закладу плануєш поступати?

Всього було опитано 70 осіб, серед яких 46, які прагнуть обрати роботу поліцейського.

Для виявлення особливостей професійної спостережливості ліцеїстів, нами було сформовано діагностичний комплекс до якого увійшли п'ять діагностичних методик.

Перший діагностичний засіб – це методика діагностики домінуючої перцептивної модальності С. Єфремцева, що спрямована на визначення

провідного типу сприйняття: аудіального, візуального або кінестетичного. Тест містить 48 запитань, на які досліджуваний повинен відповісти «так» або «ні».

Приклад запитань:

1. Люблю спостерігати за хмарами і зірками.
2. Часто наспівую собі.
3. Не визнаю моду, яка незручна.

Обробка результатів здійснюється відповідно до ключа. Домінуючим є той тип перцептивної модальності, який набрав найбільшу кількість балів [1] .

Друга методика – це методика «Переплутані лінії», розроблена А. Рейм, призначена для оцінки концентрації і стійкості уваги. Методика містить спеціальний бланк (див. рис. 2.2.1.), на якому зображенні 25 переплутаних хвилястих ліній, пронумерованих з правого та лівого боків бланка (від № 1 до № 25). Досліджуваному необхідно поглядом, без допомоги стороннього предмета або пальця, простежити шлях кожної лінії зліва направо і визначити, у якого номера на правому полі бланка вона закінчується. На виконання завдання дається 7 хвилин.

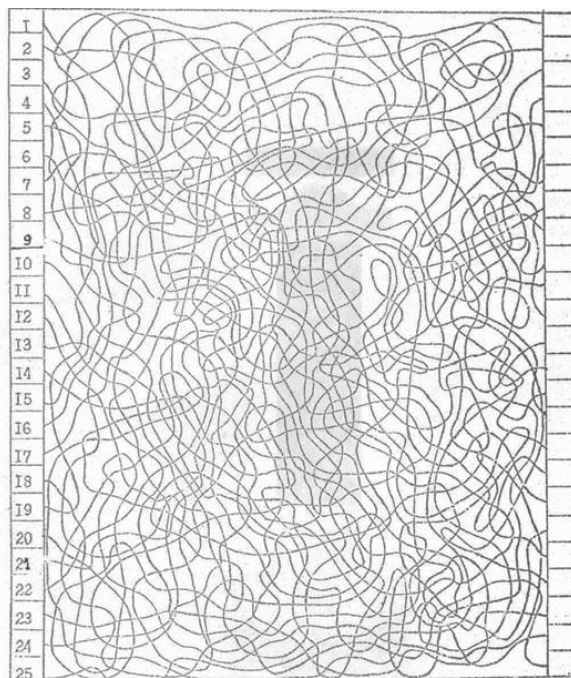

Рис.2.1.1. «Зразок бланку методики переплутанні лінії»

Обробка результатів здійснюється шляхом підрахування правильних відповідей, після чого визначається рівень концентрації та стійкості уваги [3].

Третя методика – тест Г. Мюнстерберга, призначений для діагностики вибіркості уваги. Діагностичний засіб складається із літерного тексту, в якому зашифровані слова (див рис. 2.1.2.). Завдання досліджуваного, зчитуючи текст, підкреслити ці слова. Загальний час виконання – 2 хвилини.

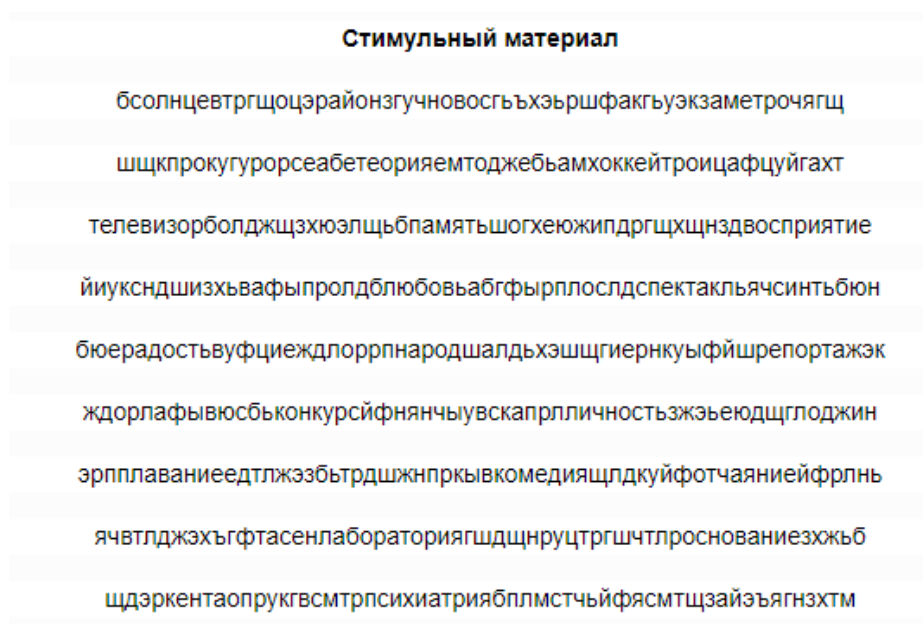

Рис.2.1.2. «Зразок стимульного матеріалу тесту Г. Мюнстерберга»

Обробка результатів здійснюються шляхом підрахування кількості виділених слів і кількість помилок (пропущені і неправильно виділені слова). Потім, відповідно до набраної кількості балів визначається рівень вибіркості уваги [3].

Четвертий діагностичний засіб – «тест емоційного інтелекту» (Н. Холл), призначений для виявлення здібності особистості розуміти відносини, що репрезентується в емоціях, і керувати своєю емоційною сферою на основі прийняття рішень.

Методика містить п'ять шкал: 1) «емоційна обізнаність»; 2) «управління своїми емоціями» (емоційна відхідливість, емоційна ригідність); 3) «само

мотивація» (цілеспрямоване керування власними емоціями); 4) «емпатія»; 5) «розпізнавання емоцій інших людей».

Тест складається з 30 тверджень, на які досліджуваний повинен виразити міру згоди чи не згоди (повністю згоден / не згоден, частково згоден / не згоден та ін.). Приклад запитань:

1. Для меня как отрицательные, так и положительные эмоции служат источником знания о том, как поступать в жизни.

2. Отрицательные эмоции помогают мне понять, что я должен изменить в своей жизни.

3. Я спокоен, когда испытываю давление со стороны.

Обробка результатів здійснюється відповідно до ключа. Сумарна кількість балів, по кожній шкалі, вказує на рівень розвитку емоційного інтелекту [62].

П'ята методика – тест «Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда, спрямований на діагностику рівня розвитку соціального інтелекту. Включає чотири субтести, що діагностують наступні здібності в структурі соціального інтелекту: пізнання класів, систем, перетворень, результатів поведінки. Три субтести складені на невербальному стимульному матеріалі, один субтест – вербальний. Кожен з них містить від 12 до 15 завдань. Час проведення діагностики обмежений.

Стимульний матеріал являє собою набір з чотирьох тестових зошитів. Результати діагностики обробляються за допомогою спеціальних ключів, підраховуються по кожному субтесту окремо і по всьому тесту в цілому, що й відображає загальний рівень розвитку соціального інтелекту [1].

Дані методики, на наш погляд, є найбільш доречними та зможуть розкрити усі особливості розвитку професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів.

2.2. Кількісний та якісний аналіз результатів дослідження

У результаті діагностики за першою методикою виявлення домінуючої перцептивної модальності С. Єфремцева, були отримані наступні дані, представлені у табл. 2.2.1.

Таблиця 2.2.1.

Розподіл значень за методикою діагностики домінуючої перцептивної модальності С. Єфремцева (n=46)

Шкала	Рівень прояву	Статистичні показники					
		Σ	\bar{x}	Mo	Me	σ	%
Аудіал	Низький	58	5,8	7	6,5	2,14993	21
	Середній	318	9,6	8	10	1,34206	72
	Високий	40	13,3	13	13	0,57735	7
Візуал	Низький	80	6,2	7	7	1,99357	28
	Середній	285	9,5	9	9	1,19625	65
	Високий	43	14,3	14	14	0,57735	7
Кінестетик	Низький	83	5,9	7	7	1,89971	30
	Середній	308	9,6	9	9	1,12880	70
	Високий	–	–	–	–	–	–

Примітка: Σ – сума; \bar{x} – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

Згідно табл. 2.1.1., можемо побачити, що кожен тип перцептивної модальності розвинутий на середньому рівні, й майже в однаковій кількості досліджуваних. Розглянемо особливості кожного типу.

Для аудіального типу перцептивної модальності, більшості з наших досліджуваних ($\Sigma = 318$, $\bar{x} = 9,6$; Mo = 8; Me = 10; $\sigma = 1,342$; % = 72), характерне отримання інформації за допомогою слуху, а саме в процесі розмови, читання

вголос, суперечки або обміну думками зі своїми співрозмовниками. Сприйняття навколишнього світу відбувається в безперервній слуховій стимуляції, а коли навколо тихо, то за допомогою вимови різних звуків (бубоніння собі під ніс, свисту або розмови з самим собою). При спілкуванні з іншими, звертають увагу на ім'я та прізвище людини, звук його голосу, манеру мови і сказані ним слова. Від «аудиалів» можна часто почути, як вони описують звуки і голоси, музику, звукові ефекти і шуми, які можна почути в навколишній дійсності. Характерний рух очей то вліво, то вправо, контакт поглядів може відбуватися, але дуже рідко, мають розвинену пам'ять на розмови, музику та звуки.

Представники візуального типу перцептивної модальності, який також розвинений у ліцеїстів на середньому рівні ($\Sigma = 285$, $\bar{x} = 9,5$; $M_o = 9$; $M_e = 9$; $\sigma = 1,1962$; $\% = 65$), сприймають навколишній світ та отримують інформацію за допомогою зору, а саме завдяки використанню наочних посібників або безпосередньо спостерігаючи за подіями та діями інших людей. При спілкуванні з людьми, в першу чергу звертають увагу на обличчя, одяг та зовнішність співрозмовника. У розмові з «візуалом» можна часто почути опис навколишньої дійсності, добре запам'ятовують деталі обстановки, а також інформацію, представлену в друкованому або графічному вигляді. Коли вони про щось розмірковують, зазвичай дивляться в стелю; коли слухають – прагнуть до зорового контакту з комунікантом.

Останній, кінестетичний тип перцептивної модальності, розвиненість якого серед досліджуваних на середньому рівні ($\Sigma = 308$, $\bar{x} = 9,6$; $M_o = 9$; $M_e = 9$; $\sigma = 1,12880$; $\% = 70$), отримує інформацію та сприймає навколишню дійсність, перебуваючи в активному стані, за допомогою рухів скелетних м'язів. «Кінестетики» під час спілкування, звертають увагу на те, як інший поводить себе: що він робить і чим займається.

У спілкуванні з представниками даного типу перцептивної модальності, можна почути слова, що позначають рухи і дії, кажуть в основному про справи, перемоги і досягнення, як правило, небагатослівні, часто використовують в розмові своє тіло, жести, пантоміміку, уникають прямого контакту очей.

Зазвичай їм зручніше за все слухати і розмірковувати, коли їх очі опущені вниз або в бік. Добре запам'ятовують свої і чужі вчинки, рухи та жести.

На нашу думку, для майбутніх представників правоохоронних органів, важлива розвиненість всіх типів перцептивної модальності, так як за допомогою цього поліцейські зможуть сприймати значно ширше коло інформації, звертати увагу на дрібні деталі у мовленні, діях та жестах співрозмовників.

У табл. 2.2.3., представлений розподіл статистичних даних, отриманих за методикою «Переплутані лінії».

Таблиця 2.2.3.

Розподіл значень за методикою «Переплутані лінії» (n=46)

Рівень концентрації та стійкості уваги	Σ	\bar{x}	Mo	Me	σ	%
низький	25	2,5	3	3	0,70710	23
середній	129	6,4	7	7	1,66938	43
норма	116	12,8	12	13	1,26929	19
високий	158	22,5	20	23	1,98805	15

Примітка: Σ – сума; \bar{x} – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

Як бачимо з табл. 2.2.3., у більшості ліцеїстів, концентрація та стійкість уваги розвинені на середньому рівні (43%). Даний факт вказує на те, що досліджуваним важко зосереджувати та утримувати увагу на одному об'єкті тривалий час, не відволікатися від предмета діяльності на сторонні подразники.

Розглянемо особливості розвитку вибіркової уваги майбутніх працівників правоохоронних органів (див. табл. 2.2.3).

Таблиця 2.2.3.

Розподіл значень за тестом Г. Мюнстерберга (n=46)

Рівень вибіркості уваги	Σ	\bar{x}	Mo	Me	σ	%
низький	272	22,6	23	23	1,61432	27
норма	423	17,6	16	18	1,43897	52
високий	133	13,3	14	14	1,94650	21

Примітка: Σ – сума; \bar{x} – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

Вибірковість уваги, згідно даних табл. 2.2.3., у досліджуваних розвинена на достатньому рівні ($\Sigma = 423$, % = 52). Тобто, вони здатні виокремлювати необхідну інформацію із загального інформаційного обсягу, переключатися із однієї інформації на іншу, бачити в ній найголовніше, а потім ще й відтворювати.

Однак, на нашу думку, увага ліцеїстів потребує значного розвитку та вдосконалення. Професія поліцейського вимагає високої розвиненості здатності концентруватися на предметі, вміння виділяти головне та швидко переключатися з одних явищ на інші.

У таблиці 2.2.4., представлені результати діагностики за тестом емоційного інтелекту Н. Холла.

**Розподіл значень
за тестом емоційного інтелекту Н. Холла (n=46)**

Шкала	Рівень прояву	Статистичні показники					
		Σ	\bar{x}	Mo	Me	σ	%
Емоційна обізнаність	Низький	318	19,8	24	21,5	4,5	35
	Середній	732	29,2	30	29	1,42945	54
	Високий	171	34,2	33	33	1,64316	11
Управління власними емоціями	Низький	484	20,16	22	21	4,06112	52
	Середній	513	28,5	29	28,5	1,72353	39
	Високий	136	34	33	33,5	1,41421	9
Самомотивація	Низький	306	20,4	24	22	4,57945	33
	Середній	686	28,5	29	29	1,55805	52
	Високий	237	33,8	34	34	1,46385	15
Емпатія	Низький	406	20,3	22	21,5	3,65772	43
	Середній	480	28,2	28	28	1,64048	37
	Високий	297	33	32	32	1,65831	20
Розпізнавання емоцій інших людей	Низький	240	18,4	20	20	4,15562	28
	Середній	754	26,9	24	27,5	2,19306	61
	Високий	175	35	35	35	0,70711	11

Примітка: Σ – сума; \bar{x} – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

Згідно табл. 2.2.4., ми бачимо, що шкала «емоційна обізнаність» серед більшості досліджуваних, розвинена на середньому рівні ($\Sigma = 732$, % = 54). Даний факт вказує на те, що у ліцеїстів недостатньо розвинене вміння усвідомлювати та розуміти власні емоції, інколи їм буває важко зрозуміти зв'язок між почуттями та діями.

Розвиненість управління власними емоціями, у більшості досліджуваних, на низькому рівні ($\sigma = 4,06112$; % = 52). Тобто, у них не розвинене вміння визначати свої емоції, контролювати, при необхідності змінювати їх за власним вибором або ж змінювати їх інтенсивність.

Самомотивація у ліцеїстів розвинена на середньому рівні ($\Sigma = 686$, $\% = 52$). Даний факт свідчить про те, що їм буває важко прийняти нові умови діяльності з відповідальністю за результат і з внутрішнім контролем над досягненням мети. Тобто, недостатньо розвинена мотивація на виконання необхідних задач, особливо, якщо ці задачі є малопривабливими та нецікавими.

Емпатія, у більшості досліджуваних, розвинена на низькому рівні ($\sigma = 3$, 65772 ; $\% = 43$). Це може свідчити про те, що їм важко розуміти емоцій та співпереживати поточному емоційному стану іншої людини, проникати в його внутрішній світ, та відчувати конкретну ситуацію на собі.

Розпізнавання емоцій інших людей, серед більшості ліцеїстів, розвинене на середньому рівні ($\Sigma = 754$, $\% = 61$). Тобто, можемо стверджувати, що у деяких обставинах, даним досліджуваним буває важко декодувати істинні емоції людей, наслідком чого можуть бути часті конфлікти та непорозуміння з партнерами по спілкуванню.

Підсумовуючі отриманні результати за даною методикою, можемо стверджувати, що у майбутніх працівників правоохоронних органів не розвинена здатність сприймати власні емоції і керувати почуттями для ефективного вирішення завдань. Як наслідок, у них виникають проблеми з самооцінкою і спілкуванням з іншими, побудовою взаємовідносин, як особистісних, так й ділових.

Розглянемо особливості розподілу отриманих даних за тестом «Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда, представлених у табл. 2.2.5.

Таблиця 2.2.5.

**Розподіл значень
за тестом «Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда (n=46)**

Шкали	Рівень прояву	Статистичні показники					
		Σ	\bar{x}	Mo	Me	σ	%
Соціальний інтелект	Низький	35	11,6	12	12	0,5773	7
	Нижче середнього	633	18,6	17	18	4,0001	76
	Середній	235	29,4	32	28,5	2,2638	15
	Вище середнього	–	–	–	–	–	–
	Високий	52	52	–	52	–	2
Чинник пізнання результатів поведінки	Низький	–	–	–	–	–	–
	Нижче середнього	75	4,2	5	4	0,8574	39
	Середній	142	7,1	6	7	1,2523	43
	Вище середнього	87	10,9	10	10,5	0,9910	18
	Високий	–	–	–	–	–	–
Чинник пізнання класів поведінки	Низький	10	2	2	2	0	12
	Нижче середнього	77	4,1	4	4	0,7050	41
	Середній	150	7,5	8	8	1,1002	43
	Вище середнього	10	10	–	10	–	2
	Високий	15	15	–	15	–	2
Чинник пізнання перетворень поведінки	Низький	17	1,9	2	2	0,3333	20
	Нижче середнього	86	3,9	4	4	0,7501	47
	Середній	80	7,3	8	7	1,0090	24
	Вище середнього	30	10	10	10	0	7
	Високий	12	12	–	12	–	2
Чинник пізнання систем поведінки	Низький	4	1	1	1	0	9
	Нижче середнього	89	2,9	2	3	0,8058	67
	Середній	53	5,3	5	5	0,6749	21
	Вище середнього	–	–	–	–	–	–
	Високий	13	13	–	13	–	2

Примітка: Σ – сума; \bar{x} – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

Як ми бачимо з табл. 2.2.5., соціальний інтелект у більшості ліцеїстів, розвинений на рівні нижче середнього ($\Sigma = 633$; % = 76). Даний факт вказує на те, що досліджуваним важко розуміти та прогнозувати поведінку людей, що

ускладнює взаємини і знижує можливості соціальної адаптації. Також, вони не здатні зрозуміти мову невербального спілкування, їм важко висловити власну думку, характерна замкненість та відстороненість від психологічної близькості в спілкуванні, недостатньо розвинена рефлексія.

Чинник пізнання результатів поведінки, серед більшості майбутніх працівників силових структур, розвинений на середньому рівні ($\Sigma = 142$; $\sigma = 1,2523$; $\% = 43$). Це свідчить про те, що вони недостатньо добре розуміють зв'язок між поведінкою та її наслідками, вони можуть часто робити помилки (в тому числі і протиправні дії), потрапляти в конфліктні ситуації через те, що невірно уявляють собі результати своїх дій або вчинків інших, погано орієнтуються в загальноприйнятих нормах і правилах поведінки.

У професійній діяльності майбутніх поліцейських це може вплинути на розвиток здібності повно і точно описувати особистість незнайомої людини по фотографії, скласти фоторобот злочинців, правильно розшифровувати невербальні повідомлення та виявляти неправдиві показання.

Також, на середньому рівні розвинений чинник пізнання класів поведінки ($\Sigma = 150$; $\sigma = 1,1002$; $\% = 43$), який вказує на те, що ліцеїсти погано володіють мовою рухів тіла, поглядів і жестів. У спілкуванні більшою мірою орієнтуються на вербальний зміст повідомлень. Через це, вони можуть часто помилятися в розумінні сенсу слів співрозмовника, так як не враховують (або враховують неправильно) невербальні реакції, що їх супроводжують.

Якщо не вдосконалювати та не розвивати даний чинник, майбутнім працівникам правоохоронних органів буде важко скласти профайлінг злочинців, проявляти чутливість до емоційних станів інших в ситуаціях ділового спілкування. Також, вони можуть бути циклотимічними та з одноманітним експресивним репертуаром у спілкуванні, не розвинуеною рефлексією. Все це, у сукупності буде заважати успішним розкриттям справ та просуванню по службі.

Чинник пізнання перетворень поведінки серед більшості досліджуваних розвинений на рівні нижче середнього ($\Sigma = 86$; $\% = 47$). Це може свідчити про те, що ліцеїсти погано розпізнають різні смисли, які можуть приймати одні і ті ж

вербальні повідомлення, в залежності від характеру взаємовідносин людей і контексту ситуації спілкування.

Останній чинник пізнання систем поведінки, також розвинений у більшості досліджуваних на рівні нижче середнього ($\Sigma = 89$; $\sigma = 0,8058$; $\% = 67$). Даний факт може вказувати на те, що майбутні працівники правоохоронних органів відчують труднощі в аналізі ситуацій міжособистісної взаємодії та розумінні внутрішніх мотивів поведінки людей. Як наслідок, вони погано адаптуються до різних систем взаємин між людьми (сімейним, діловим, дружнім і іншим).

Результати по даній методиці показали, що ліцеїсти мають великі труднощі у міжособистісній взаємодії, їм важко інтерпретувати невербальні стимули, адекватно розуміти емоції та слова інших людей, прогнозувати наслідки поведінки. А це, на нашу думку, є найважливішими умовами успішного оволодіння професією поліцейського. Тому, на ці аспекти ми звернули особливу увагу при розробці корекційно – розвиткової програми.

Для встановлення зв'язку між шкалами, що використовувались у нашому дослідженні, ми використовували непараметричний критерій Ч. Спірмена. (детальні таблиці отриманих коефіцієнтів представлені у додатку А). Розглянемо детальніше виявлені зв'язки між соціальним інтелектом та різновидів чинників поведінки, представлені на рис. 2.2.1.

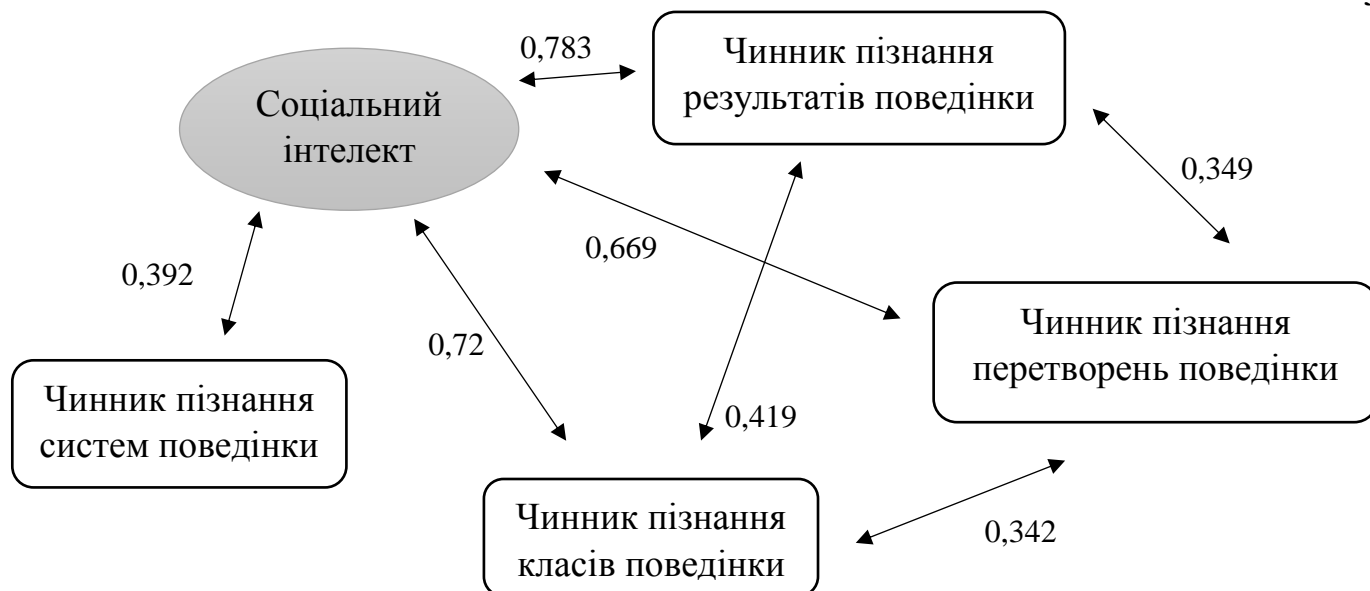

Рис. 2.2.1. Схема кореляційних зв'язків між соціальним інтелектом та різновидів чинників поведінки.

Примітка: \longleftrightarrow кореляція на рівні значущості $p > 0,05$.

Як ми бачимо з кореляційної плеяди, встановлено статистично значущий зв'язок між соціальним інтелектом та чинником пізнання результатів поведінки (0,783), чинником пізнання класів поведінки (0,72), чинником пізнання перетворень поведінки (0,669), чинником пізнання систем поведінки (0,392). Тобто, виявлення зв'язки вказують на те, що рівень розвитку соціального інтелекту залежить від: вмінь аналізувати та прогнозувати наслідки взаємодій; вмінь інтерпретувати невербальні стимули партнерів по спілкуванню, здібності бачити взаємозв'язок між діями та емоційними реакціями; здібності розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій в динаміці; вміння аналізувати складні ситуації взаємодії людей, розуміти логіку їх розвитку, відчувати зміну сенсу ситуації при включенні в комунікацію між різними сторонами.

Також, був виявлений зв'язок між чинником пізнання результатів поведінки та чинником пізнання класів поведінки (0,419), чинник пізнання перетворень поведінки (0,349). Виявленні зв'язки вказують на взаємозалежність зазначених чинників, тобто рівень розвитку здібності до виділення загальних істотних ознак в різних невербальних реакціях людини, здатність до розуміння

вербальних посилів, буде залежати від здатність зрозуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії, та навпаки. Також, підвищена чутливість до характеру і відтінків людських взаємин, що допомагає швидко і правильно розуміти мовну експресію в контексті певної ситуації, буде впливати на здатність передбачати наслідки поведінки людей в певній ситуації, передбачити те, що станеться в майбутньому.

Встановлений зв'язок між чинником пізнання класів поведінки та чинник пізнання перетворень поведінки (0,342) свідчить про те, що на рівень розвитку здатності розуміти зміни вербальних реакцій людини в залежності від ситуації, що їх викликали, залежить від розвиненості здатності до логічного узагальнення, виділення загальних істотних ознак в різних невербальних реакціях людини.

Розглянемо виявлені зв'язки між особливостями особистості розуміти відносини, що репрезентується в емоціях, і керувати своєю емоційною сферою на основі прийняття рішень (див. рис. 2.2.2).

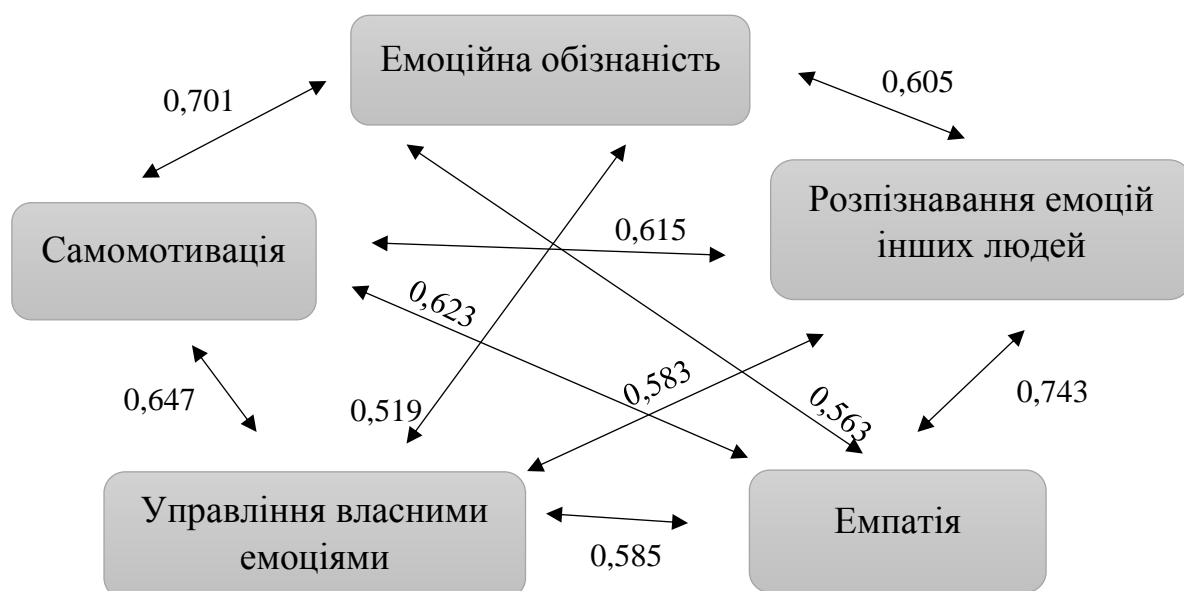

Рис. 2.2.2. Схема кореляційних зв'язків між компонентами емоційного інтелекту.

Примітка: ↔ кореляція на рівні значущості $p > 0,05$.

Згідно рис. 2.2.2., ми бачимо виявлений статично значущий зв'язок між емоційною обізнаністю та управлінням власними емоціями (0,519), самомотивацією (0,701), емпатією (0,563), розпізнаванням емоцій інших людей (0,605). Можемо стверджувати, що розвинене вміння розпізнавати власні емоції, впливає на розвиток вміння прийняти емоційний стан інших людей на себе, вміння розпізнавати їх емоції та впливати на них. Тобто, якщо людина усвідомлює, що відбувається з її емоційним станом, вміє відслідковувати взаємозв'язок між подіями та власними емоціями, то вона з легкістю зможе розпізнати емоції інших людей, прийняти чи вплинути на них.

Також, встановлений зв'язок між здатністю управляти власними емоціями та самомотивацією (0,647), емпатією (0,585) та розпізнаванням емоцій інших людей (0,583). Даний зв'язок свідчить про те, що чим краще людина може контролювати власні емоції, тим розвиненіша в неї самомотивація, та вміння декодувати емоційні стани співрозмовників.

Зв'язок між самомотивацією та емпатією (0,623), розпізнаванням емоцій інших людей (0,615) вказує на взаємозалежність зазначених чинників, тобто чим розвиненіше здатність володіти собою, власною поведінкою за рахунок контролю власних емоцій, тим краще вміння співпереживати, розуміти та відчувати на собі емоційні прояви інших людей.

Виявлений зв'язок між емпатією та розпізнаванням емоцій інших людей (0,743), свідчить про те, що чим розвиненіше вміння приймати емоційні стани інших людей на себе, тим краще здатність розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії, значення поведінки людей в цих ситуаціях. Однак, треба враховувати, що для працівника силових структур дані тенденції можуть заважати при здійсненні службових завдань. Тобто, поліцейський повинен залишатися раціональним та не піддаватися емоціям, як власним, так й співрозмовників, задля об'єктивної оцінки ситуації.

На рис. 2.2.3. представлена кореляційна плеяда між типами сприймання, емпатією та особливостями уваги.

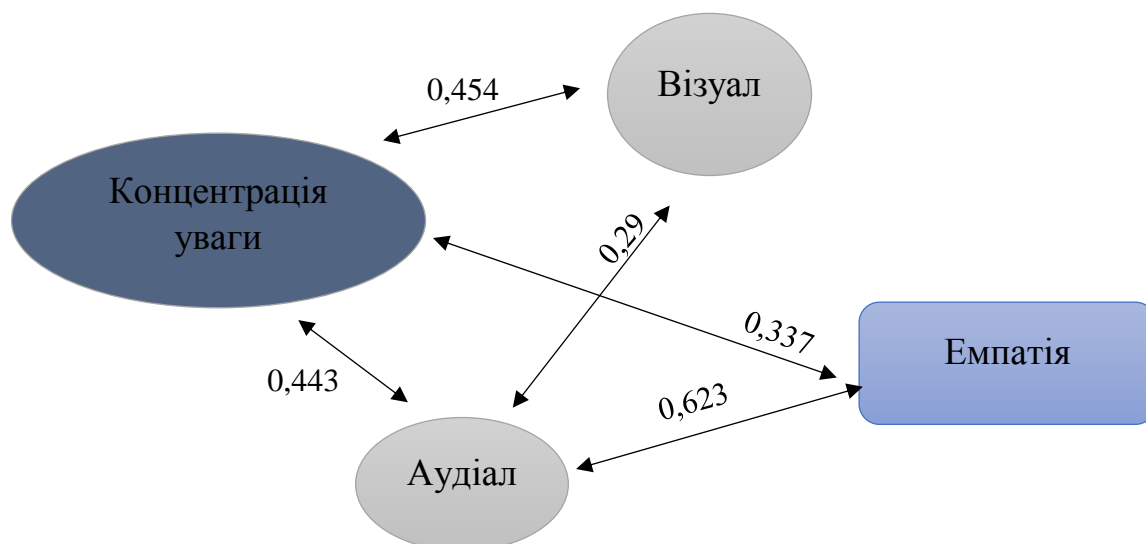

Рис. 2.2.3. Схема кореляційних зв'язків між типами сприймання, емпатією та особливостями уваги.

Примітка: \longleftrightarrow кореляція на рівні значущості $p > 0,05$.

Як ми бачимо з рис. 2.2.3., встановлений зв'язок між концентрацією уваги та типами перцептивної модальності «Аудіал» (0,443) та «Візуал» (0,454). Даний факт свідчить про взаємозалежність зазначених критеріїв, тобто чим вище розвинена увага, тим краще сприйняття за допомогою зорового та слухового аналізатору. Тобто, особистість стає більш сконцентрованою та чутливою до звукових та зорових стимулів.

Однак, варто зазначити, що був встановлений від'ємний зв'язок між кінестетичним типом сприймання та вибірковістю уваги (-0,181). Даний факт вказує на те, що люди, які легше сприймати оточуючий світ за допомогою рухів, мають низький темп нервової системи та працездатності, що погано впливає на властивості уваги. Тому, при складанні професійно – орієнтованої тренінгової програми слід звернути увагу на дану особливість, яка потребує посиленого тренування.

Також, був виявлений зв'язок між емпатією та типом перцептивної модальності «Аудіал» (0,623), концентрацією уваги (0,337). Даний зв'язок свідчить про те, що чим розвиненіше чутливість до емоційних станів

співрозмовника, тим розвиненіше увага та слухова чутливість до оточуючого світу та вміння виділяти найсуттєвіші факти. У працівників силових структур це може виявлятися в особливій чутливості до інтонаційно – мелодійних характеристик мовлення, що допомагає під час спілкування виявляти індивідуальні особливості особистості, неправдиві показання, брехню та ін. Тому, на даний аспект, ми також звернули особливу увагу при складанні тренінгової програми.

Розглянемо встановлені статично значущі зв'язки між компонентами соціального та емоційного інтелектів, представлені на рис.2.2.4.

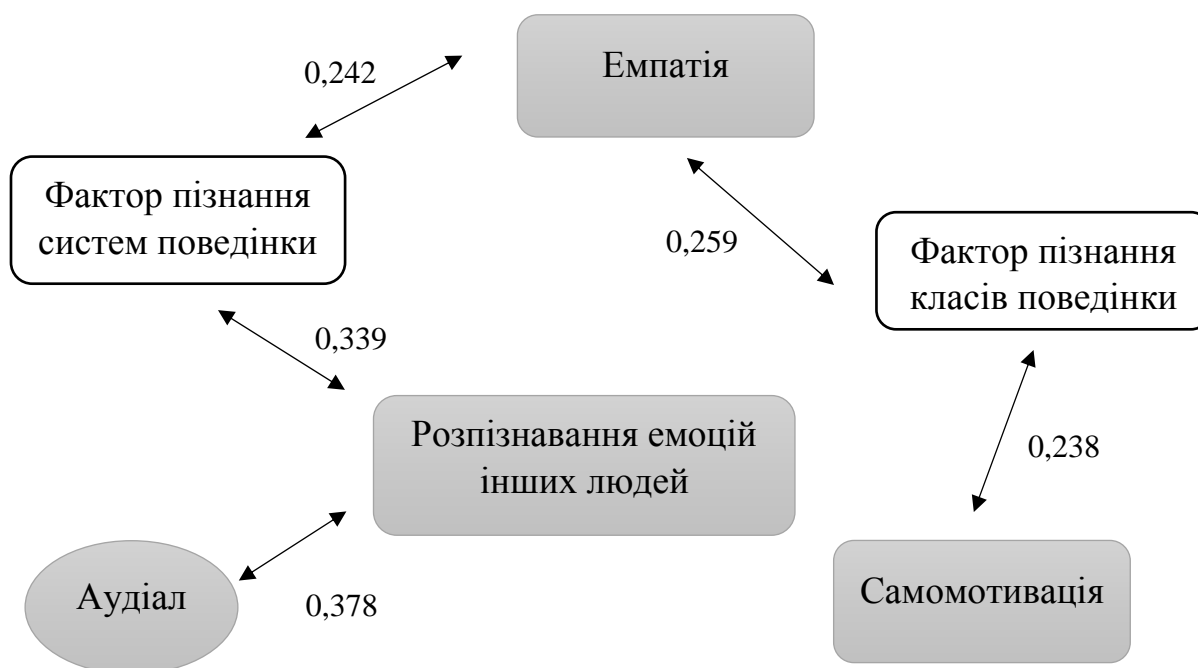

Рис. 2.2.4. Схема кореляційних зв'язків між компонентами соціального та емоційного інтелектів.

Примітка: ↔ кореляція на рівні значущості $p > 0,05$.

Згідно рис. 2.2.4., ми бачимо, що встановлено статистично значущі зв'язки між чинником пізнання систем поведінки та розпізнаванням емоцій інших людей (0,339). Цей зв'язок вказує на те, що чим вище розвиток здатності до прогнозування розвитку ситуацій взаємодії, розуміння значення поведінки

людей в цих ситуаціях, тим розвиненіше вміння розпізнавати емоції інших людей.

Також, був виявлений зв'язок між розпізнаванням емоцій інших людей типом перцептивної модальності «Аудіал» (0,378), який свідчить про взаємозалежність зазначених чинників, тобто чим краще розвинене у людини слухове сприйняття, тим краще вона вміє декодувати емоційні стани та прояви інших людей. Тобто, працівник правоохоронних органів стає більш чутливим до висловлювань, емоційної забарвленості мови, темпу мовлення співрозмовника. Зазначені параметри допоможуть йому швидше виявити істинність показань підозрюваного, свідка чи потерпілого.

Встановлений був зв'язок між чинником пізнання класів поведінки та самомотивацією (0,238), емпатією (0,259), що свідчить про те, що чим краще розвинена здатність до логічного узагальнення, виділення загальних істотних ознак в різних невербальних реакціях людини, тим краще чутливість до емоційного стану співрозмовника, та здатність до діяльності, що є малопривабливою.

Результатом емпіричного дослідження стало виокремлення експериментальної та контрольної групи, по 15 ліцеїстів у кожній. До груп увійшли досліджувані, які мають низький рівень розвитку соціального та емоційного інтелекту, не розвинену увагу та перцептивні модальності.

Висновки до розділу 2

У результаті проведеного психодіагностичного дослідження особливостей професійної спостережливості ліцеїстів, були отриманні результати, які дозволили сформулювати наступні висновки.

Більшості досліджуваних важко зосереджувати та утримувати увагу на одному об'єкті тривалий час, не відволікатися від предмета діяльності на сторонні подразники. Однак, вони здатні виокремлювати необхідну інформацію із загального інформаційного обсягу, переключатися із однієї інформації на іншу, бачити в ній найголовніше, а потім ще й відтворювати її.

У досліджуваних низька розвиненість каналів сприйняття, кожен тип перцептивної модальності розвинутий недостатньо.

На низькому рівні й вміння усвідомлювати та визначати свої емоції, контролювати, при необхідності змінювати їх, як наслідок, досліджуваним буває важко декодувати істинні емоції інших людей, через що, можуть бути часті конфлікти та непорозуміння з партнерами по спілкуванню. Також, їм важко співпереживати емоційному стану іншої людини, проникати в його внутрішній світ, та відчувати конкретну ситуацію на собі. Ліцеїсти важко розуміють зв'язок між почуттями та діями, в них не розвинена мотивація на виконання необхідних задач, особливо, якщо ці задачі є малопривабливими та нецікавими.

Соціальний інтелекту у більшості досліджуваних, не розвинений, їм важко розуміти та прогнозувати поведінку людей, що ускладнює взаємини; характерна замкненість та відстороненість від психологічної близькості в спілкуванні; недостатньо розвинена рефлексія; відчувають труднощі в аналізі ситуацій міжособистісної взаємодії та розумінні внутрішніх мотивів поведінки людей. Як наслідок, вони погано адаптуються до різних систем взаємин між людьми (сімейним, діловим, дружнім та іншим).

Також, ліцеїсти погано володіють мовою рухів тіла, поглядів і жестів. У спілкуванні більшою мірою орієнтуються на вербальний зміст повідомлень.

Через це, вони можуть часто помилятися в розумінні сенсу слів співрозмовника, так як не враховують (або враховують неправильно) невербальні реакції, що їх супроводжують.

Встановлений статистично значущий зв'язок, між наступними шкалами застосованих у нашому дослідженні методик, який вказує на взаємозалежність зазначених чинників:

1) концентрацією уваги та типами перцептивної модальності «Аудіал» та «Візуал»; емпатією та розпізнаванням емоцій інших людей, типом перцептивної модальності «Аудіал», концентрацією уваги; розпізнаванням емоцій інших людей типом перцептивної модальності «Аудіал»;

2) емоційною обізнаністю та управлінням власними емоціями, самомотивацією, емпатією, розпізнаванням емоцій інших людей; управлінням власними емоціями та самомотивацією, емпатією та розпізнаванням емоцій інших людей; самомотивацією та емпатією, розпізнаванням емоцій інших людей;

3) соціальним інтелектом та чинником пізнання результатів поведінки, чинником пізнання класів поведінки, чинником пізнання перетворень поведінки, чинником пізнання систем поведінки; чинником пізнання результатів поведінки та чинником пізнання класів поведінки, чинником пізнання перетворень поведінки; чинником пізнання класів поведінки та чинник пізнання перетворень поведінки; чинником пізнання систем поведінки та розпізнаванням емоцій інших людей.

Дані зв'язки свідчать про те, що соціальний інтелект, емоційний інтелект, перцептивні модальності та увага тісно пов'язані між собою, і розвиток одного з них, обумовлює розвиток іншого.

Результати дослідження показали, що ліцеїсти мають великі труднощі у міжособистісній взаємодії, їм важко інтерпретувати невербальні стимули, адекватно розуміти емоції та слова інших людей, прогнозувати наслідки поведінки. Також, у них не розвинена здатність сприймати власні емоції і керувати почуттями для ефективного вирішення завдань.

Якщо не вдосконалювати та не розвивати дані аспекти, майбутнім працівниками правоохоронних органів буде важко здійснювати свої професійні обов'язки на високому, компетентному рівні, складати профайлінг злочинців, виявляти неправдиві показання, проявляти чутливість до емоційних станів інших у ситуаціях ділового спілкування. А це, на нашу думку, є найважливішими умовами успішного оволодіння професією поліцейського. Тому, на ці аспекти ми звернули особливу увагу при написанні професійно – орієнтованої тренінгової програми розвитку професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ ЛІЦЕІСТІВ

3.1. Методологічне обґрунтування професійно–орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Входження України до європейського освітнього простору, рух до навчання світового рівня, продиктований процесами глобалізації та інтеграції, – основний вектор розвитку національної системи освіти. Тому, особливого значення набуває впровадження в структуру освіти старших класів принципово нового компонента – елективних курсів. Як вказує О. В. Петунін, термін «елективний курс» походить від англійського «to elect», «election», «elective», що означає обирати, вибір, вибраний, для вибору [42].

Елективні курси, на думку О. І. Локшиною, доповнюють освітні програми, які є обмеженими у кількості та якості знань, шляхом задоволення різноманітних освітніх потреб старшокласників [32].

Елективні курси виконують широкий спектр функцій в системі профільного навчання. Серед яких Д. С. Єрмаков, виокремлює наступні: вивчення ключових проблем сучасності в обраній галузі знань; орієнтація на вдосконалення навичок пізнавальної й організаційної діяльності; доповнення й поглиблення базової предметної освіти [24].

У дослідженнях О. В. Петуніна, Л. В. Трифонової висловлено думку, що за допомогою елективних курсів можливо підтримувати вивчення основних профільних предметів на високому рівні; забезпечувати внутрішньо профільну спеціалізацію, створюючи курси різного спрямування й змісту; формувати індивідуальні освітні траєкторії, профорієнтаційні прагнення учнів, що полегшують вибір професії, знайомлять з її основами, допомагають усвідомити

свої можливості й переваги, оцінити правильність майбутнього професійного вибору [43].

Саме тому, ми вирішили розробити власний елективний курс для ліцеїстів, що хочуть працювати у правоохоронних органах, — професійно – орієнтовану тренінгову програму з розвитку професійної спостережливості.

Сучасне використання візуальної психодіагностики в роботі поліцейського ускладняється не тільки недостатньою розробленістю цієї галузі у вітчизняній психології і невиправданим запозиченням зарубіжних технологій, але і відсутністю науково – обґрунтованих рекомендацій і алгоритмів візуальної експрес діагностики. У процесі роботи, працівник правоохоронних органів, найчастіше, спирається на свою власну систему поглядів про прояв особистості в зовнішньому вигляді.

Використовуючи знання про значення невербальної поведінки, поліцейські зможуть більш професійно відстежувати дії правопорушників, нещирих свідків, шахраїв. Однак, виключно цим не обмежується сфера застосування знань з аудіовізуальної діагностики: орієнтуючись у тому, як сприймаються та розуміються співрозмовником ті чи інші пози, жести, міміка, працівник правоохоронних органів зможе моделювати власну невербальну поведінку, а значить – впливати на співрозмовників більш ефективно.

В якості теоретичної основи, нашої розвиткової програми, були взяті теоретичні засади профайлінгу, як сучасного психологічного напрямку, що дозволяє з високим ступенем ймовірності виявити осіб схильних до вчинення протиправних дій [47, 72, 75]. Детально даний напрям представлений у першому розділі нашої роботи.

При розробці професійно-орієнтованої тренінгової програми, ми проаналізували модель формування професійної спостережливості у майбутніх офіцерів – прикордонників, під час освітнього процесу, запропоновану О. Г. Трембовецьким, представлену у табл. 3.1.1. [59].

**Модель формування професійної спостережливості
за О. Г. Трембовецьким**

Мета	сформувати високий рівень професійної спостережливості
Завдання	сформувати в ліцеїстів уміння та навички спостерігати (в контексті професійної діяльності)
Принципи	прикладної спрямованості навчання, різноманітності, наочності, доступності, свідомості й творчої активності, зв'язок теорії з практикою
Вимоги	відповідність реаліям навчально – виховного процесу та системна сумісність з ним, керованість, можливість оцінити результативність
Шляхи формування спостережливості	спрямування змісту навчальних дисциплін на формування спостережливості; введення інтерактивних методів та прийомів навчання; удосконалення матеріально-технічної бази; введення спецкурсу «Професійна спостережливість офіцера – прикордонника»
Етапи реалізації завдань	<p>1. Обґрунтування організаційно – педагогічних умов та розробка спецкурсу:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ознаки сформованості професійної спостережливості: володіння прийомами спостережливості; рівень розвитку розумових здібностей; волевільність; сумлінність і відповідальність; рівень професійних знань. – Умови формування: наявність допитливості; індивідуальні особливості (інтенсивність та тривалість зосередження уваги; організація психологічної діяльності; обсяг і швидкість перцептивної уваги) <p>2. Створення робочої навчальної програми та дидактичних матеріалів; впровадження спецкурсу та організаційно – педагогічних умов:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Удосконалення навчальних планів. – Навички професійної уважності: тривала фіксація уваги на об'єкті, периферичного зору; релаксація; застосування асоціацій самовладання; слухова, нюхова і зорова пам'ять, самонавіювання. <p>3. Визначення компонентів професійної спостережливості і критеріїв її сформованості:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Компоненти: функціональний, інтелектуально – операційний, мотиваційний – Критерії, показники та рівні сформованості професійної спостережливості.
Результат	високий рівень сформованості професійної спостережливості у майбутніх офіцерів – прикордонників.

На нашу думку, дану модель ми можемо застосувати й до майбутніх поліцейських, доповнюючи її, та удосконалюючи в залежності від специфіки спеціалізації ліцеїстів.

Також, варто звернути увагу, що відсутність єдиного розуміння спостережливості в юридичній психології, призводить до необхідності запозичувати методи та способи її формування з педагогіки та психології, що не дозволяє врахувати специфіку спостереження працівників поліції. Проаналізувавши наявні рекомендації [6, 67, 74, 79], ми виокремили найбільш цікаві та розповсюдженні, які представлені у табл. 3.1.1.

Таблиця 3.1.1.

**Рекомендації з розвитку професійної спостережливості працівників
правоохоронних органів**

Автор	Рекомендації
О. Р. Ратинов	1. До проведення спостереження зібрати необхідну інформацію про досліджувану людини, об'єкт чи явище.
	2. Попередньо визначити мету, сформулювати завдання, скласти план або схему спостереження, і проводити аналіз відповідно кожної частини.
	3. Під час спостереження, бути уважним й до другорядних чинників.
	4. Стежити за кожною деталлю, намагаючись підмітити найбільше їх число, встановити максимальну кількість властивостей предмета або особливостей спостережуваного явища.
	5. Не довіряти однократному спостереженню, досліджувати предмет або явище з різних точок зору, в різні моменти і в різних ситуаціях, змінюючи умови спостереження.
	6. Ставити під сумнів ознаки, які можуть бути помилковою демонстрацією, симуляцією або інсценуванням.
	7. Критично ставитись до власних думок, висновків, ставити питання «чому» щодо кожного отриманого елемента спостереження.
	8. Зіставляти результати спостереження з тим, що було раніше відомо про цей предмет, з даними науки і практики.
	9. Дотримуватись стандартів проведення спостереження: чітко формулювати результати і фіксувати їх у відповідній форм.
	10. Залучати до спостереження різних фахівців, порівнювати і обговорювати результати спостереження зі своїми колегами [49]

Продовження табл. 3.1.1.

І. В. Жданова	1. Здійснюючи спостереження, огляд, не піддаватися суб'єктивним, малообґрунтованим оцінкам, поверхневим поясненням, самовпевненим висновкам.
	2. Постійно звертати увагу на суперечливі негативні обставини, коли щось не знаходить місця в них, не збігається, не пов'язується за часом у логіку причин і наслідків.
	3. Постійно мати на увазі можливість інсценування, симуляції або вдової демонстрації, тобто штучного створення певної обстановки злочинцем з метою приховання справжньої події.
	4. Довільно змушувати себе ретельно, уважно розглядати кожну деталь, намагатися відмітити максимальну кількість дрібних ознак, властивостей і особливостей, - така самообілізація підвищує гостроту зору.
	5. Якщо обшук проводився вночі, потрібно провести повторний вдень, так як промені освітлювачів, фар уночі створюють контрасти, змінюють вигляд предметів, і за таких обставин щось може залишитися поза увагою.
	6. Для проведення обшуку в приміщеннях бажано встановлювати додаткове яскраве освітлення. Воно створює більш сприятливі умови для сприйняття малопомітних ознак, ніж при тому світлі, яким зазвичай користується особа, у квартирі якої проводиться обшук [28].

Отже, при складанні програми професійно-орієнтованого тренінгу, ми врахували розглянуті теоретичні засади.

Метою розробленої нами програми є розвиток професійної спостережливості ліцеїстів.

Програма передбачає реалізацію наступних завдань:

- 1) формування теоретичних основ ідентифікації особистості за ознаками зовнішності;
- 2) розвиток вміння діагностувати ознаки зовнішності, невербальні стимули;
- 3) формування вміння оцінювати вплив різних чинників на зміну або достовірне відображення зовнішності людини на фотознімках і відеозаписах;
- 4) формування вміння складати композиційні портрети;
- 5) розвиток емоційної обізнаності, вміння управляти власними емоціями та розпізнавати емоцій інших людей;
- 6) розвиток вміння прогнозувати наслідки поведінки іншої людини та вміння розуміти логіку розвитку подій;

- 7) розвиток соціально-психологічної компетентності;
- 8) розвиток сприйняття;
- 9) розвиток уваги, а саме концентрації, стійкості та вибірковості;
- 10) навчання технікам релаксації та самоконтролю;
- 11) розвиток особистісних особливостей ліцеїстів (емпатії, самомотивації, наполегливості, впевненості у своїх силах).

Програма розроблена з дотриманням наступних принципів: принципу доцільності; принципу системності; принципу структурованості; принципу комплексності методів психологічного впливу; принципу опори на різні рівні організації психічних процесів; принципу простоти і зручності в застосуванні; принципу єдності діагностичної та розвиваючої роботи; принципу поетапного формування стратегій діяльності та подання матеріалу за рівнями складності.

Цільова група – учні, ліцеїсти, що прагнуть вступити до учбових закладів системи МВД.

Програма розрахована на 12 занять (18 годин, 1 заняття – 90 хвилин), тривалістю 1,5 місяці. Періодичність занять – 2 рази на тиждень. Заняття проводяться в групі, розміром від 10 до 15 осіб.

Набір в групи здійснюється за результатами тестування. Діагностичні дослідження може проводитися, як в індивідуальній, так й в груповій формі (до початку занять і після закінчення курсу). За своїм типом групи повинні бути постійними і закритими, що сприяє отриманню найбільшої ефективності від занять.

У таблиці 3.1.1. детально представлена структура заняття.

Таблиця 3.1.1.

Структура заняття

№	Структурна частина	Мета	Час
1. Вступна			
1.1.	Ритуал зустрічі	об'єднання учасників групи, створення атмосфери групової довіри і прийняття, налаштування на роботу.	2 хв
1.2.	Перевірка виконання домашнього завдання	контроль рівня опанування ліцеїстами навичок, без яких ускладнюється подальше оволодіння темами програми.	10 хв
1.3.	Обговорювання змісту роботи	ознайомлення з метою та завданнями заняття, актуалізація наявних знань.	3 хв
2. Основна частина			
2.1.	Теоретична частина	міні – лекції, інформаційні повідомлення, спрямованні на розкриття змісту теми заняття, актуалізацію знань.	8 хв
2.2.	Практична частина	виконання основних завдань, спрямованих на розвиток професійної спостережливості ліцеїстів та навичок профайлінгу.	25 хв
2.3.	Розминка	зняття емоційної та фізичної напруги.	5 хв
2.4.	Практична частина	продовження роботи над заданою темою.	20 хв
3. Заключна частина			
3.1.	Обговорення домашнього завдання.	надання завдань, спрямованих на перенесення отриманих знань та досвіду, у повсякденне та професійне життя.	5 хв
3.2.	Рефлексія	отримання зворотного зв'язку, обмін думками і почуттями про проведене заняття, обговорення набутих вмій та навичок.	10 хв
3.3.	Ритуал прощання.	емоційне завершення заняття.	2 хв
Всього			90 хв

Як ми бачимо з табл. 3.1.1. усе заняття поділено на окремі смислові частини, які, на нашу думку, допоможуть досягти поставлених завдань

Основною та найбільш ефективною формою роботи для розвитку професійної спостережливості, на нашу думку, є соціально-психологічний тренінг. Дана форма роботи, як зазначає І. А. Ланчук, спрямована на моделювання професійної діяльності учасників тренінгу і на отримання ними успішних практичних умінь і навичок, необхідних у професійній діяльності [30].

Багато вчених акцентують увагу на тому, що у процесі тренінгу, в учасників формуються індивідуально-специфічні прийоми і способи комунікації та прийняття рішень, засновані на їх індивідуальних особливостях [26, 31, 41, 48, 71].

Головним принципом організації соціально-психологічного тренінгу, на думку А. С. Прутченкової, є принцип діалогізації взаємодії, тобто повноцінного міжособистісного спілкування, яке базується на повазі до чужої думки, довірі, позбавленні учасників від взаємних підозр, нещирості, страху [48].

Враховуючі зазначені теоретичні засади, ми здійснили підбір вправ та розробили програму з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів.

Ґрунтом для вибору вправ та розробки структури занять нам послугували дві фундаментальні практичні праці: програма розвитку спостережливості, як професійна важливої якості, розробленої Л. О. Регуш, та система рекомендацій розвитку здібностей до спостереження С. В. Попова.

Л. О. Регуш трактує спостережливість, як психічну властивість, що базується на відчутті і сприйнятті, та є властивістю сенсорної організації. Дане розуміння спостережливості, включеного в цілісну структуру психічного життя людини, є принциповим положенням в розробці системи вправ. Це положення передбачає формування тих сторін спостережливості, які пов'язані з пам'яттю, мисленням, спрямованістю, емпатією і т. п. [51]

Програма, розроблена вченим, адресована викладачам практичних занять з психології, що ставлять перед собою завдання формувати у студентів через свій предмет професійно важливі якості, в тому числі і спостережливість.

Тренінг складається з восьми занять, об'єднаних у три розділи:

1. Перший розділ спрямований на вивчення людини, як об'єкта дослідження, та містить вправи на вивчення особливостей тілобудови, зовнішніх проявів психічних процесів, станів і властивостей людини.

2. Другий розділ спрямований на відпрацювання окремих елементів спостереження, як основи розвитку спостережливості, та містить вправи на

відпрацювання цілеспрямованості і розвитку відповідних перцептивних властивостей.

3. Третій розділ присвячений розвитку вміння використовувати результати спостереження для пояснення того, що відбувається. Містить вправи спрямовані на розвиток вміння робити умовиводи на основі спостереження, інтерпретувати вчинки людей по їх зовнішніх проявах, передбачувати розвиток подій, поведінки на основі спостереження.

Цікавою, на наш погляд, є думка С. В. Попова, який вказує, що спостереження у професійній діяльності, передбачає виявлення найбільш повної інформації про особистість, за якою спостерігають, на відмінну від спостереження у загальній психології, при якому розглядається лише конкретне питання. У процесі такого спостереження здійснюється чуттєве сприйняття фізичного образу людини, його зовнішнього вигляду, сприйняття його вчинків, дій і мови. При цьому важливо спостерігати і за емоційним ставленням людини до цих дій.

Розроблені вченим рекомендації розвитку здібностей до спостереження, можуть використовуватися практичними психологами, як додатковий матеріал по перцептивним властивостям особистості, та всіма бажаючим, що цікавляться питанням отримання інформації про іншу людину шляхом аналізу її невербальної поведінки.

Рекомендації містять наступні складові частини: 1) методики з розвитку пам'яті, уваги, мислення; 2) методики розвитку спостережливості та ідентифікації фізичної подоби; 3) методики вивчення виразності рухів [45].

Також, при складанні програм, особливу увагу ми приділили технікам розминки та релаксації, які виконують подвійну функцію. За їх допомогою досліджуванні не тільки зніматимуть інтелектуальну, фізичну та емоційну напругу на занятті, але й в майбутньому зможуть їх використовувати в будь-яких напружених, стресових та травмуючих подіях у житті, допомагаючи пережити їх з меншими втратами для психіки. Данні вправи повинні бути присутні на кожному занятті.

Важливу роль виконують й домашні завдання, які набагато розширюють поле спостережень та можливостей, вони дозволяють в реальному житті перевіряти результативність занять.

На нашу думку, зазначенні варіанти вправ, допоможуть найбільш ефективно вплинути на формування професійної спостережливості майбутніх представників правоохоронної діяльності та збройних сил України.

Відповідно до даних програм, ми розробили власну, спрямовану на розвиток професійної спостережливості, що складається з трьох блоків, кожен з яких поділений на дві теми:

1. Блок занять спрямований на розвиток психічно – пізнавальних процесів, а саме: властивостей сприйняття, уваги та пам'яті.

2. Блок занять спрямований на знайомство з людиною як об'єктом спостереження. На заняттях пропонується матеріал, який спрямований на вивчення морфологічних та функціональних ознак особистості.

3. Блок занять на розвиток професійної спостережливості, спрямований на формування вміння виокремлювати цілі спостереження та їх вплив на його результат; диференціювати ознаки, що характеризують психічні стани людини, відпрацювання вибірковості та осмисленості сприйняття.

Орієнтовна тематика кожного заняття, представлена у табл. 3.1.2.

Таблиця 3.1.2.

Теми програми

№ заняття	Тема	Мета заняття	Кіл-ть годин
1	Вступне заняття	визначення мети занять, створення довірчої атмосфери між психологом та ліцеїстам, знайомство один з одним, встановлення правил групи.	1,30
Блок занять спрямований на розвиток психічно – пізнавальних процесів			3
2	Розвиток професійного сприймання та вибірковості уваги	Розвиток, предметності, цілісності, константності та вибірковості сприймання, перцептивних модальностей; розвиток концентрації, вибірковості та стійкості уваги;	1,30
3	Розвиток мислення та оперативної пам'яті	розвиток самостійності, швидкості, гнучкості, абстрактності, логічності та оригінальності мислення; розвиток обсягу, точності відтворення, тривалості зберігання, готовності до використання збереженої інформації.	1,30
Блок занять спрямований на знайомство з людиною як об'єктом спостереження			6
4 – 5	морфологічні особливості особистості	ознайомлення з особливостями будови обличчя, тіла, задля покращення процесу ідентифікацій особистості, складання фотороботу та виявлення конституційних характеристик підозрюваних, свідків, постраждалих.	3
6 – 7	функціональні ознаки особистості	вивчення особливостей невербальної поведінки (рухів і дій), розвиток вміння розшифровувати мову жестів, міміки, поглядів.	3
Блок занять на розвиток професійної спостережливості			6
8 – 9	Розвиток цілеспрямованого професійного сприйняття в аспекті виявлення криміногенна - значущих характеристик	формування вміння проводити спостереження відповідно до мети, розвиток вміння диференціювати ознаки, що спостерігаються, розвиток вибірковості сприйняття.	3
10 – 11	Розвиток розуміння та прогнозування подій в аспекті виявлення ознак криміногенної поведінки	розвиток вміння використовувати результати спостереження для пояснення того, що відбувається, для розуміння і передбачення поведінки людей і подій з метою оперативної оцінки правдивості показань, що надаються.	3
12	Заключне заняття	підведення підсумків усього курсу занять.	1,30
Всього			18

Нижче буде представлений приклад одного заняття, з розробленої нами корекційно-розвиткової програми. Повний сценарій програми додається у додатку В.

Заняття №4 «морфологічні особливості особистості»

Мета: ознайомлення з особливостями будови обличчя, тіла, задля покращення процесу ідентифікацій особистості, складання фотороботу та ін.

Завдання:

- 1) ознайомлення з особливостями та типами тілобудови.
- 2) розвиток уважності, пам'яті.
- 3) навчити розпізнавати морфологічні особливості на практиці.
- 4) навчити складати портрет особистості.

Обладнання: ноутбук проектор.

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ПРИВІТАННЯ»

Мета: розминка, привітання учасників один одного.

Зміст: Ведучий пропонує учасникам утворити коло і розділитися на три рівні частини: «європейців», «японців» і «африканців». Потім кожен з учасників йде по колу і вітається з усіма "своїм способом": "європейці" тиснуть руку, «японці» вклоняються, «африканці» труться носами.

Основна частина

Перед початком вправ, потрібно досить докладно і доступно розповісти про спостережливість як професійному властивості людини. При цьому необхідно показати зв'язок цієї властивості як з сенсорними процесами, так і з пам'яттю і мисленням, з інтересами і емоційними властивостями людини.

Тут доречно навести приклади прояву спостережливості в повсякденному житті людей і в їх професійній діяльності. Безліч прикладів можна запозичувати у Конан Дойля. Ось один з них.

Холмс задает вопрос доктору Ватсону:

– Интересно, что Вы можете сказать на основании внешности этой девицы. Опишите мне ее.

– Ну, на ней была серо-голубая соломенная шляпа с большими полями и с кирпично-красным пером. Черный жилет с отделкой из черного стекляруса. Платье коричневое... с полоской алого бархата у шеи и на рукавах. Серые перчатки, потертые на указательном пальце правой руки.

Ботинок я не разглядел. В ушах золотые сережки в виде маленьких кругленьких подвесок. В общем, эта девица вполне самостоятельная и несколько вульгарная, добродушная и беспечная.

– Никогда не полагайтесь на общее впечатление, друг мой, сосредоточьте внимание на мелочах. Я всегда сначала смотрю на рукава женщины. Когда имеешь дело с мужчинами, пожалуй, лучше начинать с колен брюк. Как Вы заметили, у этой девицы рукава были обшиты бархатом, а это материал, который легко протирается, поэтому хорошо сохраняет следы. Двойная линия немного выше запястья, в том месте, где машинистка касается рукой стола, видна великолепно. Ручная машинка оставляет точно такой же след, но только на левой руке, и притом на наружной стороне запястья, а у мисс... след проходил через все запястье. Затем я посмотрел на лицо и, увидев следы пенсне, сделал заключение насчет близорукости и работы на пишущей машинке, что ее очень удивило (*Конан Дойль А. Приключения Шерлока Холмса. – Пермь, 1979. – С. 59*).

Обговорення: відбувається аналіз наведеного приклад, з'ясовуючи різницю в сприйнятті у двох дійових осіб. Спеціально потрібно підкреслити, що обидва вони роблять висновки, які ґрунтуються на спостереженні, проведеному за короткий відрізок часу.

У тих же випадках, коли людину знають довго або мають можливість знайомитися з різними аспектами його життя, механізми розуміння цієї людини і передбачення його поведінки зовсім інші. Це може бути аналіз поведінки в минулому, порівняння поведінки даної людини з поведінкою різних еталонних

груп, запам'ятовування типових для даної людини реакцій і форм поведінки в тій чи іншій життєвій ситуації і т. п.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

Обговорення важливих аспектів з теоретичного матеріалу про особливості очей, погляду, обличчя, носу (*домашнє завдання з попереднього заняття*).

ВПРАВА

Мета: навчитися виділяти загальні і відмінні ознаки будови голови і обличчя.

Зміст: ліцеїстам пропонуються схематичні малюнки, на яких зображені голови різних типів. Задача – виділити тип голови, відмінні ознаки, порівняти з іншими.

Рис. 1. Форма голови: овальна, кругла, чотирикутна

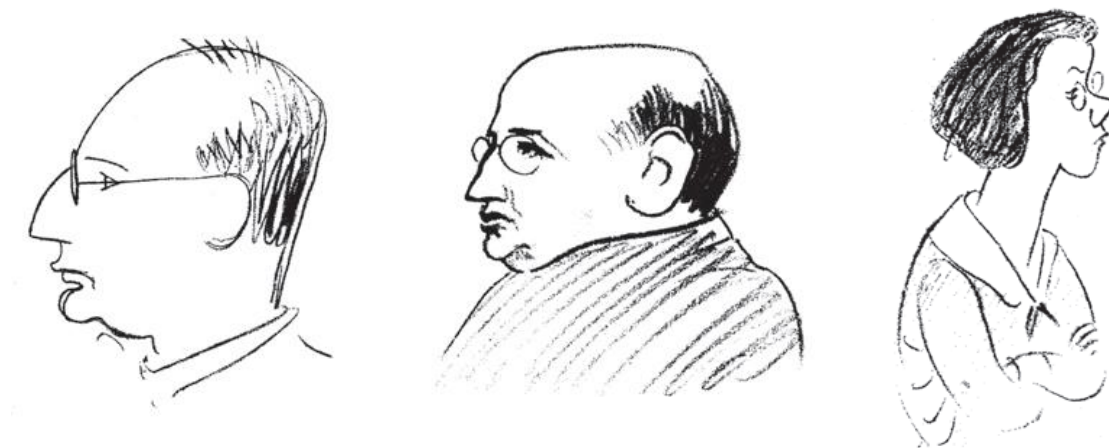

Рис. 2. Профіль: а) опуклий, б) рівний, в) увігнутий

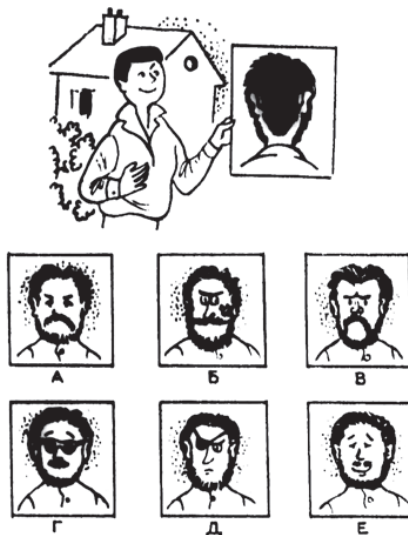
Рис. 3. Овал особи: а) трикутний, б) круглий, в) трапецієподібний.

Обговорення: чи важко було виконувати завдання? які прийоми запам'ятовування використовували?

ВПРАВА «ХТО ЦЕ?»

Мета: привернути увагу до диференціації деталей, сприяти розвитку зорової чутливості.

Зміст: 1) визначити, хто з шістьох зображених на малюнку людей сфотографований з потилиці.

Відповідь: г - є дужки від окулярів на зображенні «анфас-навпаки».

Обговорення. Чи було важко? Як ви обирали той чи інший портрет?

ВПРАВА «ДИАФРАГМАЛЬНЕ ДИХАННЯ»

Мета: розслаблення тіла, формування правильного дихання.

Зміст: Сядьте або ляжте зручно. Перенесіть одну руку на живіт, а другу на груди. Повільно видихніть через рот. Потім повільно вдихніть через ніс, концентруючись на тому, щоб живіт піднімався вище за грудну клітку. (Повторити декілька разів).

ВПРАВА «ТІ, ХТО ПОРУЧ»

Мета: навчитися помічати особливості обличчя людини, розвиток сприйняття, уважності.

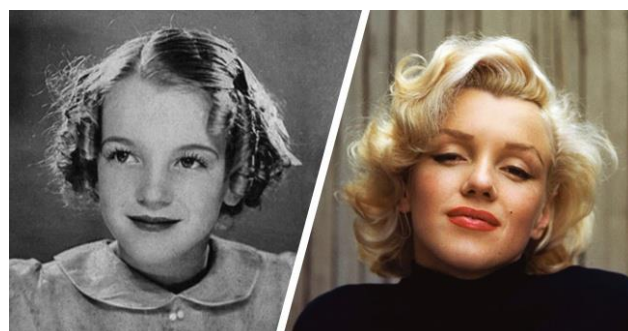
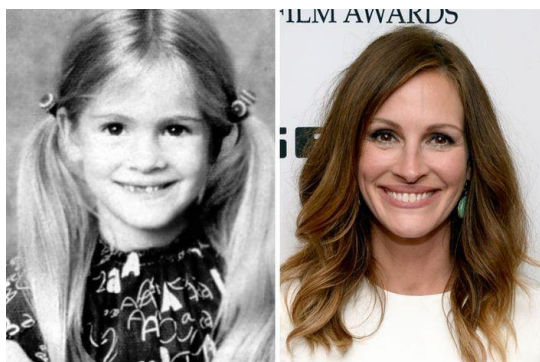
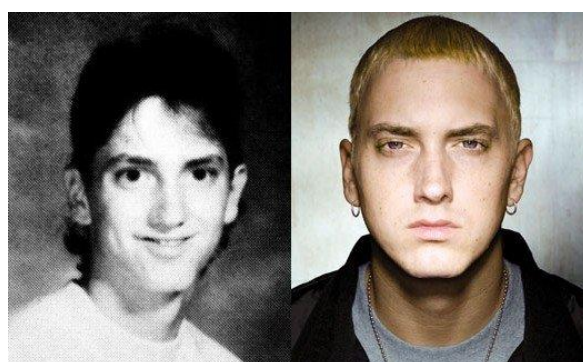
Зміст: ліцеїсти діляться на пари, кожен уважно розглядає свого напарника (особливості будови обличчя, плеч, рук, нігтів), те, що можливо не помічав раніше. Потім, учасники міняються парами та кожен розповідає про свого попереднього партнера, не називаючи його, новим напарникам потрібно угадати про кого йде мова.

Обговорення. Чи було важко? Що нового дізналися про своїх товаришів? На що в першу чергу звертали увагу?

ВПРАВА «ЧАС»

Мета: навчитися розпізнавати особистість у різні вікові періоди.

Зміст: ліцеїстам пропонують фотографії людей у дитинстві та дорослості.
Завдання: співставити фотографії.

Заклучна частина

Домашнє завдання: ознайомлення з навчальним матеріалом про особливості губ, лоба, підборіддя, рота, вух, брів, волосся, зачіски, тілобудови, постави, з книги Попова С. В. «Визуальное наблюдение». Питер, 2002. С. 71 – 105. Задля швидкого опанування темою, та можливості виконання більшої кількості практичних вправ.

Матеріал може бути наданий у вигляді буклетів, чи активної силки.

РЕФЛЕКСІЯ (Учасники діляться враженнями, думками).

ВПРАВА «ДО ЗУСТРІЧІ»

Мета: емоційне завершення заняття, емоційна та фізична розрядка.

Зміст: Учасники йдуть по черзі. Кожен з них прощається з іншими якимось оригінальним способом, який до цього ніхто не використовував: каже що – небудь особливе, надішле повітряний поцілунок, зробить уклін і т.д.

Основним результатом успішного проходження програми є розвинена професійна спостережливість, що включає в себе вміння проводити спостереження відповідно до мети; діагностувати ознаки зовнішності, невербальні стимули; вміння оцінювати вплив різних чинників на зміну або достовірне відображення зовнішності людини на фотознімках і відеозаписах; вміння складати композиційні портрети; емоційна обізнаність, вміння управляти власними емоціями та розпізнавати емоцій інших людей; розвинена соціально – психологічна компетентність та психічно – пізнавальні процеси.

О. Ю. Федотова зазначає, що на результативність тренінгу впливають кілька чинників: майстерність тренера; наявність якісної програми і її реалізація; створення умов, при яких учасники тренінгу зможуть використовувати свої «придбання» на практиці; особиста зацікавленість ліцеїстів в застосуванні отриманих навичок у професійній діяльності та ін [61].

Динаміка виявляється шляхом аналізу результатів спостережень впродовж занять, перевірки домашніх завдань; порівняння результатів початкових і заключних комплексних діагностичних досліджень.

3.2. Контрольне дослідження результатів апробації професійно – орієнтованої тренінгової програми

Для відстеження динаміки змін розвитку професійної спостережливості ліцеїстів, нами було використано п'ять діагностичних засоби: методика діагностики домінуючої перцептивної модальності С. Єфремцева, методика «Переплутані лінії», тест Г. Мюнстерберга, тест «Емоційного інтелекту» (Н. Холл), та тест «Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда.

Внаслідок контрольного діагностичного заміру за методикою діагностики домінуючої перцептивної модальності С. Єфремцева, були виявлені наступні особливості, які детально представленні в таблиці 3.3.1.

Таблиця 3.3.1.

Результати експериментального дослідження за методикою «Діагностики домінуючої перцептивної модальності» С. Єфремцева

Групи	Шкали					
	Аудіал		Візуал		Кінестет	
	к.ет.	кон.ет.	к.ет.	кон.ет.	к.ет.	кон.ет.
	Середнє арифметичне значення					
Експериментальна	9,7	10,8	9,2	10,8	9,2	10,7
Контрольна	8,4	8,6	8,6	8,7	7,5	7,5
t – критерій Стьюдента	2,9		2,4		5,1	

Примітка: к.ет. – констатувальний етап; кон. ет. – контрольний етап.

Як ми бачимо з таблиці 3.3.1., помітні певні зміни в експериментальній групі на контрольному етапі після розвивальних занять. Відмінності між вибірками на рівні $U = 0,05$ за шкалою «Візуал» потрапили у зону невизначеності.

Це може свідчити про те що вплив програми відбувся, але він не значний. Тобто, ліцеїсти, в залежності від конкретних обставин, стали краще застосовувати свій зоровий аналізатор, стали більш уважнішими до об'єктів та подій навколишньої дійсності. Досліджувані почали частіше використовувати слова типу «як ми бачимо», «я помітив», «це виглядає», «змоделювати ситуацію» та ін. При домінуванні зорової модальності, значно розширяється поле сприймання, тобто особистість починає помічати предмети та явища навколишньої дійсності у більшому радіусі сприймання.

Дана особливість, на нашу думку, є особливо важливою для працівників правоохоронних органів, для яких головна задача: не впустити важливих деталей місця події. Однак, потрібно ще працювати в даному напрямку задля закріплення отриманих позитивних результатів за даною шкалою.

За шкалами «Аудіал» та «Кінестет» було зафіксовано статистично достовірну відмінність на рівні $U = 0,01$. Даний факт вказує на позитивні зміни в експериментальній групі. Можемо стверджувати, що досліджувані розвинули сприйняття, що відбувається за допомогою звукового та тактильного аналізаторів. Ліцеїсти стали краще використовувати модуляції для передачі емоцій, акцентування мови, володіння паузами і змінами темпу мови. Відповідно, стали уважнішими й до особливостей мови інших людей. Дана якість дозволить, поліцейським вже на початкових етапах виявити неправдиві показання, брехню у мові співрозмовника. Також, розвиненість даного типу сприймання, вплинула й на рівень комунікативної компетентності ліцеїстів, тобто їх мова стала більш виразнішою, структурною, емоційно забарвленою, розвинулося вміння чітко висловлювати власну думку.

Підвищення рівня розвиненості кінестетичного типу сприймання, свідчить про покращення абстрактного мислення, м'язової пам'яті, невербального спілкування, тобто, рухи, міміка, жести ліцеїстів стали більш чіткішими, виразнішими. Досліджуваним вже легше розуміти й невербальні сигнали інших людей, декодувати істинні емоції та почуття, розуміти правдивість слів, відповідно до рухів тіла опонента. Також, ліцеїсти стали більше моделювати

професійні ситуації на практиці, програвати їх, стали зацікавленішими у практичних заняттях з фізичної підготовки. Досліджувані стали більше довіряти власним передчуттям та інтуїції.

Порівняльний аналіз результатів контрольної діагностики обох груп, за методикою «Переплутані лінії», після проведення розвиткової програми наведено в таблиці 3.3.2.

Таблиця 3.3.2.

**Результати експериментального дослідження за
методикою «Переплутані лінії»**

Групи	Констатувальний етап	Контрольний етап	t – критерій Стьюдента
	Ср. ариф. значення	Ср. ариф значення	
Експериментальна	8,3	12,5	0,7
Контрольна	10,5	10,9	

Примітка: Ср. ариф. значення – середнє арифметичне значення.

Згідно таблиці 3.3.2, можемо помітити, що суттєвих відмінностей між даними груп на констатувальному та контрольному етапі не спостерігається. Відмінності між вибірками на рівні $U = 0,05$ не достовірні. Це може свідчити про не ефективність впливу розробленої програми на концентрацію та стійкість уваги ліцеїстів. Тобто, їм важко одночасно виконувати кілька дій або вести спостереження за декількома процесами, об'єктами, зосереджувати увагу на незначних, малопомітних деталях, вслухатися у мову співрозмовника. Досліджувані проявляють негативну реакцію до нецікавих, нудних завдань, які потребують значної витримки та уважності.

Також, часто відволікаються на стороні подразники, прагнуть змістити фокус уваги на більш привабливіші та цікавіші справи, проявляють

нетерплячість до товаришів, які довго висловлюють свої думки чи яким, потрібно більше часу для усвідомлення мети завдання.

Однак, варто відмітити, що в експериментальній групі на контрольному етапі середній показник має дещо більші значення, ніж на констатувальному, що свідчить про те, що зміни починають відбуватися, але щоб вони були достовірними, треба більше працювати та вдосконалювати розроблену програму у даному напрямку.

Узагальнені статистичні дані за результатами експериментального дослідження за тестом Г. Мюнстерберга, подано в таблиці 3.3.3.

Таблиця 3.3.3.

Результати експериментального дослідження за тестом Г. Мюнстерберга

Групи	Констатувальний етап	Контрольний етап	t – критерій Стьюдента
	Ср.ариф значення	Ср.ариф значення	
Експериментальна	17,9	20,9	2,2
Контрольна	19,1	17,9	

Примітка: Ср. ариф. значення – середнє арифметичне значення

Як бачимо з табл. 3.3.3., результати експериментального дослідження потрапили у зону невизначеності на рівні $U = 0,05$. Даний факт може вказувати на те, що в експериментальній групі почали відбуватися поступові зміни, й у ліцеїстів почав покращуватися рівень вибірковості уваги. Ліцеїсти стали більш уважнішими до деталей, розвинули механізми свідомої регуляції вибірковості уваги та вміння виділяти з оточення значущі конкретні предмети і явища.

Досліджуваним стало легше налаштуватися на сприйняття інформації, що відноситься до поставленої мети. Покращилася свідома регуляція вибору об'єкта уваги відповідно до мети та ситуації. На нашу думку, дана розвинена

властивість уваги є особливо важливою для працівників правоохоронних органів, основою метою яких є зуміти виокремити головні деталі слідства.

У таблиці 3.3.4. представлені порівняльні результати констатувального та контрольних етапів дослідження за тестом. «Емоційного інтелекту» Н. Холла.

Таблиця 3.3.4.

Результати експериментального дослідження за тестом «Емоційного інтелекту» Н. Холла

№	Шкали	Експериментальна група		Контрольна група		t – критерій Стьюдента
		к. ет.	кон. ет.	к. ет.	кон. ет.	
		Ср.ариф значення		Ср.ариф значення		
1	Емоційна обізнаність	26,1	29,3	23,5	22,8	4
2	Управління власними емоціями	23,9	25,5	21,9	21,8	1,9
3	Самомотивація	25,3	26,8	25,3	24,4	1,2
4	Емпатія	23,7	23,7	23,2	23,2	1,8
5	Розпізнавання емоцій інших людей	24,3	27,9	23,9	22,3	2,7

Примітка: к. ет. – констатувальний етап; кон. ет. – контрольний етап. Ср. ариф. значення – середнє арифметичне значення

Згідно табл. 3.3.4., бачимо, що за шкалою «Емоційна обізнаність», між групами, виявилась статистично достовірна відмінність на рівні $U = 0,01$. Даний факт вказує на ефективний вплив розробленої програми на даний параметр. Тобто, ліцеїсти розвинули рефлексію, вміння усвідомлювати та розуміти власні емоції. Також, у досліджуваних покращився зв'язок між почуттями та діями; розширилися знання про психоемоційні стани, різновиди емоцій та почуттів.

У зону невизначеності на рівні $U = 0,05$, потрапили результати експериментального дослідження за шкалою «Розпізнавання емоцій інших людей». Встановлений факт, вказує на те, що у досліджуваних відбулися

незначні покращення у вмінні розшифровувати емоцій інших людей, однак, залишились певні труднощі. Тобто, додаткового розвитку потребує механізм декодування експресивної інформації, який впливає на здатність диференціювати патерни експресії обличчя співрозмовника, а також ідентифікації їх як сигналів певних емоційних станів.

За іншими шкалами, суттєвих відмінностей між групами на консатувальному та контрольному етапі не спостерігається. Відмінності між вибірками на рівні $U = 0,05$ не достовірні. Це може свідчити про недостатню ефективність впливу розробленої програми на дані явища. Даний факт свідчить про те, що ліцеїстам досі складно управляти власними емоціями, при необхідності змінювати їх за власним вибором або ж міняти їх інтенсивність.

Також, у досліджуваних залишилась на низькому рівні мотивація на виконання необхідних задач, особливо, якщо ці задачі є малопривабливими та нецікавими. Їм так само важко прийняти нові умови діяльності з відповідальністю за результат і з внутрішнім контролем над досягненням мети.

На жаль, у ліцеїстів не підвищився й рівень емпатії. Їм залишилось важко збирати інформацію про почуття та емоції інших людей, розуміти їх, та співпереживати поточному емоційному стану співрозмовника, проникати в його внутрішній світ, та відчувати конкретну ситуацію на собі.

Дані аспекти є вкрай необхідним для професійної компетентності діяльності працівників правоохоронних органів, тому в майбутньому плануємо детальніше дослідити дану проблему та вдосконалити корекційно – розвиткову програму, щоб розвивати та мати вплив на дані компоненти емоційного інтелекту поліцейських.

Порівняльний аналіз результатів контрольної діагностики обох груп за тестом «Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда», після проведення експериментального дослідження, наведено в таблиці 3.3.5.

Таблиця 3.3.5.

**Результати експериментального дослідження
за тестом «Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда**

№	Шкали	Експериментальна група		Контрольна група		t – критерій Стьюдента
		к. ет.	кон. ет.	к. ет.	кон. ет.	
		Ср.ариф значення		Ср.ариф значення		
1	Соціальний інтелект	17,7	28,3	20,7	20,3	4
2	Чинник пізнання результатів поведінки	5,7	8,1	6,7	7,1	0,9
3	Чинник пізнання класів поведінки	4,3	7,3	5,9	5,4	3
4	Чинник пізнання перетворень поведінки	4,7	6,8	4,5	4,3	3,3
5	Чинник пізнання систем поведінки	3,1	6,1	3,3	3,5	3,8

Примітка: к. ет. – констатувальний етап; кон .ет. – контрольний етап. Ср. ариф. значення – середнє арифметичне значення

За шкалою «Чинник пізнання результатів поведінки», суттєвих відмінностей між даними груп на констатувальному та контрольному етапі не спостерігається. Відмінності між вибірками на рівні $U = 0,05$ не достовірні. Курсантом залишилось важко розуміти зв'язок між поведінкою та її наслідками. Вони часто роблять помилки, потрапляють в конфліктні, а можливо, і небезпечні ситуації через те, що невірно уявляють собі результати своїх дій або вчинків інших, погано орієнтуються в загальноприйнятих нормах і правилах поведінки.

За всіма іншими шкалами було зафіксовано статистично достовірну відмінність на рівні $U = 0,01$. Даний факт вказує на позитивні зміни в експериментальній групі. Ліцеїсти стали краще розуміти та прогнозувати поведінку людей, стали більш чутливими до емоційних станів інших людей.

Висновки до розділу 3

Для проведення формувального дослідження, нами було розроблено корекційно-розвиткову програму, спрямовану на розвиток професійної спостережливості ліцеїстів. Основними завданнями програми було: формування теоретичних основ ідентифікації особистості за ознаками зовнішності; розвиток вміння діагностувати ознаки зовнішності, невербальні стимули; формування вміння оцінювати вплив різних чинників на зміну або достовірне відображення зовнішності людини на фотознімках і відеозаписах; формування вміння складати композиційні портрети; розвиток соціального інтелекту та основних психічних процесів.

Програма була розрахована на 12 занять (1,5 місяці) та складалась з трьох частин: 1) блок занять спрямований на розвиток психічно – пізнавальних процесів; 2) блок занять спрямований на знайомство з людиною як об'єктом спостереження; 3) блок занять на розвиток професійної спостережливості.

Внаслідок контрольного діагностичного заміру виявлені наступні тенденції щодо рівня розвитку професійної спостережливості ліцеїстів:

1. Покращилось застосування аналізаторів, а саме: зорового – стали більш уважнішими до об'єктів та подій навколишньої дійсності; слухового – підвищилась чутливість до звуків; кінестетичного – покращилась взаємодія з оточуючим світом через тактильні відчуття.

2. Стала більш розвиненою вибірковість уваги.

3. Підвищився рівень емоційної обізнаності майбутніх працівників правоохоронних органів та вміння декодувати емоцій інших людей.

4. Покращились чутливість до емоційних станів інших людей, вміння розуміти та прогнозувати поведінку людей, мову невербального спілкування.

5. Став більш різноманітнішим експресивний репертуар у спілкуванні, відповідно, вдосконалилась навичка розпізнавання різних смислів, які можуть

приймати одні і ті ж вербальні повідомлення, в залежності від характеру взаємовідносин людей і контексту ситуації спілкування.

Також, у досліджуваних став різноманітнішим експресивний репертуар у спілкуванні, відповідно, покращилась навичка розпізнавання різних смислів, які можуть приймати одні і ті ж вербальні повідомлення, в залежності від характеру взаємовідносин людей і контексту ситуації спілкування.

Ліцеїсти стали частіше правильно розуміти та оцінювати стан, почуття, наміри інших людей по їх невербальним проявам; звертати багато уваги на невербальні реакції учасників комунікації. Підвищився рівень інтуїції, чутливості до невербальної експресії.

Досліджувані вдосконалили чутливість до характеру і відтінків людських взаємин, що допоможе швидко і правильно розуміти те, що люди говорять один одному в контексті певної ситуації, визначених взаємовідносин. Ліцеїсти стали здатні знаходити відповідний тон спілкування з різними співрозмовниками в різних ситуаціях, та розширили великий репертуар рольової поведінки.

Також, майбутні працівники правоохоронних органів стали краще розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій в динаміці. Вони навчилися аналізувати складні ситуації взаємодії людей, розуміти логіку їх розвитку, відчувати зміну сенсу ситуації при включенні в комунікацію між різними сторонами. Шляхом логічних умовиводів досліджувані можуть добудовувати невідомі, відсутні ланки в ланцюзі цих взаємодій, передбачати, як людина поведе себе надалі, знаходити причини певної поведінки.

Отримані результати свідчать про практичну значущість розробленої розв'язкової програми для розвитку компонентів соціального інтелекту.

Проаналізувавши отримані результати можемо стверджувати, що наша гіпотеза підтвердилась: існує зв'язок між рівнем розвитку професійної спостережливості в організованому тренінгу спостережливості, і вмінням давати оцінку особі в аспекті криміногенно-значущих характеристик та правдивості показань, виявляти та прогнозувати вчинки, мотиви (профайлінг).

Щодо контрольної групи, за результатами повторного дослідження, суттєвих змін не виявлено.

В результаті дослідження підтвердилась гіпотеза нашого дослідження: існує зв'язок між динамікою розвитку професійної спостережливості та впливом спеціально організованого тренінгу спостережливості у розвитку вміння давати оцінку особі в аспекті криміногенно-значущих характеристик та правдивості показань, виявляти та прогнозувати вчинки, мотиви (профайлінг).

Варто відмітити, що розроблена озвиткова програма має ефективний вплив лише на окремі аспекти професійної спостережливості ліцеїстів, виокремленні нами у дослідженні. Не потрапили під вплив програми, та залишились на тому ж рівні концентрація та стійкість уваги, розуміння зв'язку між поведінкою та її наслідками, управління емоціями, самомотивація та емпатія.

Теоретичний аналіз літературних джерел та практичні пропозиції дозволили виокремити найбільш вагоміші та впливовіші рекомендації щодо розвитку професійної спостережливості в системі професійної підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів: ретельно готуватися по процесу спостереження; установка на вибіркоче сприйняття інформації; специфічне концентрування уваги на завданнях спостереження; тривале збереження стійкої уваги; намагання бути критичним до отриманих результатів; вміння звертати увагу на суперечливі отриманні дані; пам'ятати про можливість штучного створення певної обстановки злочинцем; дотримуватися вимог та стандартів проведення спостереження; використовувати системний підхід; бути уважним до другорядних чинників; досліджувати предмет або явище з різних точок зору, в різні моменти і в різних ситуаціях, змінюючи умови спостереження та ін.

Однак, наша програма потребує вдосконалення, тому, в майбутньому плануємо продовжити вивчення заданої теми, звернути особливу увагу на актуальні питання подальших наукових розвідок у напрямку створення комплексної методики формування професійної спостережливості.

ВИСНОВКИ

У дослідженні було здійснено теоретичне узагальнення й представлено нове вирішення актуальної наукової проблеми, що виявляється у вивченні особливостей професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів, у результаті якого слід зазначити наступні висновки:

1. Професійна спостережливість – комплексна властивість особистості, що виражається у здатності помічати професійно-значущі, але малопомітні особливості навколишньої дійсності, людей, предметів, явищ і їх змін, з якими поліцейському доводиться стикатися. Вона є поєднанням функціонального (індивідуальні особливості людини), інтелектуально-операційного (знання про спостереження, уміння та навички спостерігати) та мотиваційного (спонуки, наміри та мотиви) компонентів.

До особливостей професійної спостережливості працівників правоохоронних органів відносяться: володіння навичками периферичного зору; тривала фіксація уваги на об'єкті; розвинена пам'ять; абстрагування від зовнішніх та внутрішніх подразників, при виконанні службових завдань; вміння уникати впливу чинників, що заважають професійній увазі; вміння здійснювати опис професійно-значимих об'єктів, шумів, рухів.

Розвиненість професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів залежить від: вміння ретельно готуватися по процесу спостереження; установки на сприйняття інформації; концентрування уваги на завданнях спостереження; тривалого збереження стійкої уваги; критичності до отриманих результатів; уважності до отриманих суперечливих даних; пам'яті про можливість штучного створення певної обстановки злочинцем; дотримання вимог та стандартів проведення спостереження; уважності до другорядних чинників; розгляду предмету або явища з різних точок зору, в різні моменти і в різних ситуаціях та ін. Одним з найефективніших методів розвитку спостережливості є візуальна психодіагностика як метод вивчення та

інтерпретації індивідуальних особливостей, психологічних станів, властивостей і процесів людини на основі спостереження за зовнішнім проявом поведінки.

2. Ефективним психодіагностичним комплексом з дослідження особливостей професійної спостережливості ліцеїстів є такий, що включає наступні методики: методика діагностики домінуючої перцептивної модальності С. Єфремцева, методика «Переплутані лінії», тест Г. Мюнстерберга, тест «Емоційного інтелекту» (Н. Холл), та тест «Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда.

3. До особливостей професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів відносяться: недостатня розвиненість концентрації уваги; не вміння виокремлювати необхідну інформацію із загального інформаційного обсягу, бачити в ній найсуттєвіше, а потім ще й відтворювати її; низька розвиненість каналів сприйняття; невміння усвідомлювати та визначати свої емоції, контролювати, змінювати їх; важкість декодування істинних емоцій інших людей; нерозвинена рефлексія; важкість розуміння зв'язку між почуттями та діями; нерозвинений соціальний інтелект; замкненість та відстороненість від психологічної близькості в спілкуванні; важкість інтерпретування невербальних стимулів інших людей; не вміння прогнозувати наслідки поведінки.

Встановлено, що соціальний інтелект, емоційний інтелект, перцептивні модальності та увага тісно пов'язані між собою, і розвиток одного з них, обумовлює розвиток іншого.

4. Професійно-орієнтована тренінгова програма спрямована на розвиток професійної спостережливості ліцеїстів, що прагнуть стати працівниками правоохоронних органів. Основні завдання програми: формування теоретичних основ ідентифікації особистості за ознаками зовнішності; розвиток вміння діагностувати ознаки зовнішності, невербальні стимули; формування вміння оцінювати вплив різних чинників на зміну або достовірне відображення зовнішності людини на фотознімках і відеозаписах; формування вміння складати композиційні портрети; розвиток соціального інтелекту та основних психічних процесів.

Програма розрахована на 12 занять (1,5 місяці) та складалась з трьох частин: 1) блок занять спрямований на розвиток психічно – пізнавальних процесів; 2) блок занять спрямований на знайомство з людиною як об'єктом спостереження; 3) блок занять на розвиток професійної спостережливості.

Апробація програми підтвердила гіпотезу за статистичними критеріями порівняння контрольної та експериментальної груп. В експериментальній групі зафіксовані наступні результати: стала більш розвиненою вибірковість уваги; покращилось застосування цілеспрямованого зорового спостереження, а саме: ліцеїсти з вказаної групи стали більш уважнішими до об'єктів та подій навколишньої дійсності; підвищилась чутливість до диференціації звуків та тактильних відчуттів. В сфери емоційного інтелекту підвищився рівень емоційної обізнаності та вміння декодувати емоцій інших людей. Також, зазнала змін чутливість до розрізнення емоційних станів інших людей, вміння розуміти та прогнозувати поведінку людей, мову невербального спілкування; став більш різноманітнішим експресивний репертуар у спілкуванні. У контрольній групі зміни мали нецілеспрямований та хаотичний характер.

Оскільки розроблена розвиткова програма має ефективний вплив лише на окремі аспекти професійної спостережливості, виокремлені нами у дослідженні, в майбутньому плануємо продовжити вивчення обраної теми, задля поглиблення знань та удосконалення занять, з метою більш суттєвого впливу на розвиток професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРОСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Альманах психологических тестов / [сост. С. А. Римский, Р. Р. Римская]. – Москва: КСП, 1995. – 400 с.
2. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания : избр. психол. тр. / Б. Г. Ананьев; под ред. А. А. Бодалева. – Москва: Изд-во «Институт практической психологии», 1996. – 382 с.
3. Андронникова Е. А., Заика Е. В. Методы исследования восприятия, внимания и памяти. / Е. А. Андронникова, Е. В. Заика. – Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, 2011. – 161 с.
4. Анисимова Н. Н. Особенности визуальной психодиагностики личности террориста. Обнаружение криминального искажения информации / Н. Н. Анисимова; науч. ред. Ю. Н. Демидова. – 2-е изд., перераб. – Домодедово: ВИПК МВД России, 2007. – 78 с.
5. Арпентьева М. Р. Психологические аспекты правоохранительной деятельности / Мариям Равильевна Арпентьева. – Калуга: КГУ, 2017. – 262 с.
6. Арпентьева М. Р. Экспертный профайлинг как сфера профессиональной деятельности психолога – практика / М. Р. Арпентьева // Научный журнал «РЕМ: Psychology. Educology. Medicine». – 2016. – №3. – С. 20 – 32.
7. Асямов С. В. Профессионально – психологический тренинг сотрудников органов внутренних дел / С. В. Асямов, Ю. С. Пулатов. – Ташкент: Академия МВД Республики Узбекистан, 2002. – 141 с.
8. Барко В. І. Досвід психологічного забезпечення діяльності поліції (за матеріалами зарубіжних інформаційних джерел) / В. І. Барко, В. В. Остапович // Право і Безпека. – 2016. – № 2. – С. 113 – 120.
9. Бедь В. В. Право людини на свободу совісті: конституційно-правове регулювання: дис. ... д – ра юрид. наук / Віктор Васильович Бедь. - Київ, 2011. – 395 с.

10. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика / Валентина Сергеевна Безрукова. – Екатеринбург: Деловая книга, 1996. – 344 с.
11. Белкин Р. С. Криминалистика / Рафаил Самуилович Белкин. – Москва: НОРМА, 1990. – 990 с.
12. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком / Алексей Александрович Бодалёв. – Москва: Издательство Московского университета, 1982 – 200 с.
13. Бондаренко В. В. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями: монографія / Валентин Володимирович Бондаренко. – Київ: Кандиба Т. П., 2018. – 522 с.
14. Васильев В. Л. Юридическая психология / Владислав Леонидович Васильев. – Санкт – Петербург: Питер, 2005. – 650 с.
15. Васкэ Е. В. Криминалистическое значение «психологического портрета» неизвестного преступника / Е. В. Васкэ // Вестник Нижегородского госуниверситета. – 2006. – Вып. 2 (10). – С. 184 – 188.
16. Волков А. А. Формирование профессиональной наблюдательности и памяти у работников правоохранительных органов / Александр Александрович Волков. – Москва: Юрид. лит., 1989. – 150 с.
17. Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий / Ф. В. Глазырин; отв. за вып.: В. М. Семенов. – Свердловск: Юридическая литература,, 1973. – 156 с.
18. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / Сергей Юрьевич Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 301 с.
19. Грицков Д. М. Психолого – педагогические условия развития социокультурной наблюдательности в теории и практике преподавания иностранных языков / Д. М. Грицков // Гаудеамус. – 2008. – № 1(13). – С. 75 – 79.
20. Грібов М. Л. Візуальне спостереження як засіб розслідування розбоїв та грабежів / М. Л. Грібов // Право і громадянське суспільство. – 2014. – №1. – С. 69 – 78.

21. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии / Гайса Гарифулы Доспулов. – Москва: Юрид. лит., 1976. – 112 с.
22. Закатов А. А. Ложь и борьба с нею / Александр Александрович Закатов. – Волгоград: Ниж.-Волж. кн. изд – во, 1984. – 192 с.
23. Еремина Т. И. Визуальная психодиагностика. Экспресс – методы идентификации личности по внешности, мимике и жестам / Татьяна Ивановна Еремина. – Ростов на Дону: Феникс, 2012. – 235 с.
24. Ермаков Д. С. Элективные курсы для профильного обучения / Д. С. Ермаков // Педагогика. – 2005. – № 2. – С. 36 – 41.
25. Жданова І. В. Професійно – психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів / Ірина Вячеславівна Жданова. – Харків: ХНУВС, 2014. – 516 с.
26. Карвасарский Б. Д. Групповая психотерапия / Б. Д. Карвасарский, С. Ледер. – Москва: Медицина, 1990. – 384 с.
27. Коновалова В. О. Юридична психологія / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Київ: ВД «Ін Юре», 2004. – 424 с.
28. Костина Л. Н. Визуальная психодиагностика как метод познания и предварительной оценки личности в профессиональной деятельности психолога / Л. Н. Костина // Вестник Московского университета МВД России. – 2016. – №6. – С. 195 – 196.
29. Лаговский А. Ю. Составление психологического портрета преступника / А. Ю. Лаговский, А. И. Скрытников, В. Н. Тележникова. – Москва: ВНИИ МВД России, 2000. – 215 с.
30. Ланчук И. А. Тренинг как инструмент развития навыков и умений у курсантов военных институтов / И. А. Ланчук // Молодой ученый. – 2011. – №8. – Т.2. – С. 117 – 119.
31. Литвинова Г. А. Социально-психологическое обеспечение деятельности полиции Баварии (Германия) / Г. А. Литвинова // Юридическая психология. – 2010. – № 3. – С. 32 – 36.

32. Локшина О. І. Профільна школа в зарубіжжі: стан і тенденції розвитку / О. І. Локшина // Управління освітою. – 2004. – № 1. – С. 8 – 11.
33. Максименко С. Д. Генезис существования личности: монография / Сергей Дмитриевич Максименко. – Киев: Изд – во ООО «КММ», 2006. – 240 с.
34. Образцов В. А. Криминалистическая психология / В. А. Образцов, Н. Н. Богомолова. – Москва: Закон и право, 2002. – 448 с.
35. Образцов В. А. Основы криминалистики / Виктор Александрович Образцов. – Москва: Юристъ, 1996. – 160 с.
36. Овчаров А. В. Настольная книга частного охранника / А. В. Овчаров, В. В. Кудрявцев. – Москва: Волтерс Клувер, 2005. – 992 с.
37. Ольшанский Д. В. Психология террора / Дмитрий Вадимович Ольшанский. – Санкт – Петербург: Питер, 2002. – 288 с.
38. Орбан – Лембрик Л. Е. Юридична психологія / Лідія Ернестівна Орбан – Лембрик. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2007. – 447 с.
39. Перков А. А. Подходы к изучению наблюдательности как качеству значимому для виктимологической профилактики / А. А. Перков // Виктимология. – 2018. – №4. – С. 73 – 77.
40. Перков А. А. Профессиональная наблюдательность как основа личной безопасности сотрудника госавтоинспекции / А. А. Перков // Вестник Московского университета МВД России. – 2017. – №5. – С. 275 – 277.
41. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально – психологический тренинг / Лариса Андреевна Петровская. – Санкт – Петербург: Речь, 2007. – 215 с.
42. Петунин О. В. Элективные курсы в предпрофильном и профильном биологическом образовании школьников / О. В. Петунин // Образование в соврем. шк. – 2003. – № 9. – С. 27 – 28.
43. Петунин О. В. Особенности формирования познавательного интереса школьников в процессе предпрофильной подготовки по предметам гуманитарного цикла / О. В. Петунин, Л. В. Тифонов // Инновации в образовании. – 2005. – № 6. – С. 65 – 70.

44. Пиз А. Новый язык телодвижений / А. Пиз, Б. Пиз; пер. с англ. Т. О. Новикова. – Москва: Эксмо, 2016. – 416 с.
45. Попов С. В. Визуальное наблюдение / Сергей Витальевич Попов. – Санкт – Петербург: Речь, 2002. – 320 с.
46. Профайлинг в деятельности органов внутренних дел / под ред. В. Л. Цветкова. – Москва: Юнити – Дана, 2014. – 255 с.
47. Профайлинг. Технологии предотвращения противоправных действий / под ред. Ю. М. Волынского – Басманова, Н. Д. Эриашвили. – 2 – е изд., перераб. и доп. – Москва: ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2012. – 183 с
48. Прутченков А. С. Социально – психологический тренинг межличностного общения / Александр Сергеевич Прутченков. – Москва: Знание, 2001. – 640 с.
49. Ратинов А. Р. Избранные труды / А. Р. Ратинов; сост. М. В. Кроз, Н. А. Ратинова. – Москва: Юрлитинформ, 2016. – 212 с.
50. Ратинов А. Р. Логико – психологическая структура лжи и ошибки в свидетельских показаниях / А. Р. Ратинов, Н. И. Гаврилова // Вопросы борьбы с преступностью. – Москва, 1982. – Вып. 37. – С. 44 – 57.
51. Регуш Л. А. Практикум по наблюдению и наблюдательности / Людмила Александровна Регуш. – Санкт–Петербург: Питер, 2008. – 208 с.
52. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – Санкт – Петербург: Питер, 2015. – 705 с.
53. Сабуров А. А. Юридична психологія / А. С. Сабуров; відп. ред. Н. І. Коваленко. – Київ: ТП Пресс, 2003. – 207 с.
54. Статный В. М. Основы профайлинга, использование метода выявления лиц, вынашивающих преступные замыслы, для обеспечения безопасности на транспорте / Владлен Михайлович Статный. – Москва: ДГСК МВД России, 2013. – 160 с.
55. Столяренко А. М. Юридическая педагогика: курс лекций / Алексей Михайлович Столяренко. – Москва: ЭКМОС, 2000. – 496 с.

- 56.Столяренко А. М. Психологическая системология. Теория, исследования, практика: монография / Алексей Михайлович Столяренко. – Москва: Юнити – Дана, 2012. – 391 с.
- 57.Тимофеев – Ресовский Н. В. Генетика, эволюция, значение методологии в естествознании / Николай Владимирович Тимофеев-Ресовский. – Екатеринбург: Токмас – Пресс, 2009. – 240 с.
- 58.Трембовецький О. Г. Формування професійної спостережливості у майбутніх офіцерів – прикордонників: автореф. дис... канд. пед. наук / О. Г. Трембовецький. – Хмельницький, 2009. – 20 с.
- 59.Трембовецький О. Г. Організаційно – педагогічні умови та модель формування професійної спестережливості у майбутніх офіцерів ДПСУ / О. Г. Трембовецький // Зб. наук. пр. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2008.–№ 45. – С. 151–154.
- 60.Федорова Э. С. Ложные показания и меры по их разоблачению / Э. С. Федорова, В.А. Перцев // Общественно – Политический журнал «Знать». – 2012. – №10. – С. 25 – 29.
- 61.Федотов А. Ю. Системно – структурный подход в профессиональной подготовке сотрудников ОВД / А. Ю. Федотов // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2015. – № 1 (60). – С. 3 – 6.
- 62.Фетискин Н. П. Социально – психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов.– Москва: Изд – во Института Психотерапии, 2009. – 490 с.
- 63.Філоненко М. М. Психологія спілкування / Мирослава Мирославівна Філоненко. – Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
- 64.Фрай О. Детекция лжи и обмана / Олдерт Фрай. – Санкт – Петербург: Прайм–Еврознак, 2005. – 320 с.
- 65.Чернышева Е. В. Полицейская психология / Е. В. Чернышева, К. В. Злоказов. – Екатеринбург: Уральский юрид. ин–т МВД России, 2016. – 184 с.

66. Чуфаровский Ю. В. Психология оперативно – розыскной и следственной деятельности / Юрий Валентинович Чуфаровский. – Москва: Проспект, 2015. – 208 с.
67. Швець Д. В. Формування професійної спостережливості працівників патрульної поліції через навчання профайлінгу / Дмитро Володимирович Швець // Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України: зб. наук. праць. – Харків: ХНУВС, 2018. – С. 136 – 139.
68. Щекин Г. В. Визуальная психодиагностика: познание людей по их внешности и поведению / Георгий Васильевич Щекин. – Киев: МАУП, 2001. – 616 с.
69. Экман П. Психология лжи / Пол Экман. – Санкт – Петербург: Питер, 2010. – 304 с.
70. Экман П. Узнай лжеца по выражению лица / Пол Экман. – Санкт – Петербург: Питер, 2010. – 272 с.
71. Ялом И. Групповая психотерапия: теория и практика / Ирвин Ялом; пер. с англ. Г. Пимочкина и др. – Москва: Психотерапия, 2001. – 416 с.
72. Dasgupta A. Familiarity vs trust: A comparative study of domain scientists' trust in visual analytics and conventional analysis methods / A. Dasgupta, J.-Y. Lee, R. Wilson, R. A. Lafrance, N. Cramer, K. Cook, and S. Payne // IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics. – 2017. – 23 (1). – P. 271 – 280.
73. Devery C. Criminal Profiling and Criminal Investigation / C. Devery // Journal of Contemporary Criminal Justice. – 2010. – Vol. 26 (1). – P. 393 – 409.
74. Kocsis R. N. Disentangling Criminal Profiling: Accuracy, Homology, and the Myth of Trait-Based Profiling / R. N. Kocsis, G. B. Palermo // International Journal Offender Therapy and Comparative Criminology. – 2015. – Vol. 59 (1). – P. 313 – 332.
75. Krause J. Interacting with predictions: Visual inspection of black-box machine learning models / J. Krause, A. Perer, and K. Ng // Proceedings of the ACM

- SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI). – CHI, 2016. – P. 5686 – 5697.
76. Krause J. A Workflow for Visual Diagnostics of Binary Classifiers using Instance – Level Explanations / J. Krause, A. Dasgupta, J. Swartz, Y. Aphinyanaphongs, E. Bertini // Conference on Visual Analytics Science and Technology. – Richland (United States), 2017, P. 321 – 421.
77. Poulin B. Visual explanation of evidence in additive classifiers / B. Poulin, R. Eisner, D. Szafron, P. Lu, R. Greiner, D. S. Wishart, A. Fyshe, B. Pearcy, C. MacDonell, and J. Anvik. // Proceedings of the 18th conference on Innovative applications of artificial intelligence. – Boston, 2006. – Volume 2. – P. 1822–1829.
78. Snook B. Taking Stock of Criminal Profiling: A Narrative Review and Meta-Analysis / B. Snook, J. Eastwood, P. Gendreau // *Criminal Justice and Behavior*. – 2007. – № 34. – P. 437 – 454.
79. Tam G. K. An analysis of machine-and human-analytics in classification / G. K. Tam, V. Kothari, and M. Chen // *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*. – 2017. – 23(1). – P. 71 – 80.

ДОДАТКИ

Додаток А

«Отримані коефіцієнти рангової кореляції Ч. Спірмена»

Отримані коефіцієнти рангової кореляції Ч. Спірмена між шкалами тесту
«Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда

Шкали	Соціальний інтелект	Чинник пізнання результатів поведінки	Чинник пізнання класів поведінки	Чинник пізнання перетворень поведінки	Чинник пізнання систем поведінки
Соціальний інтелект		0,783	0,72	0,669	0,392
Чинник пізнання результатів поведінки	0,783		0,419	0,349	0,269
Чинник пізнання класів поведінки	0,72	0,419		0,342	0,08
Чинник пізнання перетворень поведінки	0,669	0,349	0,342		0,12
Чинник пізнання систем поведінки	0,392	0,269	0,08	0,12	

Примітка: 1) * $p > 0,05$ - статистична значущість; 2) ■ – значущість зв'язку.

Отримані коефіцієнти рангової кореляції Ч. Спірмена між шкалами методик
С. Єфремцева, «Переплутані лінії» та тестом Г. Мюнстерберга

Шкали	Аудіал	Візуал	Кінестетик	Концентрація уваги	Вибірковість уваги
Аудіал		0,29	0,231	0,443	0,081
Візуал	0,29		0,216	0,454	0,47
Кінестетик	0,231	0,216		0,21	-0,181
Концентрація уваги	0,443	0,454	0,21		0,018
Вибірковість уваги	0,081	0,047	-0,181	0,018	

Примітка: 1) * $p > 0,05$ - статистична значущість; 2) ■ – значущість зв'язку.

**Продовження Додатку А.1. «Отримані коефіцієнти рангової кореляції
Ч. Спірмена»**

Отримані коефіцієнти рангової кореляції Ч. Спірмена між шкалами тесту
емоційного інтелекту Н. Холла

Шкали	Емоційна обізнаність	Управління власними емоціями	Само мотивація	Емпатія	Розпізнавання емоцій інших людей
Емоційна обізнаність		0,519	0,701	0,563	0,605
Управління власними емоціями	0,519		0,647	0,585	0,583
Само мотивація	0,701	0,647		0,623	0,615
Емпатія	0,563	0,585	0,623		0,743
Розпізнавання емоцій інших людей	0,605	0,583	0,615	0,743	

Примітка: 1) * $p > 0,05$ - статистична значущість; 2) ■ – значущість зв'язку.

Отримані коефіцієнти рангової кореляції Ч. Спірмена між шкалами тесту
«Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда та
тестом емоційного інтелекту Н. Холла

Шкал	Емоційна обізнаність	Управління власними емоціями	Само мотивація	Емпатія	Розпізнавання емоцій інших людей
Соціальний інтелект	0,054	0,077	0,142	0,234	0,107
Чинник пізнання результатів поведінки	0,123	0,109	0,117	0,218	0,024
Чинник пізнання класів поведінки	0,118	0,022	0,238	0,259	0,13
Чинник пізнання перетворень поведінки	-0,011	0,145	0,089	0,057	0,053
Чинник пізнання систем поведінки	-0,017	0,144	0,02	0,242	0,339

Примітка: 1) * $p > 0,05$ - статистична значущість; 2) ■ – значущість зв'язку.

**Продовження Додатку А.2. «Отримані коефіцієнти рангової кореляції
Ч. Спірмена»**

Отримані коефіцієнти рангової кореляції Ч. Спірмена між шкалами тесту
«Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда та методики С. Єфремцева, методики
«Переплутані лінії», тестом Г. Мюнстерберга

Шкали	Аудіал	Візуал	Кінестетик	Концентрація уваги	Вибірковість уваги
Соціальний інтелект	-0,054	-0,065	0,185	-0,03	-0,032
Чинник пізнання результатів поведінки	0,024	-0,03	0,268	-0,02	-0,074
Чинник пізнання класів поведінки	-0,142	-0,04	0,078	-0,079	-0,033
Чинник пізнання перетворень поведінки	0,023	0,065	0,113	0,093	-0,036
Чинник пізнання систем поведінки	0,049	0,008	-0,042	-0,002	0,025

Примітка: 1) * $p > 0,05$ - статистична значущість; 2) ■ – значущість зв'язку.

Отримані коефіцієнти рангової кореляції Ч. Спірмена між шкалами тесту
емоційного інтелекту Н. Холла та методики С. Єфремцева,

Шкали	Аудіал	Візуал	Кінестетик	Концентрація уваги	Вибірковість уваги
Емоційна обізнаність	0,242	0,002	0,189	0,057	-0,23
Управління власними емоціями	0,235	-0,054	0,007	0,234	-0,165
Само мотивація	0,205	-0,005	0,119	0,074	-0,216
Емпатія	0,623	0,095	0,214	0,337	-0,169
Розпізнавання емоцій інших людей	0,378	0,209	-0,045	0,23	-0,129

Примітка: 1) * $p > 0,05$ - статистична значущість; 2) ■ – значущість зв'язку.

Додаток Б

Професійно – орієнтована тренінгова програма з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Заняття №1 «Вступне заняття» (1,30 годин)

Мета: Знайомство учасників групи один з одним, встановлення правил групи, придумування ритуалів вітання та прощання, зниження тривожності, ознайомлення з метою та цілями зустрічей.

Завдання:

- 1) створити позитивний емоційний комфорт;
- 2) розвинути навички спілкування, групової взаємодії, почуття єдності, поваги і доброзичливого ставлення до інших;
- 3) зняття емоційної та фізичної напруги;
- 4) організувати знайомство учасників групи з психологом, встановлення довірчих стосунків;
- 5) організувати умови для прийняття правил занять групою.

Обладнання: іграшка, ватман, маркери, метафоричні карти

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ»

Мета: розвиток комунікативних навичок, «розігрів» аудиторії.

Зміст: Передаючи іграшку по ланцюжку, сказати сусіду поруч «добрий день», не повторюючи інтонацію і манеру всіх попередніх «ланок ланцюжка».

Основна частина

ВПРАВА «ПРАВИЛА РОБОТИ ГРУПИ»

Мета: акцентувати увагу учасників на дотримання правил роботи в групі, формування почуття спільності, налаштування на роботу.

Зміст: Запропонуйте групі прийняти правила роботи і спілкування під час занять.

1. Приходити вчасно	5. Зберігати таємниці
2. Бути лаконічним	6. «Тут і тепер»
3. Говорити по черзі	7. Говорити від себе
4. Бути доброзичливим	8. Бути толерантним

Дуже важливо, щоб усі присутні погодилися з кожним правилом, прийняли його. Тому після того, як правило записується, групі пропонується прийняти його: «Правило приймається? Приймається. Дякую!».

ВПРАВА «ЗНАЙОМТЕСЬ, ЦЕ – Я»

Мета: самопрезентація учасників, розкриття особистісних особливостей, розвиток комунікативних навичок.

Зміст: Кожному учаснику пропонується намалювати власну емблему (емблему ім'я, емблему кредо по життю і т.д), та написати на ній власні сильні сторони, захоплення. *Потім йде обговорення.*

Б.1 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

ВПРАВА «ДОСЛІДЖЕННЯ СЕБЕ»

Мета: виявлення власних особливостей, ресурсів у професійній сфері.

Матеріал: метафоричні карти.

Зміст: Учасники вибирають по черзі п'ять карт наосліп, які повинні розкрити особливості кожного: 1) які сильні сторони необхідні для роботи в поліції, я ще можу розкрити в собі? 2) де знаходиться мій головний ресурс для досягнення бажаного? 3) що допоможе мені зробити кожен робочий день наповненим і радісним? 4) Як я можу більше піклуватися про себе? 5) Які ще у мене є чарівні ресурси для того, щоб втілювати мої мрії? *Потім йде обговорення.*

ВПРАВА «ВАВИЛОНСЬКА ВЕЖА»

Мета: У ході вправи учасники вчаться координувати свої дії, взаємодіяти в команді. Розвиваються навички невербального спілкування.

Матеріали: кольорові маркери, ватман, заготовлені заздалегідь індивідуальні завдання.

Хід вправи: Кожному учаснику дається індивідуальне завдання. Індивідуальні завдання: коротко прописані на окремих аркушах, кожен аркуш є суворо конфіденційним для одного учасника. Наприклад, «Вежа повинна мати 10 поверхів» – листок з таким написом вручається одному учаснику тренінгу, він не має права нікому його показувати, зобов'язаний зробити так, щоб намальована спільно вежа мала саме 10 поверхів! Друге завдання: «Вся вежа має коричневий контур» – це завдання для наступного учасника. «Над вежею розвивається синій прапор», «У вежі всього 6 вікон» і т.д. Учасникам заборонено розмовляти і взагалі як-небудь використовувати голос. Необхідно спільно намалювати Вавилонську вежу. Час виконання обмежена (5 – 7 хвилин).

Обговорення: Чи важко було виконувати завдання? Що здалося найбільш важким? Чи успішно була взаємодія в групах? Чому?

Заключна частина

Психолог: «Як ми добре сьогодні попрацювали, ви – молодці, давайте усі поділимося враження від сьогоднішнього дня».

(Учасники діляться враженнями, що с подобалося, що ні.)

ВПРАВА «ОПЛЕСКИ ПО КОЛУ»

Мета: емоційне завершення заняття, емоційна та фізична розрядка.

Зміст: Психолог: «Ми добре попрацювали сьогодні, і мені хочеться запропонувати вам гру, в ході якої оплески спочатку звучать зовсім тихесенько, а потім стають все сильніше і сильніше».

Ведучий починає тихенько плескати в долоні, дивлячись на одного з учасників і поступово підходячи до нього. Далі вже цей учасник вибирає з групи наступного, кому вони аплодують удвох з ведучим. Третій вибирає четвертого і т.д. Останньому учаснику аплодує вже вся група.

Б.2 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

БЛОК ЗАНЯТЬ СПРЯМОВАНИЙ НА НА РОЗВИТОК ПСИХІЧНО – ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ (3 години)

Заняття №2

«Розвиток професійного сприймання та оперативності уваги» (1,30 годин)

Мета: розвиток властивостей професійного сприймання та оперативності уваги.

Завдання:

- 1) розвиток, предметності, цілісності, константності та вибірковості сприймання;
- 2) розвиток перцептивних модальностей;
- 3) розвиток концентрації, вибірковості та стійкості уваги;
- 4) формування рефлексії.

Обладнання: секундомір, стимульні матеріали до кожної вправи.

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ПРИВІТАННЯ»

Мета: розминка, привітання учасників один одного.

Зміст: Ведучий пропонує учасникам утворити коло і розділитися на три рівні частини: "європейців", "японців" і "африканців". Потім кожен з учасників йде по колу і вітається з усіма "своїм способом": "європейці" тиснуть руку, "японці" вклоняються, "африканці" труться носами.

Основна частина

ВПРАВА «СХОВАНІ ІМЕНА»

Мета: розвиток вибірковості сприймання та уваги.

Матеріал: картки з реченнями на кожного учасника.

Зміст: Пошукайте у фразах заховані імена (приклад: «Принесите кофе дяде» – Федя).

1. Невкусный этот омар и яблоки тоже. Няня, дай свежие – в апельсиновом желе!
2. Не мешает и майский свет, а плохо мне от ночи ранней.
3. Принеси горький перец с летнего рынка, пожалуйста!
4. Ковал я железо ярким днем.

ВПРАВА «КОМПАСИ»

Мета: розвиток просторового сприймання.

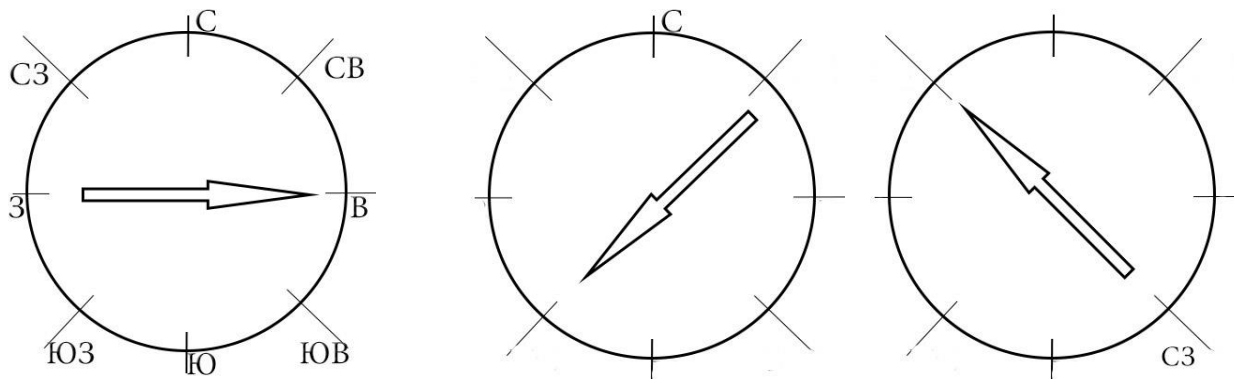
Матеріал: бланк з 20 завданнями, на якому схематично зображено компас.

Зміст: ліцеїстам видається бланк із завданнями, в кожному з яких на схематично зображеному компасі позначено одне з 8 напрямків сторін світу (С, Ю, В, З, С-В, С-З, Ю-В, Ю-З) у змінній системі координат і стрілка, що показує якийсь інший напрямок. Завданням буде визначити який саме напрямок зазначений відносно відомого. Перед початком, можна розібрати один приклад. Важливо зазначити, що повертати бланк для орієнтування по осі С-Ю не можна.

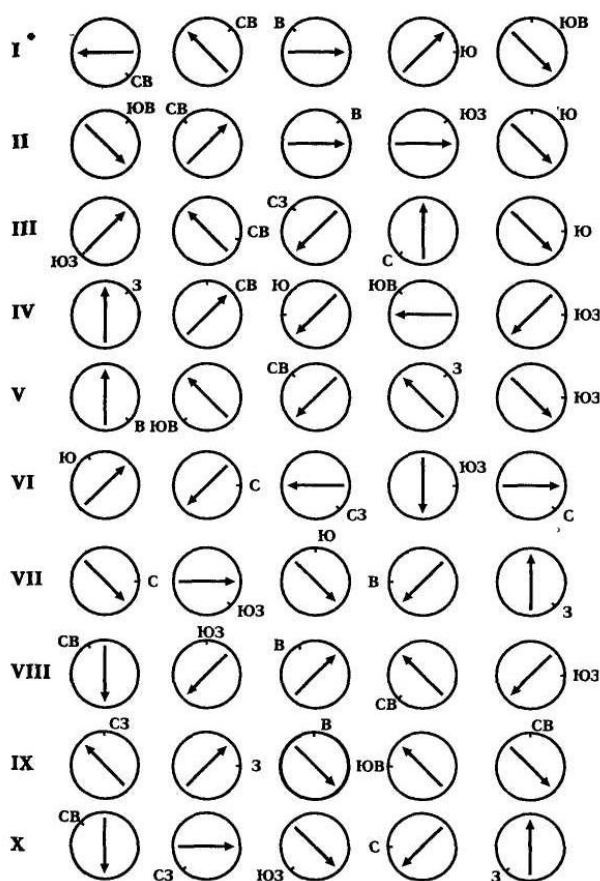
Час виконання завдання - 5 хв.

Б.3 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Для прикладу:

Завдання

Відповіді:

- 1) Ю, ЮЗ, ЮЗ, ЮВ, З
- 2) ЮЗ, ЮВ, ЮВ, З, СЗ
- 3) В, Ю, ЮВ, ЮВ, ЮЗ
- 4) З, В, ЮВ, В, С
- 5) СЗ, ЮЗ, СЗ, ЮВ, З
- 6) З, ЮВ, В, СЗ, СЗ
- 7) СВ, Ю, СЗ, СВ, ЮВ
- 8) З, С, Ю, СВ, С
- 9) З, ЮЗ, ЮЗ, ЮВ, Ю
- 10) СВ, Ю, СВ, СЗ, СВ

ВПРАВА НА СТІЙКІСТЬ УВАГИ

Мета: розвиток стійкості уваги

Зміст: Одному з членів групи пропонується порахувати до 30, при цьому замість чисел, в які входить цифра три, і чисел, що діляться на 3, він повинен каже: «Не зіб'юся».

Б.4 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Цю вправу можна виконувати всією групою. Тоді члени групи по черзі називають цифри. І замість слів «Не зіб'юся» плескають у долоні або виконують будь - яке інше дію. Помиляються виходять з гри. Перемагає той, хто залишається останнім.

ВПРАВА «ПОШУК ЧИСЕЛ»

Мета: розвиток розподілу уваги.

Матеріал: тестові таблиці, де в кожній клітині у випадковому порядку розкидані числа від 1 до 25, а у другій від 1 до 70, робоча таблиця з порожніми клітинами, перевірна таблиця, секундомір.

Зміст: «Перед вами таблиця, на якій у випадковому порядку нанесені числа від 1 до 40. Всього в таблиці 25 чисел, значить, 15 (від 40) пропущено. Вам треба записувати в порядку черговості числа, яких немає в тестовій таблиці. Працюйте швидко, тому що час обмежений» (час 1,5 хв).

4	5	31	27	37
40	34	23	1	20
19	16	32	13	33
2	6	8	25	9
12	26	36	28	39

Ключ: 3, 4, 9, 12, 9, 19, 22, 24, 31, 34, 38, 42, 46, 47, 52, 53, 60, 67, 68, 72, 86, 87, 89, 91, 94, 96.

Психолог: «А зараз ускладнюємо задачу, та будемо працювати з 70 числами (4 хв)».

16	19	42	14	56	27	43
69	26	57	49	68	7	13
31	1	40	21	59	64	70
65	35	45	66	8	34	22
51	6	53	29	17	61	41
46	18	32	12	63	2	50
4	39	23	60	28	55	36

Ключ: 5, 8, 11, 13, 19, 25, 28, 31, 34, 36, 42, 44, 54, 58, 63, 65, 66, 72, 75, 78, 82, 84, 94, 96, 99.

ВПРАВА «РОЗПОДІЛ УВАГИ»

Мета: розвиток особливостей розподілу уваги.

Зміст: завдання можуть виконуватися в парах.

1) Курсант називає по порядку букви алфавіту і після кожної з них - число, додаючи при кожній наступній букві по 3, тобто: «а-1», «б-4», «в-7», «г-10», «д-13» і т. Д., Поки не дійде до букви «ф». Витрачений час (в сек.) записується.

2) Курсант пише числа від 1 до 20 і одночасно голосно рахує в зворотному порядку від 20 до 1.

Б.5 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

3) Курсант голосно читає по книзі текст і одночасно пише що - небудь (наприклад, + - + - + - і т. д.). Напарник спостерігає за тим, наскільки легко і рівномірно протікають обидва види діяльності.

ВПРАВА «КОЛИВАННЯ УВАГИ»

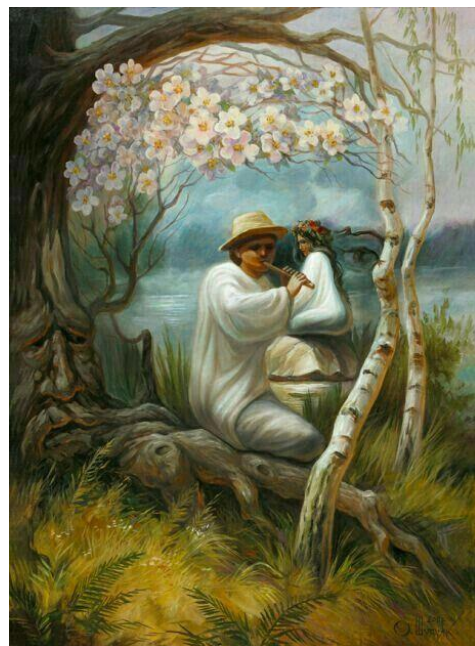
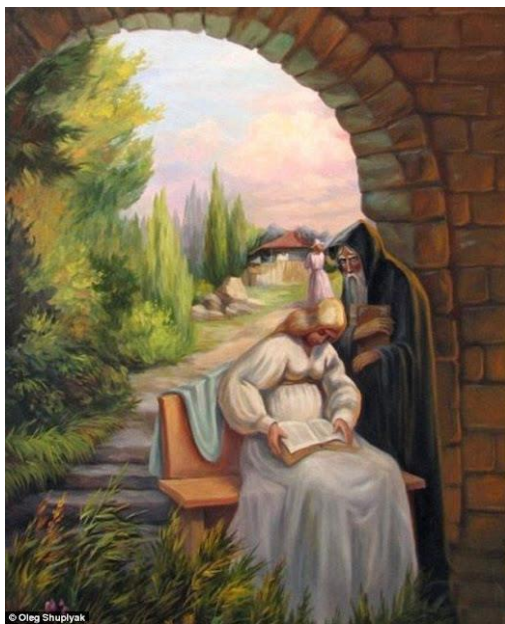
Мета: розвиток стійкості уваги, сприймання.

Матеріал: малюнок фігури з оборотною перспективою

Зміст: вправа може проводитися в парах (при великій кількості учасників)

1 етап. Психолог: «Перед вами малюнок з подвійним зображенням. Ви будете дивитися на нього і повідомляти мені, коли зображення буде змінюватися підняттям пальця руки (або стуком олівця по столу)». Напарник, чи психолог фіксують час зміни зображень.

2 етап. Психолог: «Зараз ви повинні вольовим зусиллям утримувати те або інше зображення (на Ваш вибір). Якщо зображення зміниться, відпустіть палець руки (або стукніть олівцем по столу)». Напарник, чи психолог фіксують час зміни зображень.

Після виконання вправи йде обговорення, обмін враженнями.

Нотаток для психолога: вправу можна повторити на останньому заняття задля порівняття результатів, та зробити висновок про ефективність роботи.

ВПРАВА «ЛИМОН»

Мета: зняття емоційного напруження, управління станом м'язового напруження і розслаблення.

Зміст: Сядьте зручно: руки вільно покладіть на коліна (долонями вгору), плечі і голова опущені, очі закриті. Подумки уявіть собі, що у вас в правій руці лежить лимон. Починайте повільно його стискати до тих пір, поки не відчуєте, що «вичавили» весь сік. Розслабтеся. Запам'ятайте свої відчуття. Тепер уявіть собі, що лимон знаходиться в лівій руці. Повторіть вправу. Знову розслабтеся і запам'ятайте свої відчуття. Потім виконайте вправу одночасно двома руками. Розслабтеся. Насолоджуйтеся станом спокою.

Б.6 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

ВПРАВА «ГРА КОЛЬОРІВ»

Мета: розвиток зорового сприйняття.

Зміст: 1) потрібно назвати по черзі кольори.

2) Слів якого кольору тут найбільше? А найменше?

3) Чи є хоч одне слово позначення і колір якого б збігалися?

желтый черный красный зеленый красный
 синий красный желтый черный зеленый
 черный желтый красный зеленый синий
 красный черный зеленый синий желтый
 синий зеленый желтый красный синий
 желтый красный черный красный зеленый

Обговорення.

ВПРАВА «ЮЛІЙ ЦЕЗАРЬ»

Мета: розвиток концентрації, вибіркової та стійкості уваги.

Зміст: Читаючи якийсь текст, одночасно рахуйте кількість слів у кожному реченні.

Українська кухня

Кулінарія – одне з найдавніших мистецтв світу. У кухні кожного народу знайшли своє відображення особливі, лише йому притаманні смаки.

Українська кухня формувалася на основі народних традицій, і в її асортименті є безліч смачних і здорових страв. Український борщ з пампушками, голубці, капуста знані в усьому світі. А вареники, оспівані в піснях, стали кулінарним символом України. Славиться наша земля і різними видами печива: паски, плячки, струдлі, медівники, пінники, сметанники, рогалики – усього не перелічити! Вони валять духмяним ароматом, оригінальністю форми і, звичайно ж, вишуканим смаком.

Українці завжди ставилися до їжі з превеликою пошаною. Кажуть, що звичайний кухонний стіл – це долоня, на якій Бог простягає нам свої дари. Споконвіків у багатьох сім'ях є не загублений у роках звичай: від покоління до покоління передавати родинні, перевірені часом рецепти. Ця традиція має символічний зміст: разом із простими словами переходить до нас любов предків, повага до роду. Смаколики, які готують за старовинними рецептами, – це вже не просто їжа, це страви-обереги. А господиня, готуючи такі страви, гордо каже: «Так кутю робила моя бабуся, а паску пекла мама!»

Заклучна частина

РЕФЛЕКСІЯ (Учасники діляться враженнями, думками)

ВПРАВА «ДО ЗУСТРІЧІ»

Мета: емоційне завершення заняття, емоційна та фізична розрядка.

Зміст: Учасники йдуть по черзі. Кожен з них прощається з іншими якимось оригінальним способом, який до цього ніхто не використовував: каже що – небудь особливе, надішле повітряний поцілунок, зробить уклін і т.д.

Б.7 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Заняття №3 «Розвиток мислення, оперативної оцінки ситуації, пам'яті» (1,30 годин)

Мета: розвиток властивостей мислення, оперативної оцінки ситуації, пам'яті.

Завдання:

- 1) розвиток самостійності, швидкості, гнучкості, абстрактності, логічності та оригінальності мислення
- 2) розвиток обсягу, точності відтворення, тривалості зберігання, готовності до використання збереженої інформації.
- 3) розвиток рефлексії.
- 4) розвиток уважності.

Обладнання: ноутбук, проектор.

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1)

Основна частина

ВПРАВА «ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ НОМЕРІВ АВТОМАШИН»

Мета: розвиток обсягу пам'яті.

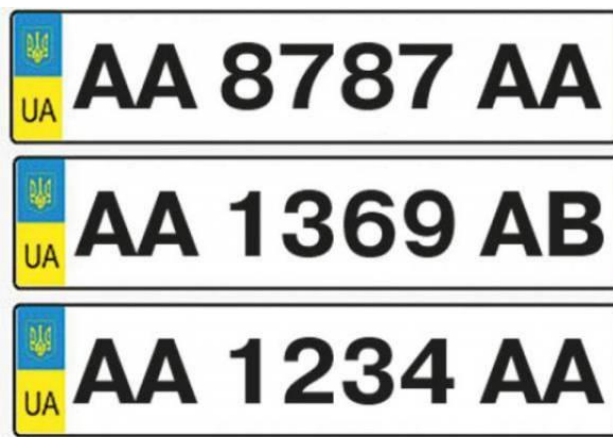
Зміст: на 30 сек. вивіщується плакат зі списком 5 номерів автомашин.

Завдання: «Перед вами номера автомашин. Спробуйте запам'ятати їх».

Перевірка: поодинці показується або називаються номера автомашин (серед яких є ті, що пропонувалося запам'ятати і такі, яких в списку не було).

Питання до ліцеїстів: «Чи був цей номер в списку?».

1)

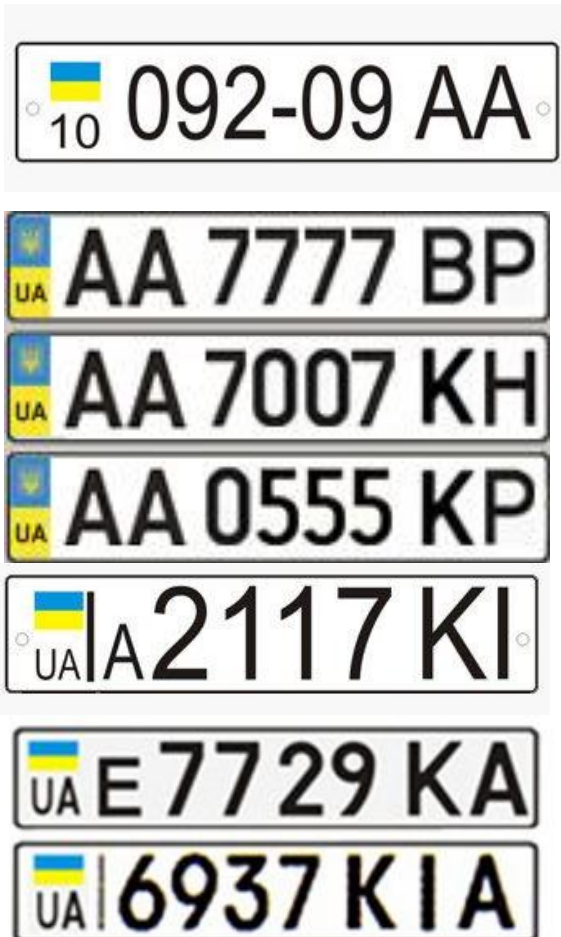
2)

Б.8 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

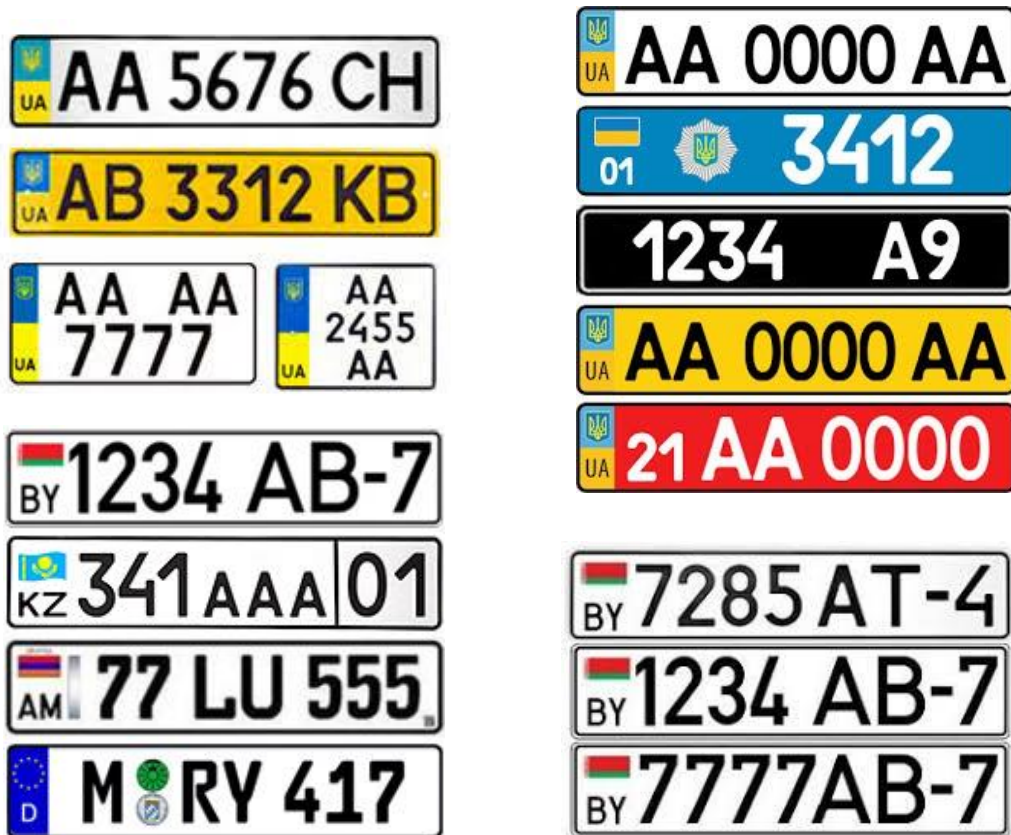

3)

Б.9 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

4)

Нотатки для психолога: вправа повторюється 8 - 10 разів, при цьому кількість номерів послідовно збільшується від 5 до 15.

Для забезпечення запам'ятовування рекомендується використовувати такі прийоми:

- угруповання номерів за однаковими (подібним) початковими літерами;
- запам'ятовування номерів в перебудованому порядку в міру зростання чисел
- наочно образне уявлення номерів
- відшукування числових закономірностей в номерах
- неодноразове повторення про себе номерів, особливо важких для запам'ятовування.

ВПРАВА «ПРИЙОМ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВІДТВОРЕННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ»

Мета: точності відтворення, тривалості зберігання пам'яті.

Зміст: 1) на 20 секунд по черзі пред'явити 4 таблиці по 9 цифр. Після пред'явлення кожної з таблиць, ліцеїсти записують цифри у відповідні бланки (показ таблиці – 20 сек, заповнення 40 сек)

8	1	6
4	2	5
3	9	7

6	8	2
4	3	9
1	7	5

2	4	5
9	6	7
3	8	1

1	4	9
6	8	3
5	2	7

Б.10 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

2) Аналогічно попередньому завданням пред'явити 5 таблиць по 16 цифр (показ таблиці – 1 хв, заповнення 45 сек)

8	2	15	6
16	7	13	3
10	1	12	5
14	9	4	11

10	1	16	7
5	12	3	14
2	9	13	6
15	4	11	8

6	11	16	3
14	4	13	9
2	15	7	8
10	5	12	1

3	14	9	4
16	8	15	1
7	2	10	6
11	13	5	12

9	12	2	10
4	8	16	7
5	11	3	15
1	14	13	6

3) Ліцеїстам демонструють рядки букв, що розташовані у випадковому порядку, потрібно їх після відтворити.

ХТПДЗКЛВС

ОКАРИТЯСЕМ

ГДВНРЖКЙШХ

ОАИУЯЄСИЮДГ ДТХРМГВБКНЛ

Потім показують ще 5 рядків – завдань, особливість виконання даної серії полягає в тому, що ліцеїстам потрібно записати перший рядок, після демонстрації другого, другий після третього і т.д., а 4 та 5 рядок записати одночасно.

ЗДН (2 сек)

ГКРП (5 сек)

ОЯНТЄА (10 сек)

ВДНМСХОТ (15 сек)

БДЕОАУИЭ (20 сек)

4) Ліцеїстам демонструють рядки з словами, які потрібно відтворити.

тропа, сноп, лес, лазер (5 сек)

гигант, моток, кран, весло (5 сек)

почка, календарь, морг, молоток, ведро (10 сек)

черный, высокий, ридиднка, джинсы, шрам (10 сек)

вельвет, складка, щетина, губа, плечи, размер (10 сек)

узкий, плотный, загорелый, коренастый, голубой, брюнет (20 сек)

пятнистый, фиолетовый, рецидивист, масленка, вокзал, грузовик, богатый (30 сек)

белый, красный, зеленый, быстрый, оранжевый, смущенный, синий (40 сек)

радио, связной, дворник, связка, забор, стопк, набор, кульминация, электрификация,

пульт, связь (90 сек).

ВПРАВА «ПОКАЖИ»

Мета: зняття м'язових затискачів, вправа – криголам.

Зміст: Необхідно зобразити, використовуючи всіх учасників тренінгу:

1) крутих зайців, диких поросят, одиноких вовків, божевільних курок;

Б.11 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

2) уболівальників, команда яких програє, глядачів, що дивляться крутий бойовик, людей в черзі за ковбасою; 3) букву «А», «К», «Ш», «Р», «Ю» і т.п.

Обговорення: чи важко було зображувати дані об'єкти? Які емоції виникали при виконанні даної вправи?

ВПРАВА «ПРИДУМАЙ РЕЧЕННЯ»

Мета: розвиток гнучкості мислення

Зміст: ліцеїстам даються початкові літери, кожна з яких представляє собою початок слів у реченні:

1. В - С - Е - П; 2. Я - С - В - С; 3. Б - І - В - П.

Обговорення: чи важко було виконувати вправу? та ін.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВПРАВА «АНАЛОГІЯ НЕ ДОКАЗ»

Мета: розвиток оригінальності мислення.

Зміст: психолог роздає учасникам по три чисті картки, на яких ліцеїсти повинні написати три поняття (з одного або декількох слів). На першій картці треба написати щось, що можна побачити і помацати. На другий картці - те, про що можна прочитати в газеті або на сайті новин. На третій картці - те, що можна використовувати в своїй роботі чи навчанні. Ці поняття можуть бути або якимись предметами, або якимись явищами.

Учасники потай від інших пишуть свої поняття на картках. Після того, як всі закінчать придумувати і писати, психолог збирає картки і перемішує їх всі разом. Далі він випадковим чином витягує по дві картки і оголошує їх зміст. Завдання учасників - знайти всі можливі аналогії між цими двома поняттями, встановити в чому вони схожі.

ВПРАВА «ДАЧА ПОКАЗАНЬ»

Мета: розвиток слухової пам'яті та мимовільної уваги.

Зміст: Потрібно уважно вислухати текст, а потім відповісти на питання

Лев Шейнин

НОЧНОЙ ПАЦИЕНТ

Летом 1928 года в Ленинграде начались ограбления булочных. Они совершались довольно регулярно – через каждые два-три дня – и отличались исключительной дерзостью и совершенно одинаковыми подробностями.

Минут за десять до закрытия, то есть около одиннадцати часов вечера, в очередную булочную врывались трое вооруженных молодых людей. Они закрывали за собой дверь, и старший из них давал команду:

– Ложись на пол, лицом вниз! Граждане, прошу не задерживаться...

Продавцы, кассирша и поздние покупатели довольно организованно выполняли это распоряжение. Тогда грабители забирали выручку и уходили, оставив в кассе следующего содержания расписку:

«Расписка. Взято взаимобразно в кассе некоторое количество денежных знаков. Точная сумма будет сообщена кассиршей после подсчета».

Меры, принятые уголовным розыском к обнаружению преступников, не давали никаких результатов. Ограбления булочных продолжались.

Б.12 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Тогда было решено организовать массовую засаду во всех булочных города, с тем, чтобы в каждой из них дежурили под видом продавцов агенты уголовного розыска.

Так и было сделано, и в назначенный день во всех булочных города рядом с настоящими продавцами стояли за прилавком и отпускали хлебные изделия молодые люди в белых халатах.

В этот день грабители не пришли. Решили засаду оставить и на следующий день.

Ровно без десяти минут одиннадцать в булочной на углу Бассейной и Знаменской улиц с шумом хлопнула входная дверь, и в магазин вошли трое молодых людей, вооруженных наганями.

– Руки вверх! – скомандовал один из них, – Ложись на пол, лицом вниз!..

– Руки вверх! – ответили «продавцы», также обнажив оружие. – Руки вверх, стрелять будем!..

В этот час в булочной находились две поздние покупательницы, грузные пожилые дамы. Схватив испуганных женщин, грабители выставили их впереди себя, понимая, что сотрудники угрозыска при этих условиях стрелять не будут. Сами же они за спиной остолбеневших женщин открыли стрельбу по прилавку. Один из агентов, перепрыгнув через прилавок, бросился к ним, но выстрелом в упор был убит наповал. Кто-то из грабителей начал стрелять в люстру, висевшую в булочной. Электрические лампы лопались одна за другой. Стало темно. И, воспользовавшись этим, грабители выбежали из булочной.

Агенты выстрелили им вслед. Один из грабителей был ранен в руку, – револьвер выпал из нее, и он со стоном схватился за раненую кисть руки. Это успели заметить.

Выбежав на улицу, грабители разбежались в разные стороны и скрылись.

Было ровно одиннадцать часов вечера.

К часу ночи все многочисленные больницы, поликлиники, амбулатории и лечебницы города, а также все частно практикующие врачи были официально уведомлены о том, что при перестрелке с агентами угрозыска был ранен в руку и потом бежал опасный преступник, грабитель и убийца.

«В том случае – говорилось в этом уведомлении, - если к Вам обратится за врачебной помощью человек с огнестрельным ранением руки, ваш гражданский долг немедленно сообщить об этом дежурному угрозыска или ближайшему постовому милиционеру(..)».

Вопросы:

- 1) Как называется рассказ?
- 2) В какое время суток совершились нападения на магазин?
- 3) Как часто совершались эти преступления?
- 4) В какую пору года происходили описанные события?
- 5) Сколько было преступников?
- 6) Кто первым открыл стрельбу в магазине?
- 7) Как звали одного из преступников?
- 8) Сколько покупательниц было в магазине во время описанного нападения?
- 9) Какое освещение было в магазине?

Б.13 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

- 10) Что оставляли преступники в кассах магазинов?
- 11) Какого возраста были покупательницы, оказавшиеся в магазине в момент нападения?
- 12) Какого цвета было пальто на одной из покупательниц?
- 13) Какое огнестрельное оружие было у преступников?
- 14) Назовите особую примету главаря преступников?
- 15) В каком часу было совершенно описанное преступление?
- 16) В каком месяце оно было совершено?
- 17) Как были одеты сотрудники угрозыска, находившиеся в засаде?
- 18) Что преступники забирали из магазинов кроме денежной выручки?
- 19) Каково содержание расписок, оставленных преступниками в магазинах?
- 20) Какая одежда была на преступников?
- 21) У скольких преступников были пистолеты, а у скольких револьверы?
- 22) Что сказано о возрасте преступников?
- 23) Кто был убит в перестрелке?
- 24) Где был убит этот человек – в магазине или на улице?
- 25) Назовите одну из ленинградских улиц, упомянутых в рассказе?
- 26) Назовите еще одну улицу Ленинграда, приведенную в рассказе?
- 27) Куда был ранен один из сотрудников?
- 28) Сколько времени прошло с момента начала нападения на магазин и до момента, когда преступники разбежались?
- 29) Что сделали преступники непосредственно перед тем, как открыли стрельбу по сотрудникам угрозыска?
- 30) Что было предпринято для обнаружения одного и скрывшихся преступников?
- 31) Какой рост этого преступника?
- 32) Что потеряли преступники возле магазина, когда убегали от полиции?
- 33) Какие учреджения были официально уведомлены о скрывшемся преступнике?
- 34) Кого еще работники милиции уведомили об этом?
- 35) Что в рассказе сказано о том, куда побежали преступники, выскочив из магазина?

ВПРАВИ НА ЛОГІКУ

мета: розвиток властивостей мислення, уваги.

обладнання: ноутбук, проектор.

зміст: виконання завдань відбувається на онлайн сайтах:

1) <https://ustaliy.ru/test-na-logiku-vyi-tochno-umnee-78-lyudey-esli-smozhete-proyti-etot-test-na-vizualnyie-posledovatelnosti/>

завдання полягають у тому, що ліцеїстам надається поле, на якому зображені фігури у ряд, в останньому рядку не вистачає однієї фігури, й потрібно обрати ту, яка б завершила логічний рядок.

2) <https://ustaliy.ru/test-golovolomki-kotoryie-stavyat-v-tupik-dazhe-vzroslyih/> (логічні задачі)

Б.14 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

3) <https://ustaliy.ru/test-na-iq-10-voprosov-dlya-razminki-mozga/>

завдання, що включають себе й задачки на виключення зайвого, на аналогію, узагальнення та ін.

У кожного курсанта повинна бути можливість доступу до сайту або через смартфон, чи через ноутбук. Як варіант, можна демонструвати завдання на проекторі, кожен обирає відповідь, фіксує її на аркуші паперу, у кінці відповіді звіряються з ключем.

Заклучна частина

Домашине завдання:

1) Виконання логічних задач з сайту:

<https://ustaliy.ru/testi/testi-uma/testyi-na-logiku/>

2) ознайомлення з теоретичним матеріалом про особливості очей, погляду, обличчя, носу, з книги Попов С. В. «Визуальное наблюдение». Питер, 2002. С. 30 – 70. Задля швидкого опанування темою, та можливості виконання більшої кількості практичних вправ. *Матеріал може бути наданий у вигляді буклетів, чи активної силки.*

РЕФЛЕКСІЯ (*Учасники діляться враженнями, думками*)

ВПРАВА «ОПЛЕСКИ ПО КОЛУ» (*див. заняття №1.*)

БЛОК ЗАНЯТЬ СПРЯМОВАНИЙ НА ЗНАЙОМСТВО З ЛЮДИНОЮ ЯК ОБ'ЄКТОМ СПОСТЕРЕЖЕННЯ (6 годин)

Заняття №4 – 5 «морфологічні особливості особистості» (3 години)

Мета: ознайомлення з особливостями будови обличчя, тіла, задля покращення процесу ідентифікацій особистості, складання фотороботу та виявлення конституційних характеристик особистості.

Завдання:

- 1) ознайомлення з особливостями та типами тілобудови.
- 2) розвиток уважності, пам'яті.
- 3) навчити розпізнавати морфологічні особливості на практиці.
- 4) навчити складати портрет особистості.

Обладнання: ноутбук проектор.

ПЕРШЕ ЗАНЯТТЯ

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ПРИВІТАННЯ» (*див. заняття №2*)

Основна частина

Перед початком вправ, потрібно досить докладно і доступно розповісти про спостережливості як професійному властивості людини. При цьому необхідно показати зв'язок цієї властивості як з сенсорними процесами, так і з пам'яттю і мисленням, з інтросенсами і емоційними властивостями людини.

Б.15 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Тут доречно навести приклади прояву спостережливості в повсякденному житті людей і в їх професійній діяльності. Безліч прикладів можна запозичувати у Конан Дойля. Ось один з них.

Холмс задає питання доктору Ватсону:

– Интересно, что Вы можете сказать на основании внешности этой девицы. Опишите мне ее.

– Ну, на ней была серо-голубая соломенная шляпа с большими полями и с кирпично-красным пером. Черный жилет с отделкой из черного стекляруса. Платье коричневое... с полоской алого бархата у шеи и на рукавах. Серые перчатки, потертые на указательном пальце правой руки.

Ботинок я не разглядел. В ушах золотые сережки в виде маленьких кругленьких подвесок. В общем, эта девица вполне самостоятельная и несколько вульгарная, добродушная и беспечная.

– Никогда не полагайтесь на общее впечатление, друг мой, сосредоточьте внимание на мелочах. Я всегда сначала смотрю на рукава женщины. Когда имеешь дело с мужчинами, пожалуй, лучше начинать с колен брюк. Как Вы заметили, у этой девицы рукава были обшиты бархатом, а это материал, который легко протирается, поэтому хорошо сохраняет следы. Двойная линия немного выше запястья, в том месте, где машинистка касается рукой стола, видна великолепно. Ручная машинка оставляет точно такой же след, но только на левой руке, и притом на наружной стороне запястья, а у мисс... след проходил через все запястье. Затем я посмотрел на лицо и, увидев следы пенсне, сделал заключение насчет близорукости и работы на пишущей машинке, что ее очень удивило (*Конан Дойль А. Приключения Шерлока Холмса. – Пермь, 1979. – С. 59*).

Обговорення: відбувається аналіз наведеного приклад, з'ясовуючи різницю в сприйнятті у двох дійових осіб. Спеціально потрібно підкреслити, що обидва вони роблять висновки, які ґрунтуються на спостереженні, проведеному за короткий відрізок часу.

У тих же випадках, коли людину знають довго або мають можливість знайомитися з різними аспектами його життя, механізми розуміння цієї людини і передбачення його поведінки зовсім інші. Це може бути аналіз поведінки в минулому, порівняння поведінки даної людини з поведінкою різних еталонних груп, запам'ятовування типових для даної людини реакцій і форм поведінки в тій чи іншій життєвій ситуації і т. п.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

Обговорення важливих аспектів з теоретичного матеріалу про особливості очей, погляду, обличчя, носу (*наданому як домашнє завдання, на попередньому занятті*).

ВПРАВА

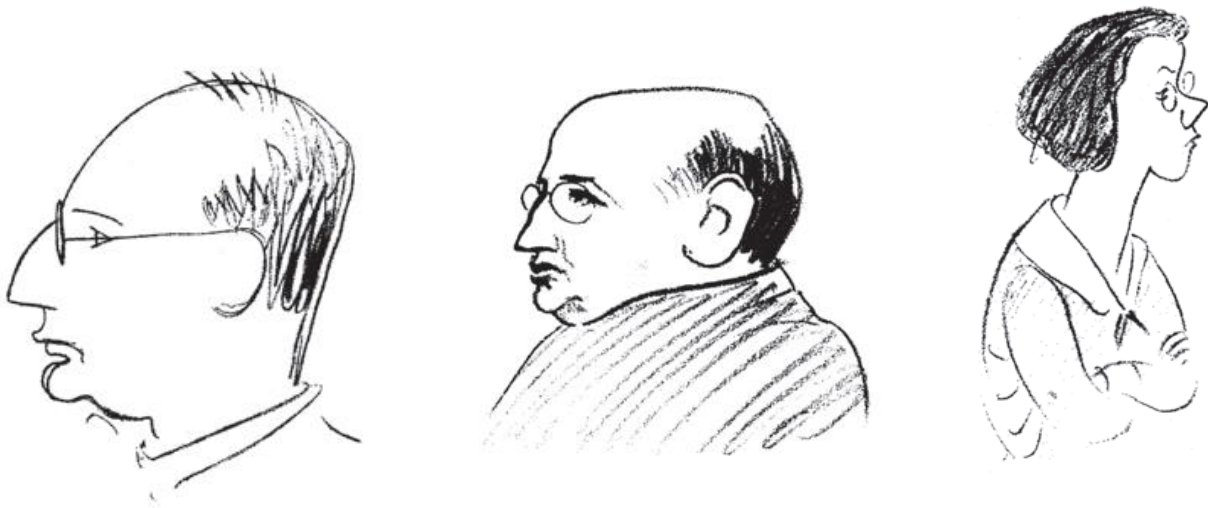
Мета: навчитися виділяти загальні і відмінні ознаки будови голови і обличчя.

Зміст: ліцеїстам пропонуються схематичні малюнки, на яких зображені голови різних типів. Задача – виділити тип голови, відмінні ознаки, порівняти з іншими.

**Б.16 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми
з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів**

Мал. 1. Форма голови: овальна, кругла, чотирикутна

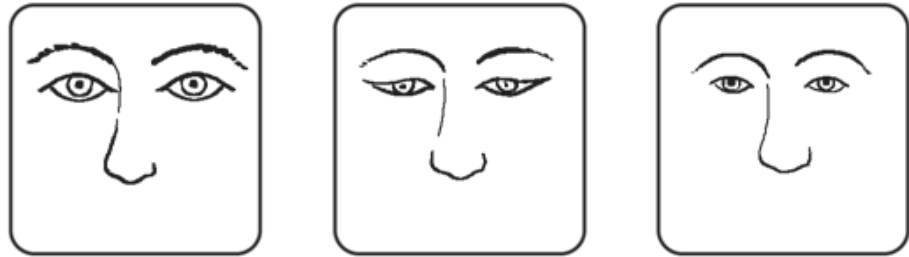

Мал. 2. Профіль: а) опуклий, б) рівний, в) увігнутий

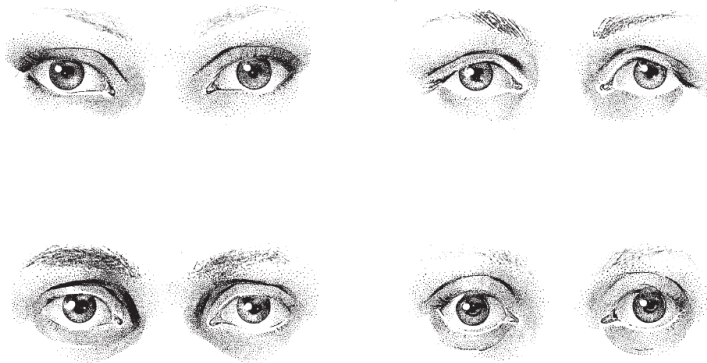

Мал. 3. Овал особи: а) трикутний, б) круглий, в) трапецієподібний.

**Б.17 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми
з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів**

Мал. 4. Очі: великі, мигдалеподібні, маленькі

Мал. 5. Очі: підняті, опущені, глибоко посаджені, витрішкуват

Мал. 6. Ніс: з горбинкою, прямий, кирпатий

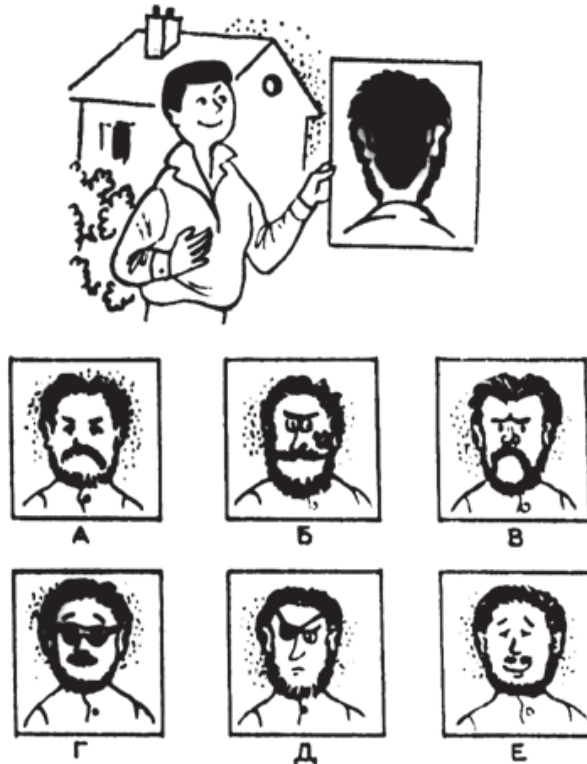
Обговорення: чи важко було виконувати завдання? які прийоми запам'ятовування використовували?

ВПРАВА «ХТО ЦЕ?»

Мета: привернути увагу до диференціації деталей, сприяти розвитку зорової чутливості.

Б.18 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Зміст: 1) визначити, хто з шістьох зображених на малюнку людей сфотографований з потилиці.

Відповідь: г - є дужки від окулярів на зображенні «анфас-навпаки».

Обговорення. Чи було важко? Як ви обирали той чи інший портрет?

ВПРАВА «ДИАФРАГМАЛЬНЕ ДИХАННЯ»

Мета: розслаблення тіла, формування правильного дихання.

Зміст: Сядьте або ляжте зручно. Перенесіть одну руку на живіт, а другу на груди.

Повільно видихніть через рот. Потім повільно вдихніть через ніс, концентруючись на тому, щоб живіт піднімався вище за грудну клітку. (Повторити декілька разів).

ВПРАВА «ТІ, ХТО ПОРУЧ»

Мета: навчитися помічати особливості обличчя людини, розвиток сприйняття, уважності.

Зміст: ліцеїсти діляться на пари, кожен уважно розглядає свого напарника (особливості будови обличчя, плеч, рук, нігтів), те, що можливо не помічав раніше. Потім, учасники міняються парами та кожен розповідає про свого попереднього партнера, не називаючи його, новим напарникам потрібно угадати про кого йде мова.

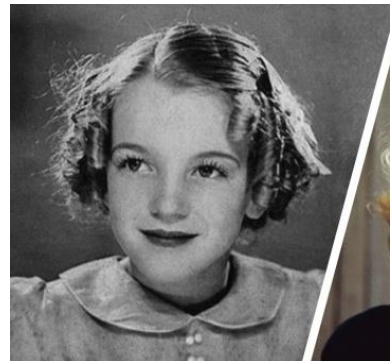
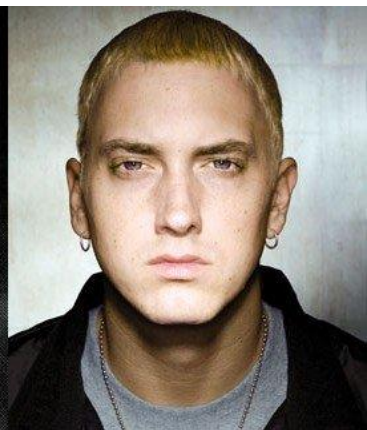
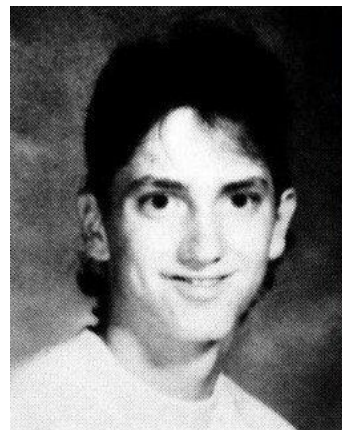
Обговорення. Чи було важко? Що нового дізналися про своїх товаришів? На що в першу чергу звертали увагу?

Б.19 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

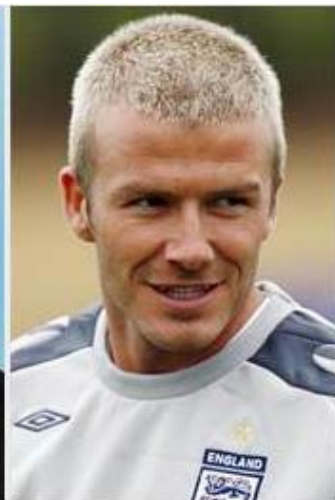
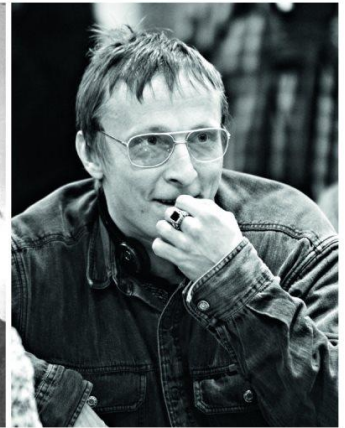
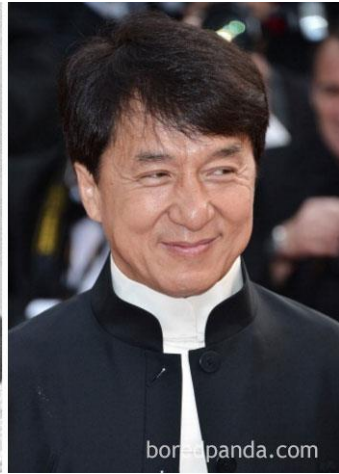
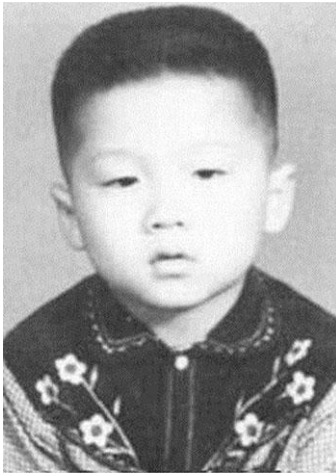
ВПРАВА «ЧАС»

Мета: навчитися розпізнавати особистість у різні вікові періоди.

Зміст: ліцеїстам пропонують фотографії людей у дитинстві та дорослості. Завдання: співставити фотографії.

**Б.20 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми
з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів**

Б.21 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Заключна частина

Домашнє завдання:

1) ознайомлення з теоретичним матеріалом про особливості губ, лобу, підборіддя, рота, вух, бров, волосся, зачіски, тілобудови, постави, з книги Попов С. В. «Визуальное наблюдение». Питер, 2002. С. 71 – 105. Задля швидкого опанування темою, та можливості виконання більшої кількості практичних вправ. *Матеріал може бути наданий у вигляді буклетів, чи активної силки.*

РЕФЛЕКСІЯ (Учасники діляться враженнями, думками)

ВПРАВА «ДО ЗУСТРІЧІ» (див. заняття №2.)

ДРУГЕ ЗАНЯТТЯ

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1)

Основна частина

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

Обговорення важливих аспектів з теоретичного матеріалу про особливості губ, лобу, підборіддя, рота, вух, бров, волосся, зачіски, тілобудови, постави, (наданому як домашнє завдання, на попередньому занятті).

ВПРАВА

Мета: навчитися виділяти загальні і відмінні ознаки будови голови і обличчя.

Зміст: ліцеїстам пропонуються схематичні малюнки, на яких зображені голови різних типів. Задача – виділити тип голови, відмінні ознаки, порівняти з іншими.

Мал. 1. Волосся: коротке, середні, довгі

**Б.22 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми
з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів**

Мал. 2. Губи: вузькі, широкі, повні

Мал. 3. Вуха: великі, середні, малі

Мал. 4. Лоб: похилий, прямий, клиноподібний, куполоподібний, квадратний, видатний.

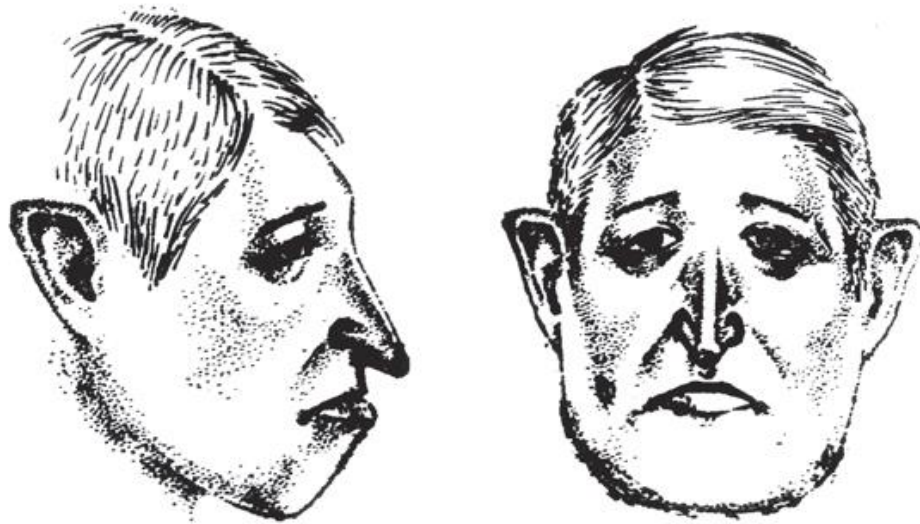
Обговорення: чи важко було виконувати завдання? які прийоми запам'ятовування використовували?

Б.23 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

ВПРАВА «ПОРТРЕТ»

Мета: закріплення знань про загальні і відмітні ознаки будови голови, обличчя, оволодіння умінням висловлювати в слові побачені особливості.

Зміст: 1) Перед ліцеїстами ставиться завдання дати словесний опис по портрету. Завдання перевіряється. При аналізі треба оцінити, якою мірою використано знання ознак зовнішності людини з попередніх вправ.

Наприклад: мужчина, на вид 45–50 лет. Волосы прямые, причесаны на пробор. Лицо широкое, овальное, профиль – волнистый, скошенный, щеки слегка впалые, нижняя челюсть массивная. Короткие, глубокие носогубные складки. Нос тонкий, спинка носа длинная, прямая.

Основание носа опущено. Брови короткие, узкие, прямые, раздвинутые. Глаза маленькие, овальные, косонаружные. Под глазами большие мешки.

Губы: верхняя – тонкая, нижняя – толстая, сильно выступает. Рот –средней величины, углы опущены. Подбородок – широкий, закругленный, уши средних размеров, треугольные оттопыренные.

2) Потім вправа видозмінюється: дається словесний портрет, за яким потрібно обрати графічний портрет, з відображенням зазначених в портреті ознак.

Мужчина на вид 26–30 лет, волосы густые, зачесаны назад, линия роста волос на лбу «М-образная», лицо овальное, профиль слегка выпуклый; лоб средней высоты и ширины, волнистый, слегка скошен, с большими надбровными дугами; нос средней высоты, с большим выступанием, переносье глубокое, спинка носа длинная, выпукло волнистая, кончик носа мясистый, слегка опущен, основание носа опущено; брови длинные, густые, прямые, слегка косонаружные с опущенными хвостиками, глаза овальные, большие, горизонтальные; рот малый, углы рта слегка приподняты, губы полные, верхняя губа высокая, с глубокой овальной ямкой, выступает над нижней; подбородок узкий, овальный,

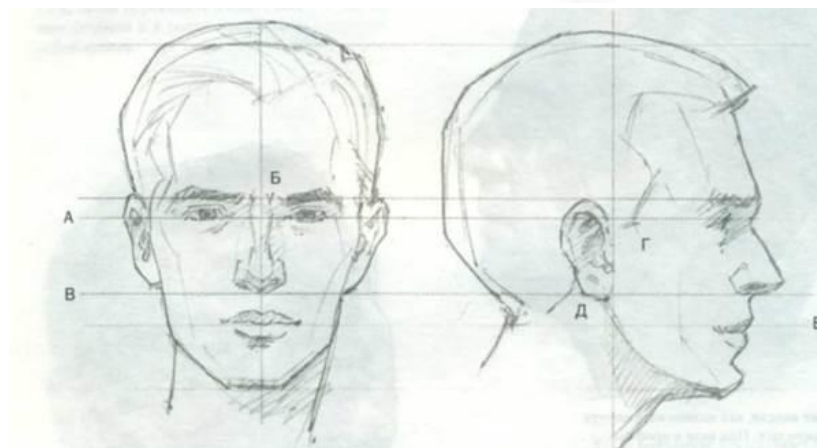
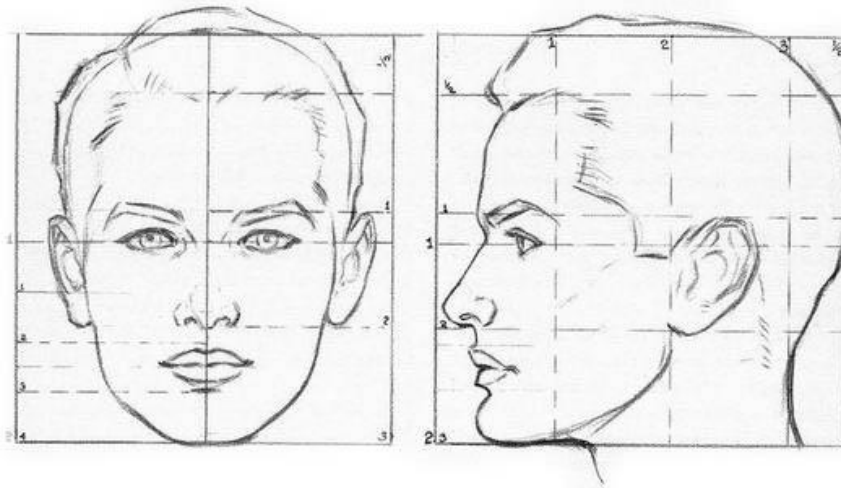
Б.24 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

выпуклый, с глубокой горизонтальной бороздкой, уши слегка оттопырены, правое ухо овальное (см.: Наука и жизнь. – 1972. – № 4. – С. 132).

Правильна відповідь:

Додаткові варіанти:

Б.25 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Позначення словом будь-якого з побачених ознак або їх відмінностей переводить факти, що спостерігаються на новий рівень відображення, дозволяючи їх узагальнювати і більш тонко диференціювати. Змінюється і осмисленість побаченого. Завдяки слову ці ознаки починають систематизувати і усвідомлювати.

ВПРАВА «УПІЗНАННЯ»

Мета: розвиток уважності, цілеспрямованого сприйняття.

Зміст: Ліцеїстам пропонуються уважно роздивитися фотографії документів, виокремити суттєві ознаки, та відповідно до цього, упізнати людину на інших фотографіях,

Б.26 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

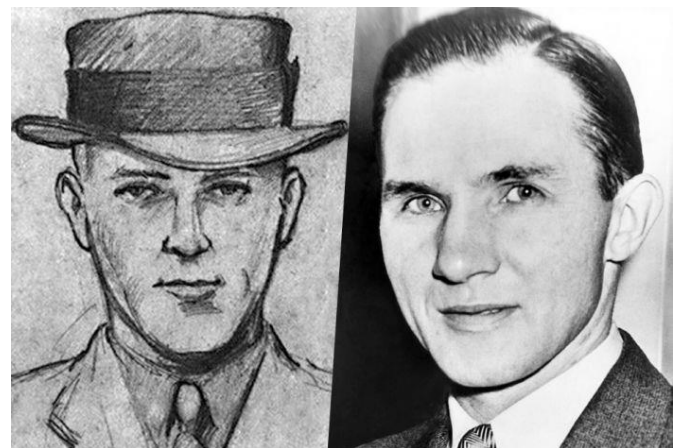
Обговорення. Чи важко було упізнати людей? На які ознаки звертали увагу у першу чергу?

Розминка – ВПРАВА «ПОКАЖИ» (див. заняття №3).

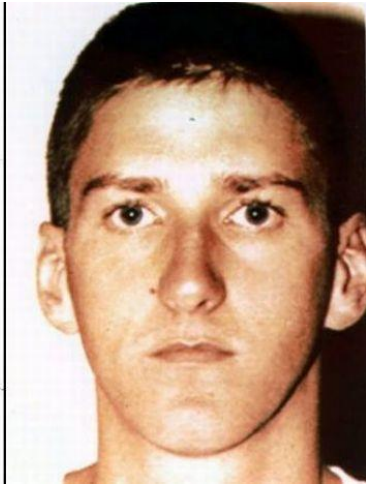
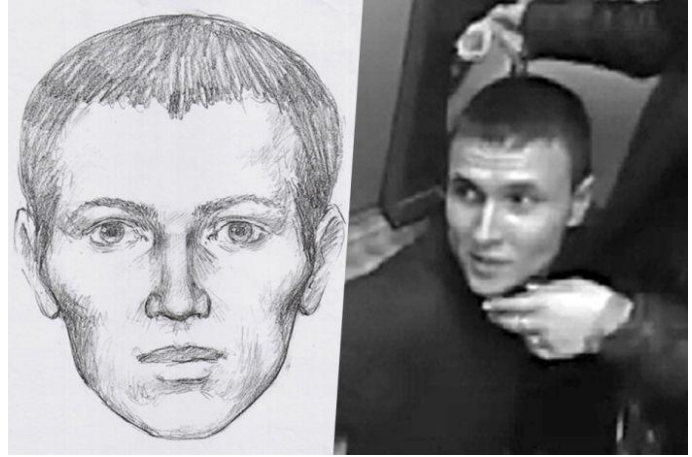
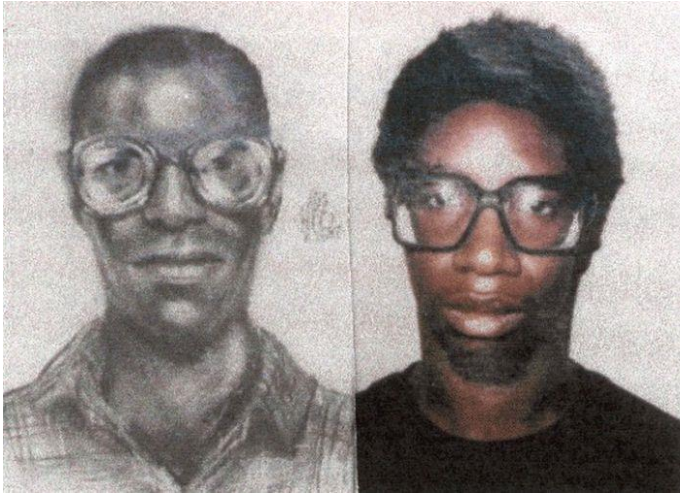
ВПРАВА «ФОТОРОБОТ»

Мета: навчитися зіставити композиційні протерти з фотографіями.

Зміст: ліцеїстам надаються фотороботи, та фотографії відповідних людей, потрібно зіставити картки

Б.27 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Б.28 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Обговорення. Чи важко було упізнати людей? На які ознаки звертали увагу у першу чергу?

Заключна частина

Домашнє завдання:

1) «ДОСЬЄ НА ПЕРЕХОЖИХ»

Мета: розвиток вміння складати словесний портрет, швидко запам'ятовувати зовнішній вигляд інших людей, їх характерні особливості. Розвиває зорову пам'ять.

Зміст: Психолог: Заведіть собі зошит або - що краще - текстовий файл на комп'ютері, в якій або в якому ви будете вести досьє на перехожих людей. Що це означає?

Прогулюючись по вулиці або поспішаючи на навчання (у другому випадку складніше) виділіть з зустрічних людей одну людину. Окиньте його поглядом. Постарайтеся запам'ятати якомога більше різних дрібниць. Повернувшись додому, де у вас зошит, або добравшись до комп'ютера, де у вас файл з досьє, занесіть свої спостереження в базу даних.

Для цього спочатку дайте назву перехожому. Ця назва має бути яскравою та унікальною. Інші люди з досьє не повинні мати точно такого прізвиська. Потім опишіть зовнішність людини. Все, що змогли запам'ятати. В кінці спробуйте скласти можливий психологічний портрет: який у людини характер? які здібності? які інтереси? який рід діяльності?

Чим довше ви будете робити цю вправу, тим більше високих результатів ви досягнете. Згодом портрети незнайомих будуть все довшими, а характеристики все більш точними.

Вправа цікава і тим, що іноді ви будете повторно зустрічати людей з вашого досьє. Користуйтеся нагодою і спробуйте запам'ятати ще якусь істотну інформацію, щоб потім розширити досьє на цю людину.

2) ознайомлення з теоретичним матеріалом про особливості прояву різних емоційних станів у тілобудові, з книги Попов С. В. «Визуальное наблюдение». Питер, 2002. С. 106 – 132. Матеріал може бути наданий у вигляді буклетів, чи активної силки.

РЕФЛЕКСІЯ (Учасники діляться враженнями, думками.)

ВПРАВА «ОПЛЕСКИ ПО КОЛУ» (див. заняття №1.)

Б.29 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Заняття № 6 – 7 «функціональні ознаки особистості» (3 години)

Мета: вивчення особливостей невербальної поведінки (рухів і дії), розвиток вміння розшифровувати мову жестів, міміки, поглядів з метою оперативної оцінки правдивості показань, що надаються.

Завдання:

- 1) вивчення особливостей невербальної поведінки (рухів і дії);
- 2) розвиток вміння розшифровувати мову жестів, міміки, поглядів;
- 3) розвиток цілісного сприйняття;
- 4) розвиток уважності, спостережливості.
- 5) навчання техніці профайлінгу.

Обладнання:

ПЕРШЕ ЗАНЯТТЯ

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ПРИВІТАННЯ» (див. заняття №2).

Обговорення домашнього завдання.

Основна частина

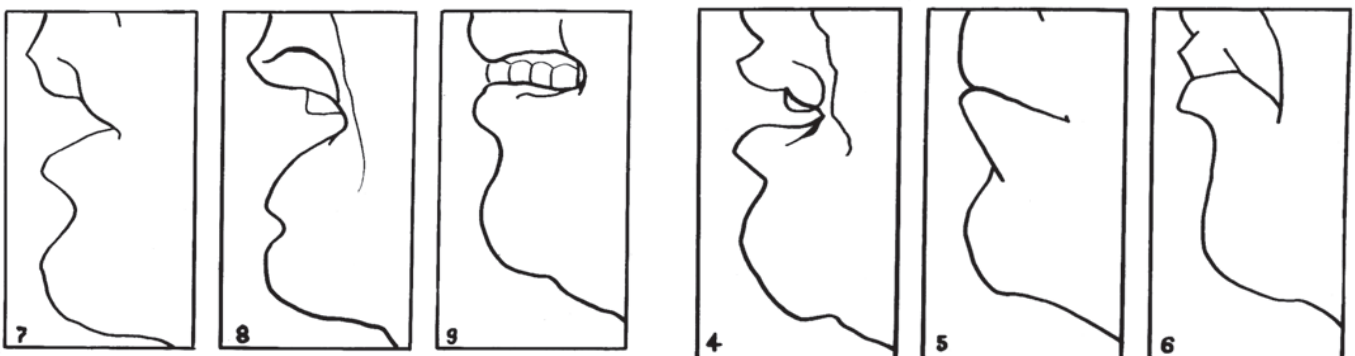
ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

Обговорення важливих аспектів з теоретичного матеріалу про особливості прояву різних емоційних станів у тілобудови. (наданому як домашнє завдання, на попередньому занятті).

ВПРАВА «ЕМОЦІЯ НА ГУБАХ ТА В ОЧАХ»

Мета: навчитися диференціювати емоційні стани за виразом губ та очей, розвиток уважності, спостережливості.

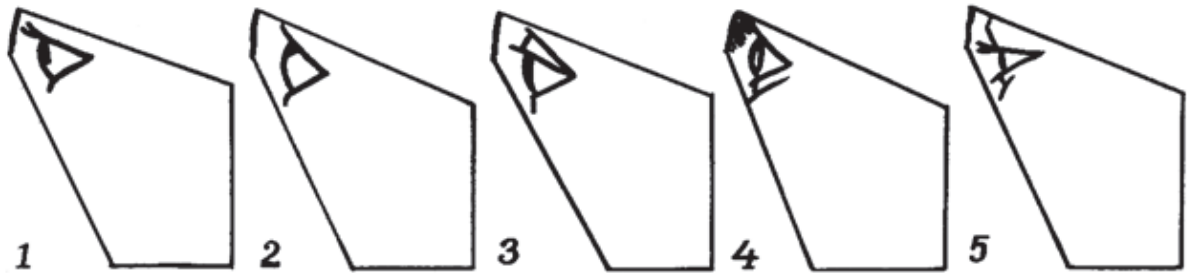
Зміст: 1) ліцеїстам пропонуються картки з намальованими губами, що виражають різні емоції, й потрібно визначити які саме.

Відповіді: 1) нормальний, 2) ніжний, 3) скорботний, 4) дуже незадоволений, 5) впертий, 6) впертий та незадоволений, 7) уважний, 8) незадоволений і уважний, 9) злісний, насміхається.

Б.30 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

2) ліцеїстам пропонуються картки з намальованими очами, що виражають різні емоції, й потрібно визначити які саме.

Відповіді: 1) нормальні, 2) захоплені, 3) уважні, 4) дуже уважні, 5) блукаючий погляд.

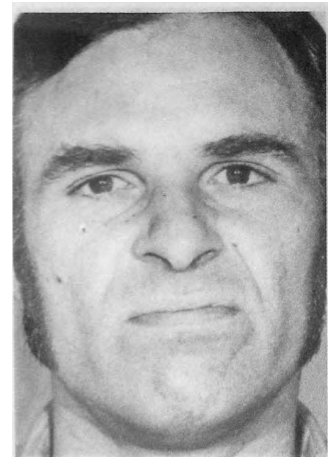
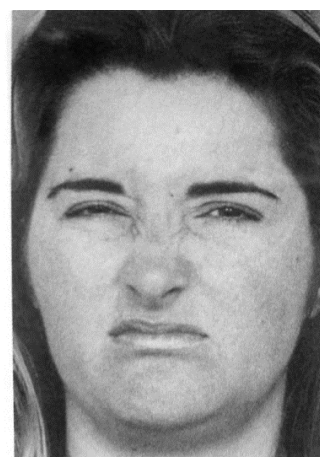
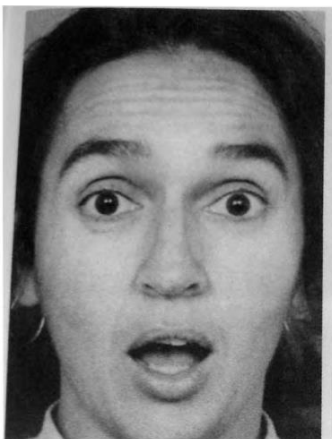
Обговорення: чи важко було виконувати завдання? на що в першу чергу звертали увагу?

ВПРАВА «ЕМОЦІЇ ОБЛИЧЧЯ»

Мета: навчитися розпізнавати вирази обличчя, закріпити теоретичний матеріал, навчання основам профайлінгу.

Зміст: Ліцеїстам потрібно розпізнати емоції людей, що зображені на фотографії (матеріал взято з книги Пола Екмана «Узнай лжеца по выражению лица». Питер, 2010. 272 с.).

1) подив, 2) страх, 3) відраза, 4) презирство, 5) гнів, 6) радість, 7) печаль, 8) нейтральне

Б.31 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

ВПРАВА «ВТЕЧА З В'ЯЗНИЦІ»

Мета: навчитися декодувати невербальні сигнали, об'єднання групи.

Зміст: Ліцеїсти стають у дві шеренги обличчям один до одного. Психолог пропонує завдання: «Перша шеренга буде грати злочинців, друга - їх спільників, які прийшли до в'язниці, для того щоб влаштувати втечу. Між вами звуконепропроникна скляна перегородка. За короткий час побачення спільники за допомогою жестів і міміки повинні «розповісти» злочинцям, як вони будуть рятувати їх з в'язниці (кожен «спільник» рятує одного «злочинця»).

Після закінчення гри «злочинці» розповідають про те, чи правильно вони зрозуміли план втечі.

Обговорення: чи важко було зрозуміти партнера? На що в першу чергу звертали увагу? і т.п.

ВПРАВА «ПОКАЖИ»

Мета: зняття м'язових затискачів, вправа – криголам.

Зміст: Необхідно зобразити, використовуючи всіх учасників тренінгу:

- 1) крутих зайців, диких поросят, одиноких вовків, божевільних курок;
- 2) уболівальників, команда яких програє, глядачів, що дивляться крутий бойовик, людей в черзі за ковбасою; 3) букву «А», «К», «Ш», «Р», «Ю» і т.п.

Обговорення: чи важко було зображувати дані об'єкти? Які емоції виникали при виконанні даної вправи?

ВПРАВА «ПОСТАВА – ТРАНСЛЯТОР ЕМОЦІЙ»

Мета: тренування навички «читання» і цілеспрямованого сприйняття поз.

Зміст: Психолог пропонує кожному учаснику групи виразити позою той чи інший емоційний стан, назви яких можуть бути написані на заздалегідь підготовлених картках. (Наприклад: задумчивість, готовність рішуче діяти, загроза, блаженство, зневага, зарозумілість, цікавість і т. п.) Кожен учасник готує позу, а потім демонструє її групі. Завдання групи – визначити, який стан передає в позі її виконавець.

Б.32 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

При аналізі результатів треба зіставити зміст карточки і відповідь, який кожен давав при «читанні» пози, і визначити причину помилок: невірна передача стану в позі або невірне прочитання. Обов'язково слід підкреслити вдалі, яскраві способи вираження станів через позу.

Вправу можна продовжити. Кожен учасник групи сам задумує той стан, який він хотів би передати в позі. Потім він демонструє позу, а група визначає, що вона позначає. При цьому бажано, як і раніше, виключити інші виразні засоби - міміку, жести, т. Е. Краще демонструвати пози, стоячи спиною до групи.

Нотаток для психолога: При виконанні цього і подібних вправ ведучому важливо пам'ятати, що мета вправи не зводиться тільки до встановлення смислового значення пози або жесту. Для розвитку спостережливості потрібно обов'язково виділяти ті елементи, які є головними носіями сенсу, а для цього їх варто варіювати. Тоді стає очевидною їх роль в організації пози, жесту, міміки. *Наприклад*, виділивши положення голови як головна ознака пози, спробуйте змінювати її положення, а потім визначити, що сталося зі сприйняттям всієї пози під впливом цієї зміни.

ВПРАВА «ЖЕСТИ»

Мета: навчитися декодувати сигнали за жестами.

Зміст: За описом жесту відтворити його і визначити, який стан він передає. Зазначена в дужках відповідь повідомляється після виконання вправи: 1) рука домінуюча, що ображає, нападаюча і активно захоплююча інший об'єкт, зігнута в лікті зі стиснутим кулаком, жорстка, напружена (агресивність); 2) рука ненав'язлива, м'яка, млява, пасивна, диригує, що закликає сконцентруватися (м'яке розробка); 3) рука з піднятим догори вказівним пальцем, впевнена (жест вказівки).

Заклучна частина

Домашине завдання:

- 1) вправа «ДОСЬЄ НА ПЕРЕХОЖИХ» *(див. попереднє заняття)*
- 2) ознайомлення з теоретичним матеріалом про особливості жестів, поз та ходи, з книги Попов С. В. «Визуальное наблюдение». Питер, 2002. С. 133 – 177. Задля швидкого опанування темою, та можливості виконання більшої кількості практичних вправ. *Матеріал може бути наданий у вигляді буклетів, чи активної силки.*

РЕФЛЕКСІЯ *(Учасники діляться враженнями, думками)*

ВПРАВА «ДО ЗУСТРІЧІ» *(див. заняття №2.)*

Б.33 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

ДРУГЕ ЗАНЯТТЯ

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1)

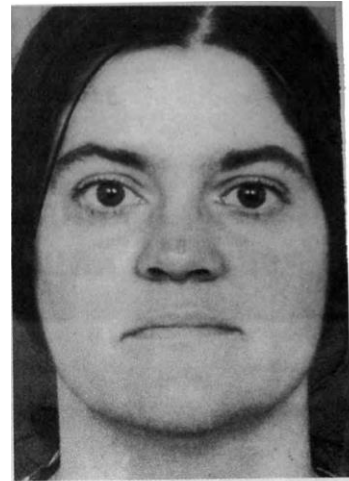
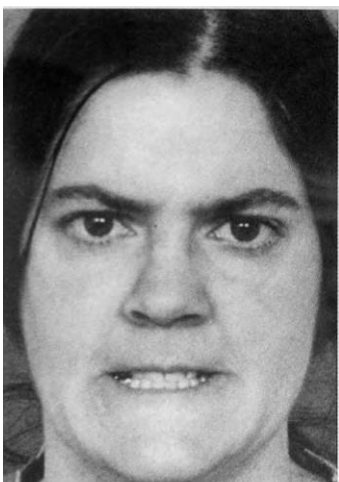
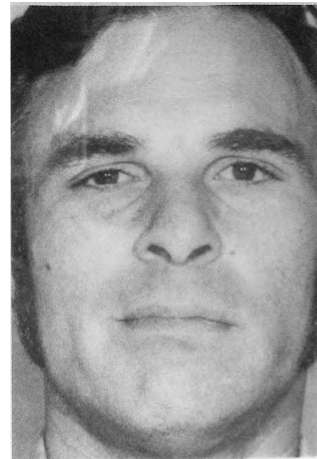
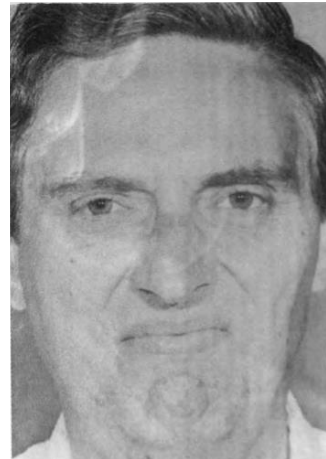
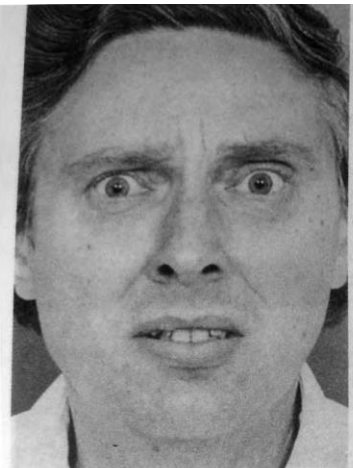
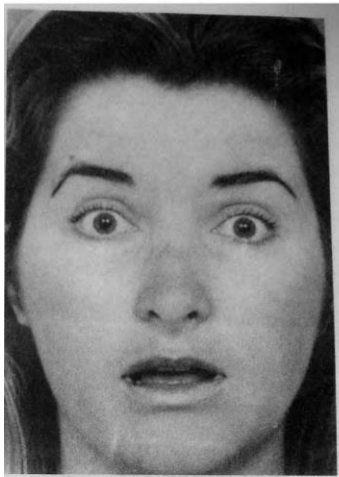
Основна частина

ВПРАВА «ЕМОЦІЇ ОБЛИЧЧЯ»

Мета: закріплення вміння розпізнавати вирази обличчя, закріпити теоретичний матеріал, навчання основам профайлінгу.

Зміст: Ліцеїстам потрібно розпізнати емоції людей, що зображені на фотографії (з книги Пола Екмана «Узнай лжеца по выражению лица». Питер, 2010. 272 с.).

1) подив, 2) страх, 3) відроза, 4) презирство, 5) гнів, 6) радість, 7) печаль, 8) нейтральні

Б.34 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

ВПРАВА «МІМІКА»

Мета: розвиток зорового сприйняття, спостережливості, розуміння того, що кожна людина виражає емоції по різному.

Матеріал: картки з назвами емоцій: здивування, упертість, підозрілість, зневага, недовіра, задоволення, загроза, доброзичливість, зарозумілість, заздрість, втома і т. п.

Зміст: ліцеїсти отримують картки з назвою мімічного виразу, яке їм належить зобразити. Після підготовки вони показують цей вираз групі, а група визначає, що воно означає. В ході виконання вправи з'ясується, чому деякі мімічні вирази невірні зрозуміли, за рахунок чого отримано вірний результат.

При виконанні вправи потрібно виключити інші зображувальні засоби (жести, пози) і намагатися використовувати тільки обличчя.

ВПРАВА «РУХ ПО ОДНОМУ»

Мета: Тренування рішучості, вміння брати на себе відповідальність навіть за браку інформації для цього, в ситуаціях, коли помилка створює ризик програшу команди, а якщо відповідальність не бере ніхто – програш гарантований. Крім того, вправа сприяє розвитку взаєморозуміння і спостережливості.

Зміст: Учасникам пропонують довільно розміститися в просторі, після чого вони по команді ведучого починають рухатися, дотримуючись наступних правил:

– У кожен момент часу може рухатися тільки одна людина. Якщо одночасно почали рух двоє або більше учасників, вправа вважається невиконаним і починається спочатку.

– Будь – який учасник може перебувати в русі не більше 5 секунд поспіль, потім повинен зупинитися.

– моментів, коли ніхто не рухається, теж можуть бути не більше 5 секунд. Якщо за цей проміжок часу ніхто не починає рухатися, це вважається програшем і вправа починається спочатку.

Учасникам слід опрацювати, не порушуючи цих правил, хоча б 2 хвилини. Перемовлятися в процесі виконання вправи не можна.

Обговорення: Чим керувалися учасники, коли приймали рішення про те, щоб почати рух? У зв'язку з чим деякі люди були готові брати на себе відповідальність і діяти активно, а деякі (такі є практично в будь – якій групі) прийняли пасивну позицію і взагалі не рухалися? Коли в житті виникають подібні цій вправі ситуації, в яких взяття на себе відповідальності і перехід до активних дій створюють ризик програшу, а якщо відповідальність не бере ніхто, програш забезпечений?

ВПРАВА «АНАЛІЗ ВИСТУПУ»

Мета: розвинути навички професійної спостережливості, закріпити знання про невербальні символи.

Матеріал: декілька відеозаписів виступів політиків, артистів, будь – кого.

Зміст: Ліцеїсти діляться на дві групи, перша група аналізує міміку виступаючого, друга група – рухи тіла (*звук відео при цьому вимкнений*). Потім припускається про що шла мова, та співвідноситься з реальною суттю відео.

Б.35 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

ВПРАВА «ДВІ ПРАВДИ І БРЕХНЯ»

Мета: виявлення неправдивих фраз, розвиток спостережливості, уважності.

Зміст: Кожен учасник записує три факти про себе, два з яких повинні бути правдою, а третій - правдоподібною брехнею і які можуть бути перераховані в будь-якому порядку. Потім ліцеїсти по черзі зачитують те, що вони написали. Група повинна вгадати, який з трьох фактів - брехня.

Обговорення: Яким чином група вгадувала, чи правду говорить виступаючий? Які невербальні характеристики говорили про те, що говорить повідомляє неправдиву інформацію?

ВПРАВА «ФІГУРИ»

Мета: згуртування команди, формування довіри один до одного, вміння слухати інших, координація спільних дій, розподіл ролей в групі.

Матеріал: мотузка довжиною рівній 1 м * кількість учасників.

Зміст: Інструкція: «Для виконання наступної вправи потрібно, щоб вся група встала в коло. Візьміть в руки мотузку і встаньте так, щоб утворився правильний коло. Тепер закрийте очі і не розмикаючи їх, побудуйте квадрат. Використовувати можна тільки усні переговори. Коли ви порухаете що завдання виконано, дайте мені знати. Завдання виконано? Відкрийте очі. Як ви вважаєте, вам вдалося виконати завдання?» Потім пропонується відтворити ще декілька фігур (трикутник, зірка і т.д.).

Обговорення: Ви задоволені результатом групи? Які чинники впливали на успішність виконання завдання? На які з цих чинників ви могли вплинути? Які висновки ви зробите з вправи?

Заключна частина

Домашнє завдання:

- 1) вправа «ДОСЬЄ НА ПЕРЕХОЖИХ» *(див. попереднє заняття)*
- 2) стежити за емоціями людей та їх фізичними проявами, фіксувати це у окремий зошит.

РЕФЛЕКСІЯ *(Учасники діляться враженнями, думками)*

ВПРАВА «ОПЛЕСКИ ПО КОЛУ» *(див. заняття №1.)*

Б.36 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

БЛОК ЗАНЯТЬ НА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ (6 годин)

Заняття №8 – 9 «Розвиток цілеспрямованого професійного сприйняття в аспекті виявлення криміногенна – значущої поведінки» (3 години)

Мета: формування вміння проводити спостереження відповідно до мети, розвиток вміння диференціювати ознаки, що спостерігаються, розвиток вибірковості сприйняття.

Завдання:

- 1) формування вміння проводити спостереження відповідно до мети;
- 2) розвиток вміння диференціювати ознаки, що спостерігаються;
- 3) розвиток вибірковості сприйняття;
- 4) розвиток цілісного сприйняття подій.

ПЕРШЕ ЗАНЯТТЯ

Хід заняття

Вступна частина

ВПРАВА «ПРИВІТАННЯ» (див. заняття №2)

ОБГОВОРЕННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ.

Основна частина

ВПРАВА «ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ»

Мета: формування цілеспрямованого сприйняття

Матеріал: малюнки з зображенням великої кількості людей та подій.

Зміст: ліцеїстам демонструються малюнки, після чого дається завдання: кожен учасник групи ставить перед собою мету спостереження (краще сформулювати її письмово), а потім вголос дає свій опис спостережуваного. Решта учасників групи повинні визначити, з якою метою дано опис.

(Приклади зміни мети при сприйнятті однієї й тієї ж картини: опис зображень на передньому плані, опис стану погоди, опис моря і т. п.)

Б.37 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Вправа повторюється двічі. При повторному спостереженні потрібно вибрати нову мету і відповідно до неї відібрати інформацію. Залежність між метою і відбираються ознаками акцентується при підведенні підсумків.

ВПРАВА «ЧІЄ ПРИЗВИЩЕ?»

Мета: розвиток цілеспрямованого сприйняття, уважності.

Зміст: Перед групою поставлено завдання: запам'ятати обличчя так, щоб потім дізнатися, кому вони належать. Ця незвичайна мета відразу змінює установку на вибір спостережуваних ознак, ними стають ті, які дозволяють легше відрізнити одну людину від іншого, краще запам'ятати його особливі ознаки.

Після повідомлення цілі вправи пропонується завдання: уважно розглянути зображених на малюнках людей, запам'ятати їх по імені та прізвища. На запам'ятовування дається 30 секунд (по Ф. Лерезу). Потім в іншому порядку, без вказівки імен і прізвищ знову дається зображення цих же людей. Потрібно вказати прізвище та ім'я кожного. Вправа вважається виконаним правильно, якщо імена і прізвища вказані безпомилково.

Б.38 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

1) Николай Михайлов, 2) Лора Кузнецова, 3) Константин Павлов, 4) Елена Рябенко, 5) Михаил Ключев, 6) Наталья Виноградова, 7) Ольга Юдина, 8) Юрий Кореляков, 9) Семен Пушко, 10) Соня Бушинская.

ВПРАВА – РОЗМИНКА «ЗАПРОШЕННЯ»

Мета: зняття внутрішньої напруги.

Зміст: ліцеїстам пропонується вибрати собі партнера. Кожен придумує, яким чином можна провести наступний день (наприклад, кататися на ковзанах, піти в кіно і т.д.), і запрошує партнера, використовуючи тільки невербальні засоби спілкування.

Обговорення: З якими труднощами ви зустрілися? Що робили для подолання труднощів? Які висновки вами зроблені?

ГРА «П'ЯТЬ ПИТАНЬ»

Мета: розвиток цілеспрямованого сприйняття, уважності, вміння чітко формулювати питання.

Зміст: Вибирається ведучий. Він загадує будь-якого із зображених персонажів. Кожному гравцеві пропонується задати не більше п'яти питань, щоб вгадати, кого загадав ведучий. Перемагає той, хто, задавши меншу кількість питань, вгадав задумане.

Б.39 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Умови гри можна міняти, щоб ускладнити вимоги до спостережливості ліцеїстів. Можна ввести таке обмеження: задати не більше трьох питань про міміку, а потім іншу умову: задати не більше двох питань про позу і т. п.

ВПРАВА «ПРОЗОРЛИВІСТЬ»

Мета: розвиток уваги, здатності відчувати і аналізувати ситуацію.

Зміст: Ліцеїсти сидять у колі. Один з них виходить за двері. Решта поділяються на дві підгрупи за якоюсь обраною ознакою. Ознака повинна візуально фіксуватися і однозначно ділити групу на дві частини (наприклад, наявність шнурків на взутті). Дві підгрупи сідають в різних місцях так, щоб вони були відокремлені просторово. Курсант, що повернувся повинен визначити, за якою ознакою група розділилася на дві частини.

Обговорення: Як активні учасники вправи впоралися із завданням? Які особливості міміки, мови, дій ви помітили?

ВПРАВА «ЛАНЦЮЖОК МОВИ»

Мета: тренування уміння чути і слухати, розвиток пам'яті, вміння виділяти суттєву інформацію.

Зміст: вправа проводиться у великому колі. Гра буде йти «з накопиченням», тобто інформація буде накопичуватися від гравця до гравця. Перший учасник вимовляє свою пропозицію на задану тему, другий - буквально дослівно повторює почуте пропозицію, додаючи до нього свою реакцію. Третій повертається за змістом до попередніх двох пропозицій і додає своє.

ВПРАВА «АНАЛІЗ КАРТИНИ»

Мета: розвиток зорової пам'яті, спостережливості.

Матеріал: картини будь – якого змісту.

Зміст: ліцеїсти сидять у колі, психологом запускається певна картина (будь-яка), кожен розглядає її по 10 сек, та передає товаришу. Коли картина повернеться до психолога, ліцеїсти повинні відтворити зміст картини.

Потім завдання ускладнюється, й по чергово запускається дві та три картини. Треба звернути увагу, що й збільшується число разів розглядання карток, два чи три рази.

Заключна частина

Домашнє завдання:

- 1) вправа «ДОСЬЄ НА ПЕРЕХОЖИХ» *(див. попереднє заняття)*
- 2) стежити за емоціями людей та їх фізичними проявами, фіксувати це у окремий зошит.

РЕФЛЕКСІЯ *(Учасники діляться враженнями, думками)*

ВПРАВА «ДО ЗУСТРІЧІ» *(див. заняття №2.)*

Б.40 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

ДРУГЕ ЗАНЯТТЯ

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1)

ОБГОВОРЕННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ.

Основна частина

ВПРАВА «ВПЛИВ УСТАНОВКИ НА СПРИЙМАННЯ ЛЮДЕЙ»

Мета: зрозуміти важливість неупередженого ставлення до людей, розвиток емоційної чутливості, розуміння іншої людини.

Матеріал: картки із зазначенням установок.

Зміст: кільком учасникам (або всім) на голову надягають паперові обідки з написами установок: підлабузньоїтеся переді мною; не розмовляйте зі мною; сваріть мене; принижуйте мене; хваліть мене; поважайте мене. Протягом 3 – 5 хвилин учасники розмовляють між собою, обговорюючи будь-яку тему, при цьому дотримуючись зазначені установок. У кінці, кожен повинен здогадатися, що за установка була написану у нього.

Обговорення: Що вам допомогло визначити суть відносини-установки до себе? Які способи і дії в спілкуванні були використані і на що вони були спрямовані?

ВПРАВА «СКЛАДАЄМО ХАРАКТЕРИСТИКУ НА ВСІ ВИПАДКИ»

Мета: навчитися бачити відмінності сприйняття особистості в залежності від мета спостереження, розвинути вміння помічати особистісні якості,

Учасники групи отримують завдання: дати характеристику знайомого, родича, колеги, себе (кого-то одного за вибором), але спочатку з метою познайомити зі своїми друзями, потім як рекомендацію для влаштування на роботу, потім з метою підбору подружжя і т. п.

Сенс вправи в тому, щоб побачити, як при зміні мети спостереження змінюється характеристика. Мета визначає кут зору на людину, під її впливом одні ознаки, якості, властивості людини виділяються як провідні, головні, а інші - як другорядні.

Обговорення: У чому істотна відмінність характеристик одного і того ж людини? У чому виразилося вплив мети на відбір виділених властивостей, якостей? Чи змінюється сутність людини в залежності від зміни цілей його характеристики? Що змінюється?

ВПРАВА «СПОСТЕРЕЖЕННЯ»

Мета: спостереження за проявом наполегливості і завзятості в процесі тренувального заняття або змагання напарників, самоаналіз.

Джерело: Практические занятия по психологии / Под ред. А. Ц. Пуни. – М.: Физическая культура и спорт, 1977. – С. 147–148.

Зміст: ліцеїстам надається схема спостереження за людиною під час тренування. Кожен обирає собі одного з товаришів, та по пам'яті аналізує його. Потім зачитуються результати. Вправа має характер самопізнання, почувши оцінки товаришів, ліцеїсти можуть побачити як їх оцінюють оточуючі.

Б.41 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Показатели признаков проявления настойчивости и упорства	Оценка проявления настойчивости и упорства (в баллах от 1 до 5)							Сумма баллов
	попытки							
	1	2	3	4	5	...	15	
Внимательно (невнимательно) слушает объяснение и следит (не следит) за демонстрацией упражнений								
Тщательно готовится (не готовится) к исполнению упражнения								
Прибегает (не прибегает) к имитации, специальным упражнениям								
Совершил (пропустил) попытку*								
Совершил (не совершил) дополнительную попытку*								
Совершил попытку энергично (неэнергично)								
Неудачи и ошибки повышают (ослабляют) энергию и активность								
Наличие риска и опасности не снижает (ослабляет) энергию и активность								
Неожиданные препятствия не снижают (ослабляют) энергию и активность								
Трудные внутренние состояния (усталость, боль и др.) не снижают (ослабляют) энергию и активность								
Успешные попытки повышают (ослабляют) энергию и активность								

Обговорення: Чи очікуванні результати? Які зробили висновки? і т.д.

ВПРАВА «ЕСТАФЕТА ПОЧУТТІВ»

Мета: закріпити вміння користуватися мовою жестів для ефективної невербальної комунікації.

Зміст: група сидить у великому колі. Потрібно невербально, по колу передати заданий провідним якийсь вираження певної емоції. Всі інші гравці сидять з закритими очима. Перший гравець вирішує, як він може передати те ж почуття іншим способом, стосується свого сусіда рукою і, коли той відкриває очі, передає йому свій варіант того ж почуття. Так вихідна інформація передається по колу. Відіграли учасники вже не закривають очі, вони мають можливість спостерігати за тим, як трансформується вихідне почуття, в якому місці відбувається ситуація «зіпсованого телефону» через нерозуміння. Пройшовши коло, естафета приходить до ведучого, який показує вихідне завдання.

Обговорення: Чи сильно трансформувалася емоція, яку ви показали на початку? Які емоції викликало виконання даного завдання? Чи важко було зрозуміти, що показує товариш? і т.п.

Б.42 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

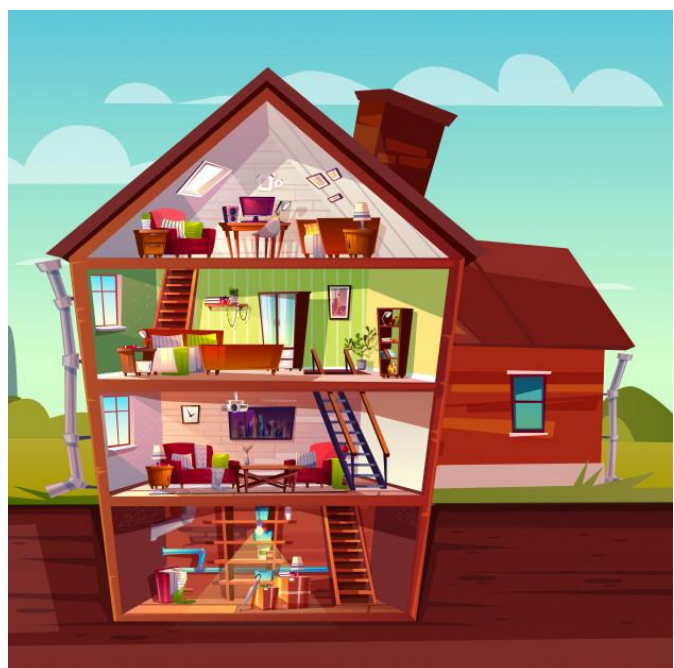
ВПРАВА «СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ»

Мета: розвиток спостережливості при сприйманні багатоповерхового будинку.

Матеріал: зображення багатоповерхових будинків.

Зміст: групі демонструється фотографія (картинки) багатоповерхового будинку, у якому відкриті вікна, відбуваються якісь події. Потім фотографія прибирається, й ліцеїстам потрібно відповісти на наступні питання: «Скільки поверхів було у будинка? Скільки під'їздів? Скільки квартир с відчиненими вікнами? і т.п. Вправа повторюється декілька разів із збільшенням деталей на фотографії.

Приклад картин:

Б.43 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

ВПРАВА «НЕВПЕВНЕНІСТЬ, ВПЕВНЕНІСТЬ І АГРЕСИВНА ВІДПОВІДЬ»

Мета: формування адекватних реакцій в різних ситуаціях, розвиток толерантності, комунікативної компетентності.

Матеріал: картки із зазначеними ситуаціями.

Зміст: кожному члену групи пропонується продемонструвати в заданій ситуації невпевнений, впевнений і агресивний типи відповідей. Ситуації можна запропонувати наступні:

- Друг розмовляє з вами, а ви хочете піти.
- Ваш товариш влаштував вам зустріч з незнайомою людиною, не попередивши вас.
- Люди, що сидять ззаду вас в кінотеатрі, заважають вам гучним розмовою.
- Ваш сусід відволікає вас від цікавого виступу, задаючи дурні, на ваш погляд, питання.
- Учитель каже, що ваша зачіска не відповідає зовнішньому вигляду учня.
- Друг просить вас позичити йому вашу якусь дорогу річ, а ви вважаєте його людиною не акуратним, не зовсім відповідальним.

Для кожного учасника використовується тільки одна ситуація. Можна розіграти дані ситуації в парах. Група повинна обговорити відповідь кожного учасника.

Заключна частина

РЕФЛЕКСІЯ (*Учасники діляться враженнями, думками*)

ВПРАВА «ОПЛЕСКИ ПО КОЛУ» (*див. заняття №1.*)

Б.44 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Заняття №10 – 11 «Розвиток розуміння та прогнозування подій в аспекті виявлення ознак кримінальної поведінки» (3 година)

Мета: розвиток вміння використовувати результати спостереження для пояснення того, що відбувається, розуміння і передбачення поведінки людей і подій.

Завдання:

- 1) розвиток вміння використовувати результати спостереження для пояснення того, що відбувається;
- 2) розвиток вміння розуміння і передбачення поведінки людей і подій;
- 3) розвиток спостережливості, уважності;
- 4) розвиток комунікативної компетентності;
- 5) розвиток логічного мислення.

Обладнання: ноутбук, доступ до інтернет джерела.

ПЕРШЕ ЗАНЯТТЯ

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ДОБРИЙ ДЕНЬ» (див. заняття №1)

Основна частина

ВПРАВА «ОЗНАКИ ПОДІЛУ».

Вправа спрямована на тренування вміння співвідносити передбачення щодо поведінки з реальним вибором іншої людини. Учасникам групи пропонується вибрати протилежні особистісні якості, за якими група розділиться на 2 частини.

Психолог пропонує варіанти: товариські - замкнуті, імпульсивні - стримані, стабільні в поведінці - непередбачувані в поведінці, емоційні – раціональні і т. п. Після того як учасники визначаються з вибором ознаки, кожен повинен подумки вирішити, до якої групи він себе віднесе. Потім кожному члену групи дається завдання розділити всіх присутніх за обраною ознакою, тобто припустити, до якого з двох полюсів кожна людина себе віднесе. Припущення учасники записують у свій зошит у вигляді двох стовпців. Після цього група розсаджується в два ряди відповідно до самооцінки по запропонованим якостям і учасники звіряють свої списки з дійсним вибором кожної людини.

Обговорення: Чи вдалося вгадати? Чи важко було здійснити вибір? і т.п.

Б.45 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

ВПРАВА «ХТО Є ХТО»

Мета: розвиток вміння розуміти та пояснювати факти, що спостерігаються.

Зміст: робота проводиться індивідуально, кожному учаснику роздаються картки, й потрібно на основі спостережень за мімікою, жестами, позами людей зробити висновки про те, хто ці люди по займаному положенню (начальник, підлеглий, залежний, незалежний), хто займає в спілкуванні позицію конфронтації, а хто - захисну позицію і т. п. Кожен раз потрібно пояснювати, на підставі яких спостерігаються ознак зроблені висновки. особливо детально слід аналізувати причини помилкових висновків.

ВПРАВА «10 СЕКУНД»

Мета: створення позитивного емоційного єдності групи; організувати групову роботу перемиканням уваги і емоцій учасників тренінгу на «тут і тепер».

Зміст: потрібно швидко і спонтанно пересуватися по кімнаті, але бути уважними, тому що ведучий буде задавати різні завдання, на виконання яких відводиться 10 секунд. Кожне завдання важливо виконувати з максимальною точністю.

Приблизний перелік завдань:

Розподілитися на групи за кольором волосся; по улюбленому заняттю; за кольором очей; за настроєм, яке ви зараз відчуваєте і т.д.

Потім йде обговорення: що сподобалося, що немає, що змусило задуматися, як почувалися ті, хто залишився один.

Б.46 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

ВПРАВА «ТЕЛЕВІЗІЙНИЙ ТЕСТ»

Мета: розвиток розуміння вербальних та невербальних сигналів особистості, навчитися виділяти головні ознаки.

Матеріал: ноутбук, частина телевізійної програми «Говорить Україна».

Зміст: Курсант пропонується частина телевізійної програми, без звука. Задача ліцеїстів відповісти на наступні питання: Про що йде мова? Чи всі учасники притримуються єдиної точки зору? Які відносини між учасниками? Чи важко вам зрозуміти емоції учасників.

ВПРАВА «ШЕРЛОК ХОЛМС»

Мета: розвиток дедукції, вміння узагальнювати, робити висновок по фактам.

Матеріал: детективні задачки, супутні зображення

Джерело: <http://yurpsy.com/files/tren1.htm>

Зміст:

УДАР ПО ГОЛОВЕ

Инспектор Варнике

– Прошу извинения, – сказал инспектор Варнике, войдя в квартиру супругов Нагель, – Примерно двадцать минут тому назад я проходил мимо вашего дома, как вдруг на голову вот этого гражданина упал горшок с цветком. Мы не смогли прийти к вам сразу же, так как я вместе с пострадавшим отправился в больницу, где ему сделали перевязку. Но я заметил, что горшок вылетел из вашего окна.

Лицо хозяина квартиры залилось легким румянцем.

– Нет, вы ошибаетесь, инспектор, этого не могло произойти. У нас окна были закрыты, да и мы сами только что вернулись домой, буквально за минуту до вашего прихода.

– Дома вы находитесь уже давно, и для вас будет лучше, если вы тут же, на месте, уплатите пострадавшему штраф, – заметил инспектор Варнике после некоторого размышления.

Б.47 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Почему инспектор Варнике пришел к такому выводу?

Ответ: Инспектор Варнике заметил на кухне кипящую кастрюлю. За одну минуту вода в кастрюле не могла бы вскипеть.

ОДИН ИЗ ТРЕХ

Находящийся в международном розыске мошенник по фамилии Ратисон должен прибыть на самолете в аэропорт. По описанию он невысокого роста, плотного телосложения, носит очки и путешествует под вымышленным именем.

Людовик, прибывший в аэропорт к моменту посадки самолета, думает о том как ему обнаружить мошенника по этим приметам.

Но когда пассажиры приблизились к пункту таможенного контроля, Людовика ждала неприятная неожиданность.

Трое из этих пассажиров подходили под приметы разыскиваемого. Людовик решил остановить их всех.

Б.48 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Паспорт первого пассажира вроде в порядке. У второго тоже.

У третьего пассажира документы также в порядке. Но одна деталь позволила Людовику идентифицировать мошенника.

КАКИМ ОБРАЗОМ ЛЮДОВИК ВЫЧИСЛИЛ МОШЕННИКА?

Ответ: Людовик обратил внимание на фамилию второго пассажира - ТОИРАНС.

...И понял, что это фамилия разыскиваемого - РАТИСОН, в которой просто перемешаны буквы.

ВЗРЫВ

- Мы расспросились с Марианом двумя минутами ранее, - рассказывал свидетель...

Через некоторое время он продолжил:

- Выходя из дома, я отбросил окурочку сигареты, чтобы надеть перчатки и сесть в автомобиль. В этот момент раздался страшный взрыв, произошедший в доме, и меня свалило на землю. Через несколько минут я пришел в себя и поспешил на помощь приятелю. К сожалению, какая-либо помощь уже была бесполезной...

- Действительно, - признался инспектор Вернер. - Врач сказал, что ваш друг погиб на месте.

- Газовая система в доме давно была неисправна, - продолжил свидетель.

- Мариан рассказал мне об этом. Он намеревался вызвать механика, но все с этим медлил. Это стоило ему жизни. В течении определенного времени газ собирался в доме. Вы же знаете, что у нас газ без запаха и его невозможно учуять. В конце концов, газа собралось так много, что даже самая маленькая искра, например, от электрического выключателя, могла привести к взрыву.

- Следовательно, вы не почувствовали запаха газа во время визита? - спросил инспектор.

- Абсолютно нет.

- У вас были хорошие отношения с погибшим?

- Нормальные, как в бизнесе, так и в частной жизни.

- Однако, я не доверяю вашим показаниям, - сказал инспектор.

Что он имел в виду?

Б.49 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Ответ: Свидетель сказал, что он выбросил окуроч сигареты, выходя из дома. Но если бы дом во время его визита был полон газа, то он непременно бы взорвался при зажигании сигареты.

ВПРАВА «ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАДАЧКИ»

Мета: розвиток професійної спостережливості, стійкості та концентрації уваги

Матеріал: ноутбук, доступ до інтернету.

Зміст: курсант пропонується вирішення наступних задач:

1) <http://yurpsy.com/files/mem/5.htm>

Курсант демонструється фоторобот грабіжників, та дається завдання знайти їх на картинках.

2) <http://yurpsy.com/files/mem/imagination/quiz.html>

ліцеїстам демонструються надані долоні, на кожній з яких показані місця зіткнення з одним з п'ятнадцяти предметів (олівця, дверний ручк, викрутки і т.д.). Завдання: визначити який предмет тримала рука

3) <http://yurpsy.com/files/mem/avto/avto.htm>

серія завдання, в ході яких необхідно буде запам'ятати автомобілі і їх номерні знаки. Після цього, ліцеїстам будуть пред'являти автомобілі з числа тих, які раніше були пред'явлені, але без номерних знаків. Завдання: співставити номер з машиною.

4) <http://yurpsy.com/files/mem/2/01.htm>

Ліцеїстам потрібно запам'ятати картинку з дорожніми знаками, і в яких осередках вони знаходяться. Потім потрібно вказати, які картинку і в яких осередках вони розташовувалися.

Заключна частина

ДОМАШНЕ ЗАВДАННЯ:

1) рішення задач з сайту: <http://yurpsy.com/files/tren1.htm>

2) продовжувати спостерігати за людьми та фіксувати побачені факти.

РЕФЛЕКСІЯ (Учасники діляться враженнями, думками.)

ВПРАВА «ДО ЗУСТРІЧІ» (див. заняття №2.)

**Б.50 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми
з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів**

ДРУГЕ ЗАНЯТТЯ

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ПРИВІТАННЯ» (див. заняття №2)

ОБГОВОРЕННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ.

Основна частина

ВПРАВА «ПОСЛІДОВНІСТЬ ПОДІЙ»

Мета: розвиток вміння передбачати наступну дію на основі сприйняття попередньої.

Матеріал: сюжетні картинки.

Зміст: Ліцеїстам демонструються «послідовні картинки» в переплутав варіанті.
Потрібно відновити правильну послідовність подій.

Б.51 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Обговорення: Чи важко було виконувати завдання? На що звертали увагу в першу чергу?

ВПРАВА «ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ»

Мета: відпрацювання вміння передбачати поведінку людини в конкретній ситуації, перевіряти правильність наявних когнітивних схем сприйняття.

Зміст: ліцеїсти розбиваються на групи по 5-6 чоловік. Кожному учаснику пропонується скласти список питань і передбачуваних відповідей на них кожного члена своєї підгрупи. При цьому необхідно дотримуватися таких умов: а) питання повинні бути спрямовані на стани, якості та відносини учасників групи; б) при формулюванні питань і відповідей потрібно спиратися на ті уявлення, які, на вашу думку, є найбільш вірними і точними; в) формулювання відповіді повинно враховувати емоційні характеристики конкретної людини.

Потім, учасники кожної підгрупи перевіряють правильність зроблених припущень. При цьому кожен повинен побувати в ролі того хто питає, та того, хто відповідає.

Б.52 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Обговорення: Чи важко було складати питання та відповідати? Чи співпали ваші відповіді з тим, що сказав товариш? Які емоції викликала у Вас дана вправа? і т.д.

ВПРАВА «ШЕРЛОК ХОЛМС»

Мета: розвиток дедукції, вміння узагальнювати, робити висновок по фактам.

Матеріал: детективні задачки, супутні зображення

Джерело: <http://yurpsy.com/files/tren1.htm>

Зміст:

НОЧНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ

Это случилось темной, ненастной ночью. Улица, погруженная в темноту, была безлюдна. Но что это? Какой-то странный, едва слышный звук нарушил тишину ночи. Промелькнула тень, метнулась в сторону ювелирного магазина. Вот она уже мечется между прилавком и витриной, чьи-то руки лихорадочно шарят вокруг. Снова мелькнула тень на улице. И снова тишина...

Наутро, как обычно, выпив чашку горячего черного кофе. Готлиб Барнике вышел из своей квартиры, направляясь в свой ювелирный магазин, который находился в этом же доме. И вдруг... Барнике остановился как вкопанный. На двери около замка отчетливо виднелись свежие царапины. Охваченный недобрый предчувствием, он бросился в магазин. А через пять минут в квартире инспектора Варнике раздался телефонный звонок.

Вскоре Барнике и Варнике обсуждали случившееся.

– Похищены драгоценности на сумму примерно в 220 тысяч марок, – сказал Барнике.
– Я в полном отчаянии.

– Вы не заметили ничего особенного? Когда вы вчера ушли из магазина?

– Незадолго до закрытия за мной зашел сын. Мне пришлось принести ему чашку крепкого чая. Он был чем-то взволнован. Мы ушли вместе с ним.

Инспектор Варнике попросил припомнить – минута за минутой – все события вчерашнего вечера. Внезапно Варнике воскликнул:

– Скажите, а дребезжания дверного колокольчика вы не слышали?

– Нет, по-видимому, этот негодяй вывел его из строя еще раньше: предохранитель в подвале оказался вывернутым.

– Вы успели кому-нибудь рассказать о случившемся?

– Нет, инспектор, я сразу же позвонил вам, а здесь еще не было ни души.

– Ну что же, это очень хорошо.

Тщательно осмотрев место происшествия, инспектор задумался. Кто же преступник?

Б.53 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

По всей вероятности, его следовало искать в одной из квартир этого дома. «Ну что же, – подумал Варнике, – познакомимся для начала с теми, кто живет в ближайшем к магазину подъезде».

Инспектор Варнике нажал кнопку звонка квартиры на втором этаже. Дверь отворилась, и в ней показался испуганный и несколько растерянный старый «знакомый» инспектора Эрих Пинкерцеллер.

– Рад вас видеть, господин инспектор. Чем я обязан столь раннему визиту? Что-нибудь случилось?

– О, не беспокойтесь, ничего особенного! Видите ли, ночью кто-то посетил ювелирный магазин, и при этом кое-что прилипло к его рукам.

– Вы подозреваете, господин инспектор, что это моя работа? Но ведь вы хорошо знаете, что я уже давно не занимаюсь подобными делами.

– Это мне известно, но я все-таки хотел бы знать, что вы делали вечером и ночью? Итак!

– Ничего особенного, – пролепетал Эрих. – Вчера я весь вечер сидел дома. Выпил пару бутылок пива, выкурил пять сигарет и читал детектив, пока не заснул. Потрясающая история, господин инспектор, когда дочитаю, могу предложить вам.

– Это было вечером, а ночью?

– Ночью я крепко спал. Я встал всего лишь полчаса назад, убрал постель и собирался на минутку выглянуть на улицу и посмотреть, стоит ли пойти на прогулку.

– Спасибо, Эрих! А вашим предложением насчет книги я с удовольствием воспользуюсь.

Б.54 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Дело нисколько не прояснилось. Варнике направился к другой квартире. Дверь в нее оказалась приоткрытой. Осторожно, стараясь не шуметь, он вошел в узенький коридорчик. Из комнаты доносились возбужденные голоса.

– Я прошу тебя оставить меня в покое. Я хорошо знаю, чем это обычно кончается...

– Прошу прощения, – сказал Варнике, входя в комнату. – У вас была открыта дверь, в противном случае я бы, разумеется, позвонил. Тем не менее, я должен задать вам несколько вопросов. Прежде всего, если я правильно информирован, вы живете здесь один.

– Да, господин инспектор, – смущенно ответил молодой человек.

– Тогда кто эта дама?

– Это моя знакомая Кэрстин. Мы собираемся скоро пожениться.

– Понятно. Не буду вам мешать. Еще раз прошу извинить меня, – проговорил Варнике, но, прежде чем уйти, внимательно оглядел комнату.

Следующая квартира уже была на третьем этаже. Господин Ферстер спокойно открыл дверь и вежливо пригласил инспектора войти. Даже не предложив Варнике сесть, Ферстер тотчас же спросил:

Б.55 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

– Итак, господин инспектор, о каком уголовном деле пойдет у нас речь?

– Неизвестный сегодня ночью похитил драгоценности. Я хотел бы вас спросить, где вы были вчера вечером?

– Вчера вечером! Да я только сию минуту вошел в квартиру, успел лишь раздеться и сейчас собираюсь распаковывать чемодан. Неделю назад мне пришлось срочно уехать по делам службы, так что уж не взыщите, у меня такой беспорядок. Я ведь живу один, обычно ко мне приходит убирать мою квартиру соседка по этажу, но когда я отсутствую, я не разрешаю никому заходить сюда и даже не оставляю ключей.

Да, да, все ясно, – прервал Варнике поток красноречия Форстера. – Продолжайте заниматься своими делами. Если вы мне понадобится, я позволю себе еще раз побеспокоить вас.

Окинув комнату взглядом, инспектор Варнике удалился.

Подойдя к соседней квартире, Варнике нажал кнопку звонка. Никто не отозвался. Он позвонил еще раз. Результат тот же.

«По-видимому, звонок испорчен», – подумал инспектор и постучал.

За дверью по-прежнему было тихо. Нетерпение инспектора возросло, но тут его внимание привлекли капли воды у двери. От квартиры Крайзель они вели к лестнице. Инспектор пошел по следам. Капли привели его к подвалу, потом потянулись по слабо освещенному коридорчику к черному ходу, Варнике осторожно открыл дверь, ведущую во двор, окруженный высокой кирпичной стеной. Во дворе женщина развешивала белье.

Алло, фрау Крайзель, чем вы занимаетесь, когда не развешиваете белье?

– Молодой человек, что вы себе позволяете? Как порядочная...

– Безусловно, но у меня профессиональный интерес.

– Ко мне? Я работаю привратницей, если именно это вас интересует. Кроме того, я делаю уборку в ювелирном магазине.

– Вчера вечером вы там убрали?

Б.56 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

– Конечно! Но, вы извините меня, я очень спешу. Я тороплюсь к сестре, которая тоже работает привратницей, только в соседнем доме. У ее дочери, моей племянницы, сегодня вечером свадьба. Мне нужно еще купить подарок. Сами ведь знаете, если придешь без подарка, люди потом начнут говорить...

– Я понимаю вас. Прошу прощения, – сказал инспектор.

В голове у Варнике мелькали отрывочные мысли: темная ночь, ограбление, драгоценности, ювелир Барнике, чем-то взволнованный сын ювелира, детективный роман Эриха Пинкерцелпера, беспокойство Кэрстин, вернувшийся из поездки Ферстер, капли воды на лестнице, свадьба племянницы фрау Крайзель...

Но вдруг мозг инспектора обожгло точно молнией. Все стало ясно как день. Скорее! Надо действовать!

Кого инспектор Варнике заподозрил в преступлении и почему?

Ответ: Инспектор Варнике понял, что Ферстер не приехал из поездки, а, наоборот, собирается срочно уезжать. Об этом говорят и собранные вещи и беспорядок в комнате, а главное, вынутая из рамки и свернутая в трубочку картина, которая, очевидно, тоже представляет собой ценность. Кроме того, Варнике припомнил еще одну деталь: листья цветка, если бы к нему не притрагивались в течение семи дней, были бы обращены к свету.

ВПРАВА «ЗНАЙДИ СВОЮ ПАРУ»

Мета: розвинути вміння користуватися мовою жестів, мімікою, тілом, для ефективної невербальної комунікації.

Зміст: Кожному курсанту видається картка на якій написано тварину, яку потрібно зобразити. У групі всі тварини парами. Потрібно знайти свою пару.

Обговорення: що було легко, що складно, які виникли емоції.

ВПРАВА «ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАДАЧКИ»

Мета: розвиток професійної спостережливості, стійкості та концентрації уваги

Матеріал: ноутбук, доступ до інтернету.

Б.57 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Зміст: курсант пропонується вирішення наступних задач:

1) <http://yurpsy.com/files/mem/avto/avto.htm>

серія завдання, в ході яких необхідно буде запам'ятати автомобілі і їх номерні знаки. Після цього, ліцеїстам будуть пред'являти автомобілі з числа тих, які раніше були пред'явлені, але без номерних знаків. Завдання: співставити номер з машиною.

2) <http://yurpsy.com/files/mem/3.htm>

Ліцеїстам буде запропоновано розглянути і запам'ятати 4 фоторобота протягом 16 секунд. Після чого буде запропонована друга таблиця, з великою кількістю фотороботів. Потрібно виявити серед них осіб, фотороботи яких були представлені в першій таблиці. При цьому необхідно врахувати, що фотороботи тих осіб, яких ви запам'ятали, в другій таблиці видозмінені (зміни можуть бути різними - волосся, вуса, бороди, окуляри, капелюхи і т.п.), але риси обличчя залишилися не зміненими.

3) <http://yurpsy.com/files/mem/oper/6.htm>

Ліцеїстам дається таблиця з 20 клітин. У кожній з них захована картинка. За один хід можна розкрити дві картинки. Якщо картинки виявляться різними, вони знову сховаються, а якщо в обох відкритих клітках буде одна і та ж картинка, то ці клітини залишаться відкритими. Вправа буде закінчено, коли розкритою будуть всі клітини.

4) <http://yurpsy.com/files/mem/6.htm>

буде запропоновано розглянути протягом 40 секунд малюнок з кримінальною ситуацією. Ви повинні постаратися запам'ятати якомога краще все, що зображено на малюнку. Після цього буде запропоновано відповісти на 11 питань, що стосуються події, зображеного на малюнку.

Заключна частина

РЕФЛЕКСІЯ (*Учасники діляться враженнями, думками*)

ВПРАВА «ОПЛЕСКИ ПО КОЛУ» (*див. заняття №1.*)

Б.58 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Заняття №12 «Заключне заняття» (1, 30 години)

Мета: підведення підсумків проведення корекційно – розвиткової програми.

Завдання:

- 1) закріплення отриманих знань впродовж розвиткової програми;
- 2) підведення підсумків;
- 3) обмін враженнями та побажаннями.

Обладнання: : ноутбук, доступ до інтернету

Хід заняття

Вступна частина

Всі заходять до кабінету, та розмішуються за столом.

ВПРАВА «ПРИВІТАННЯ» (див. заняття№2)

Основна частина

ВПРАВА «СКЛАДИ ФОТОРОБОТ»

Мета: закріпити загнання про морфологічні особливості людини, розвинути навички складання фотороботу.

Матеріал: ноутбук, доступ до інтернету.

Джерело: <http://yurpsy.com/files/mem/4.htm>

Зміст: курсант пропонується розглянути і запам'ятати 9 фотороботів протягом 18 секунд. Після чого буде запропонована друга таблиця, з великою кількістю фоторобот. Потрібно виявити серед них фотороботи з першої таблиці - 9 фото (максимум).

<http://yurpsy.com/files/mem/frobot/01.htm>

Завдання: запам'ятати фоторобот та потім скласти з відповідних частин.

ВПРАВА «ПОКАЖИ»

Мета: зняття м'язових затискачів, вправа – криголам.

Зміст: Необхідно зобразити, використовуючи всіх учасників тренінгу:

- 1) крутих зайців, диких поросят, одиноких вовків, божевільних курок;
- 2) уболівальників, команда яких програє, глядачів, що дивляться крутий бойовик, людей в черзі за ковбасою; 3) букву «А», «К», «Ш», «Р», «Ю» і т.п.

Обговорення: чи важко було зображувати дані об'єкти? Які емоції виникали при виконанні даної вправи?

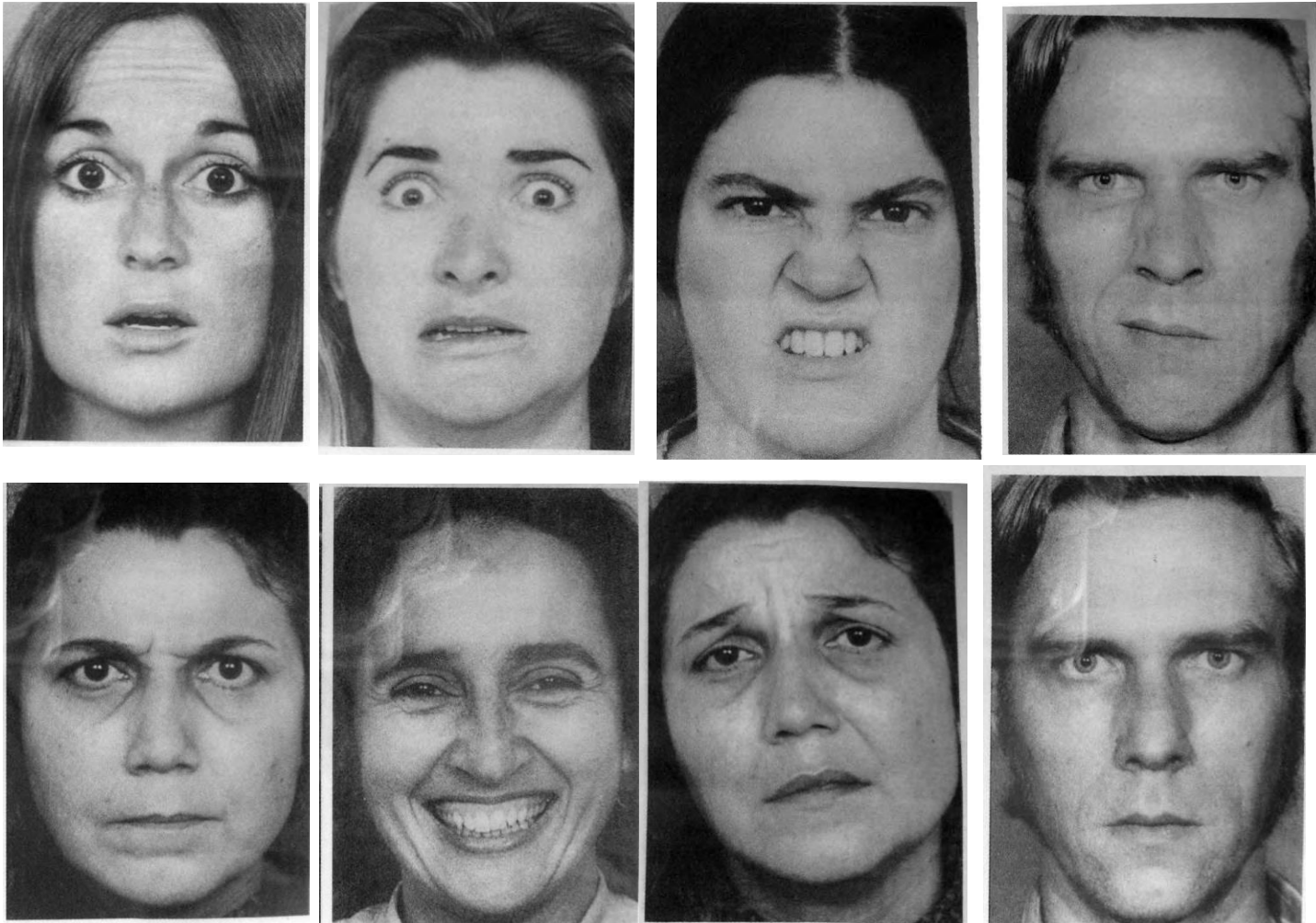
ВПРАВА «ЕМОЦІЇ ОБЛИЧЧЯ»

Мета: закріплення вміння розпізнавати вирази обличчя, закріпити теоретичний матеріал, навчання основам профайлінгу.

Зміст: Ліцеїстам потрібно розпізнати емоції людей, що зображені на фотографії (матеріал взято з книги *Пола Екмана «Узнай лжеца по выражению лица»*. Питер, 2010. 272 с

Б.59 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

1) подив, 2) страх, 3) відраза, 4) презирство, 5) гнів, 6) радість, 7) печаль, 8) нейтральні.

ВПРАВА «ЧИЄ ПРІЗВИЩЕ?»

Мета: розвиток цілеспрямованого сприйняття, уважності.

Зміст: Перед групою поставлено завдання: уважно розглянути зображених на малюнках людей, запам'ятати їх по імені та прізвища. На запам'ятовування дається 30 секунд (по Ф. Лерезу). Потім в іншому порядку, без вказівки імен і прізвищ знову дається зображення цих же людей. Потрібно вказати прізвище та ім'я кожного. Вправа вважається виконаним правильно, якщо імена і прізвища вказані безпомилково.

Б.60 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

- 1) Александр Володин
- 2) Петр Сидоров
- 3) Галя Рекс
- 4) Александр Дойчман
- 5) Владимир Попов
- 6) Татьяна Генкина
- 7) Валерий Ким
- 8) Гизела Линас
- 9) Рената Мейер
- 10) Валентин Смирнов

Вправа «Ідеальний поліцейський»

Мета: встановлення чіткого уявлення про компетентного поліцейського.

Матеріали: аркуші формату А2, олівці, фломастери, вирізки з журналів, клей.

Зміст: ліцеїсти діляться на підгрупи, та їм дається завдання створити «ідеального» поліцейського з вирізків з журналів, узагальнюючи отриману інформацію на протязі усіх занять, власних інсайтів, думок та почуттів. Потім йде презентація робіт.

Обговорення: Чи важко було створити образ? Що він в себе несе? і т.п.

Заключна частина

ВПРАВА «СОКОВИЖИМАЛКА»

Мета: підведення підсумків проведеної роботи, емоційне завершення заняття, рефлексія.

Матеріали: три великих плакати на яких намальовано: 1) кошик / гірка апельсинів; 2) стакан оранжевого апельсинового соку; 3) купка видавлених апельсинів; стікери.

Б.61 Продовження професійно – орієнтованої тренінгової програми з розвитку професійної спостережливості ліцеїстів

Зміст: Кожен з учасників отримує по 2 – 4 самоклеючих листка паперу. На них він може написати те, що залишилося в пам'яті до фіналу всіх занять. Потім, за сигналом ведучого, ці листки треба буде вклеїти на відповідні плакати: 1) на плакат з апельсинами – те, що ще не знайшло закінченого вигляду, що потрібно додумати, до чого буде необхідно повернутися;

2) на плакат зі склянкою освіжаючого соку можна наклеювати те, що радувало, вдихнуло нову енергію, зміцнило фізичні і духовні сили;

3) на плакат з відходами нашої соковижималки будуть наклеєні речі, від яких краще позбутися, які не сподобалися, були зайві, образливі, не актуальні, дратували.

Обговорення: Погляньмо на три листа і обговоримо ефективність нашої роботи: чи багато тем виявилися не опрацьованого? чи багато що залишилось не проясненим? чи багато конфліктів не знайшли свого вирішення? про що змусили задуматися заняття? які «смачні» моменти занять порадували нас у спільній роботі? що надавало сили, вселяло впевненість? що хотілося б виправити / змінити? з яким «післясмаком» розходяться учасники?

ВПРАВА «ДО ЗУСТРІЧІ» (див. заняття №2.)